Theodore Besterman

P. S.

405

DE PICTVRA, PLASTICE, STATVARIA LIBRI DVO.

Ad Illuſtriſſimum & Potentiſſ. Heroëm, IVSTVM HENRICVM Turnonium Comitem Roſſilionæum.

Auctore

IVLIO CÆSARE BVLENGERO, Societatis IESV Preſbytero.

IN VIRTVTE, ET FORTVNA.

LVGDVNI,
Sumptibus LVDOVICI PROST, Hæredis ROVILLE.

M. DC. XXVII.

CVM PRIVILEGIO.

ILLVSTRISSIMO
& Potentiſſimo Heroi
IVSTO HENRICO
TVRNONIO COMITI
ROSSILIONÆO.

DVo maximè artium genera in pretio apud omnes gentes iam olim fuerunt, HEROS ILLVSTRISSIME, quarum aliæ in ſola contemplatione poſitæ eſſent, aliæ contemplationem & manum requirerent, vtræque imperiis & ciuitatibus maximè fructuoſæ. Sed ex iis quædam homine ingenuo, & liberali ſupra ceteras dignæ ſunt, inter quas non vltimum locum Plaſtice, & Pictura obtinuit, quæ ſeruilibus ingeniis interdicta iure gentium ſolis ingenuis adiudicata eſt. In ea Romæ Fabij viri principes principi loco ac numero fuerunt, in Græcia Protogenes, Apelles, Phidias, Ly-

ſippus, & alij innumeri viri nobiles & opulenti vſque adeò inclaruerunt, vt apud Reges & Imperatores in ſumma gloria eſſent, quòd res à ſe fortiter geſtas, non minus ope plaſtices ac picturæ, quàm literarum beneficio ad poſteros tranſmitti poſſe exiſtimarent. Adde quòd ea quæ in literas mittuntur eruditis innoteſcunt, at imagines pictæ, ſculptæque in oculos omnium incurrunt, & viros ac ſpirantes virorum fortium vultus, animóſque repræſentant. Videas pueros, fœminas in hoc ſpectaculo hærere oculis, & ore hianti ſtupentes miraculo rerum, animo defigi, vt ſtatuæ manufactæ veluti nouæ Gorgones in ſtatuas mutaſſe homines videātur. Quo quiſque peritior artis eſt, & iudicij limatioris; eo magis admirabilem operis induſtriam, & ſolertiam opificis demiratur. Vidi equidem plures qui bellè de nobilium artificum operibus iudicarent, eáque ſuis momentis æſtimarent. neminem videre me memini, qui ſubtiliùs ſingula rerum momenta rimaretur, qui minutias quaſque, lineamenta, neruos, articulos, habitus, geſtus te vno acutiùs oculis & animo ſequeretur. Si quid eſt vitij, ſi quid artis, & induſtriæ, ſtatim tibi occurrit, nihil

ab

ab alio quoquam perſpicacius inſpici, penitius erui, prudentius æſtimari, quàm à te vno poteſt. Sed hoc non tibi in plaſtice ſingulare eſt, in cæteris ſcientiis tam es perſpicax, tam oculatus, vt Lynceum ſuperes, tam acutis naribus, tam rotundis auribus, vt nihil eorum quæ ceteros fugiunt non tibi ſtatim præſtò ſit. In Philoſophicis, in Mathematicis, in naturæ arcanis, in iis quæ naturam ſuperant, in magnis, in paruis, in imis, in ſublimibus, tantum habes ſolertiæ, vt omnia aut natura tibi inſita ſint, aut experientia contrita, aut ipſe tu omnibus innatus, ac inſitus eſſe videaris. Quinetiam linguas peregrinas in promptu habes, Latinam, Græcam, Hebraicam, Italicam, Hiſpanicam. cetera talia in quibus alij ætatem conterunt, tu aliud agens bonitate naturæ, ingenij celeritate ſine labore conquiſiſti. Verùm id genti tuæ quæ vt nobilitate & gloria, ita & ingenio & ſtudio nemini concedit, domeſticum eſt vt alta omnia nullo negotio capeſſat. In his talibus quæ omnibus nota ſunt multus eſſe nolo, ne coràm in os laudare te videar, quum ipſa ſibi virtus pretium ſit, & extrinſecis ornamentis non egeat. Quod igitur inſtituti mei eſt, id vnum hoc tempore

 vrgeo,

vrgeo, vt binos iſtos de plaſtice libellos, quos tibi lubens do, dico, amica manu excipias, & aura fauoris tui in hoc iudiciorum noſtri ſæculi æſtu benignè proſequaris. Datum Lugduni Kalend. Iunij anno 1626.

Dominationis tuæ ſeruus humilis & cliens

I. C. BVLENGERVS.

SYLLA

SYLLABVS LIBRORVM ET CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

CAP. I. DE Pictura. 1
2. De plaſtice & pictura in genere. 4
3. Rurſus de pictura. 7
4. De coloribus. 11
5. Rurſum de coloribus. 13
6. De ceris inurendis. 16
7. Rurſum de ceris inurendis. 20
8. De muſiuarijs. 24
9. De pictoribus & ſtatuarijs claris. 37
10. De picturis honeſtis. 43
11 De picturis natiuis, & veluti viuis. 44
12. De pictis veſtibus, & textilibus. 45
13. De penicillo & ceſtro. 46
14. De pergula. 47
15. De pinacotecha, & tablino. ibid.
16. De machinis, ſcribante, cinnabo. 48
17. De pictura ex Polluce. 49
18. De imaginibus & ſimulacris. 50

19. De

19. *De ſtatuis & ſtatuarijs.* 68
20. *De cultu & ornatu ſimulacrorum.* 78
21. *De ſtatuis.* 85
22. *De titulis.* 92
23. *De ſimulacris.* 94

LIBER SECVNDVS.

CAP. I. *De origine plaſtices, & picturæ.* 100
2. *De pictura, qua vulgò vtimur.* 103
3. *De coloribus.* 109
4. *De pictura vitri.* 112
5. *De ſmalto, ſeu encauſto.* 113
6. *De encauſto, ſeu ſmalto.* 120
7. *De plaſtice, ſculptura, & ſtatuaria.* 122
8. *De marmoribus.* 131
9. *De gemmis & lapillis.* 136
10. *De lapidibus.* 146
11. *De ſtatuis æreis fuſis.* 148
12. *De maltandis, ſtagnandis & ferruminandis operibus metallicis.* 150
13. & vlt. *De ferramentis ſculptorijs.* 160

DE

DE PICTVRA, ET STATVARIA, LIBER PRIMVS.

De Pictura.

CAPVT I.

PICTVRÆ & Poëſi bene conuenit, & vtriuſque penè idem ingenium eſt, quòd in rebus imitandis occupentur: Optimè igitur à Plutarcho dictum, Poëticam eſſe picturam loquentem, picturam verò Poëſim mutam, quia vtraque multa inuenit, multa fingit, multa mentitur, vtraque proximè inuenta ſua ad rerum naturam accommodat; magis tamen feriunt animum quæ videntur, quàm quæ audiuntur. Etenim

Segniùs irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradet ſpectator.

ait Horatius. Calamus penicilli, penicillus calami æmulus eſt, vt alter alteri laboris ſui commodet vſum. Horatius,

Vt pictura Poëſis erit, quæ ſi propiùs ſtes,
Te capiet magis, & quædam ſi longiùs abſtes.

Duos certè Homeri verſus Euphranori ad pingendum Iouem, Phidiæ ad ſculpendum præbuiſſe archetypon inficietur nemo; & pictor, & Poëta vtile ac iucundum intuentur, vterque à turpium rerum imitatione abſtinere debet, ne à fine ſuo aberret, & cùm moribus prodeſſe debeat, obſit. Vterque naſcitur artifex, non fit, & minus ſtudio quàm natura valet. Vidi Florentiæ pictorem cuius pueri manus ſummis pictoribus palmam præriperet. Is hodiéque viuit tanta operum & artis fama, vt Apelle, & Protogene ſuperior putetur. Pictura autem figmenta ſumit à Poëſi, à Geometria regulam, circinum, lineas, proportiones, ac ſymmetriam. Nam & Parrhaſius in laude fuit, quòd primus ſymmetriam picturæ dederit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatem oris, confeſſione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Eupompus ab Arithmetica, & elegantibus diſciplinis picturæ ſplendorem attulit; eámque prius Helladico, & Aſiatico genere contentam, in tria diuiſit, Ionicum, Sicyonium, Atticum, ait Plinius. Ab optica verò pictura ſumit rationes quibus conſideret quomodo quæ longiùs abſunt, minora appareant, quæ ſupra caput, quæ infra minora, quomodo aciem oculorum fallant. Item pictores ab optica vmbras, receſſus, lucem, radios, ſumunt. Et quia manu vtuntur, graphis neceſſaria eſt, qua interdixere Græci ſeruis, vt ſoli ingenui pueri diagraphicen in buxo docerentur. Item à Philoſophia morali pictores hoc habent vt animum, ſenſus omnes, perturbationes, mores exprimant, vt hominem iracundum, iuſtum, inconſtantem, clementem, miſericordem, excel-

ſum,

ſum, gloriæ auidum, humilem, ferocem, fugacem penicillo delineent. Omnes qui volunt eminentias videri, candicantia faciunt, coloréque condiunt nigro, magna prorſus in æquo extantia oſtendentes, & in confracto ſolida omnia. Conſule Plinium *lib.*35. *cap.*2. 5. 6. 7. Vitruuium *lib.*8. *c.*1. *lib.*7. Quidam chimæras pingunt, quas vulgo vocant *groteſques*, ineptiſſimè. Quare Vitruuius *lib.*7. conqueritur homines qui verè naturam imitari debuiſſent, fabuloſa commentos eſſe, quæ natura ipſa nequeat efficere. Eoſdem riſui habet Horatius,

—— Pictoribus atque Poëtis
Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.
Scimus, & hanc veniam, petimuſq; damuſq; viciſſim,
Sed non vt placidis coëant immitia, non vt
Serpentes auibus geminentur, Tigribus agni.

S. Gregorius: Si pictura indoctorum eſt liber, ecquid è falſa haurietur lucis? Suum igitur cuique dandum, vt ſeruetur decorum. Horatius,

Ætatis cuiuſque notandi ſunt tibi mores,
Mobilibúſque decor naturis dandus, & annis.
Intererit multum Dauúſne loquatur, Eróſne,
Maturus ne ſenex, an adhuc florente iuuenta
Feruidus.

Noſtra ætate in Italia ſex fuere pictores eximij, qui ſuum cuique ſeruarent, aut redderent, Raphaël Vrbinas, Michaël Angelus Bonarota Titianus, Antonius Corrigienſis, Sebaſtianus Venetus, Iulius Romanus, Andreas Sartorius. Iam olim res vt erant, ſub Imperatoribus Romanis, pictores natiuis coloribus, non per vmbram ac receſſum, ſed in clariſſima luce delinearunt.

Interdum vmbras addiderunt vt apud Prudentium,

Picta ſuper tumulum ſpecies liquidis viget vmbris,
Effigians tracti membra cruenta viri.

De Plaſtice & Pictura in genere.

CAPVT II.

SOcrates dicere ſolitus erat, *γραφικὴς εἶναι τὴν εἰκασίαν ὁρωμένων, picturam eſſe imitationem, & repræſentationem eorum, quæ videntur.* Idem dici poteſt de plaſtice, quæ ſtatuariæ, ſculpturæ, cælaturæ, picturæ parens eſt; quæque rerum habitum, ſtatúmque quàm proximè imitatur. Virgilius,

Excudent alij ſpirantia molliùs æra,
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus.

Plaſtæ dicuntur marmorarij, & ærarij, & omnes marmoris, & æris artifices. Tertulliano *lib. de Idololatria:* Marmorarius, ærarius, qui ſignum deſcribit, quanto faciliùs abacum linit, qui de tilia Martem exſculpit, quàm citiùs armarium compingit. Quintilianus *lib. 2. cap. vlt.* Cælatura eſt, quæ auro, argento, ære, ferro opera efficit. Sculptura etiam lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, & metalla complectitur; excuſor vaſa facit. Signum à Latinis dicitur Simulacrum. Tertullianus *in Apologet. cap.* 12. Quod ſimulacrum non priùs argilla deformat cruci, & ſtipiti ſuperſtructa, in patibulo primùm corpus Dei veſtri dedicatur. In Deos veſtros per omnia membra validiùs incumbunt aſciæ, & runcinæ, & ſcobinæ. Dicitur item

item ſtatua imago,conflatile,effigies,figura, ſimilitudo, ſculpt le,ſigillum. A Græcis vocatur ἄγαλμα, ἀπεικασμα, ἀνδριὰς, ἀνδρείκελον, βρέτας, δείκελον, ἐκτύπωμα, τύπος, εικὼν, εἰκόνιον, εἴδωλον, εἶδος, ἵδρυμα, ἴνδαλμα, ξόανον, ὁμοίωμα, προτομὴ, χαρακτὴρ, σήλεγμα, τυπάριον, & alia nomina infrà ſubijciemus. Primus Socrates docuit Parrhaſium, & Clitonem ſtatuarios, mores, & oculorum obtutus pictura exprimere, vt ſcribit Xenophon *lib. 3. Apomnem.* Quidam pictores fuere ῥυπαρογράφοι, alij modeſtiæ, & pudoris ſtudioſi. Apud Ælianum *varia Historia lib. 4 cap. 4.* Thebis lex vetat aliquid obſcœni aut pictura, aut plaſtice fingere. Primi quorum quidem opera non vetuſtatis modò gratia viſenda ſint, ait Quintilianus *lib. 12. cap. 10.* Clari pictores (putet aliquis verba hæc deeſſe, ſed etiam artis) fuiſſe dicuntur Polygnotus,atque Aglaophon, quorum ſimplex color tam ſui ſtudioſos adhuc habet, vt illa propè rudia, ac velut futuræ mox artis primordia,maximis,qui poſt eos extiterunt,auctoribus præferant,proprio quodam intelligendi, vt mea opinio fert, ambitu. Pòſt Zeuxis, atque Parrhaſius non multum ætate diſtantes circa Peloponeſia ambo tempora: nam cum Parrhaſio ſermo Socratis apud Xenophontem inuenitur,plurimum arti addiderunt,quorum prior luminum, vmbrarúmque inueniſſe rationem, ſecundus examinaſſe lineas ſubtiliùs, traditur. Nam Zeuxis plus membris corporis dedit, ille ita circumſcripſit omnia, vt eum legumlatorem vocent, quia Deorum, atque heroum effigies, quales ab eo traditæ, cæteri tamquam ita neceſſe ſit, ſequuntur. Floruit autem circa Phi-

 lippum,

lippum,& vſque ad ſucceſſores Alexandri pictura præcipuè, ſed ex diuerſis virtutibus: nam cura Protogenes, ratione Pamphilus, atque Melanthius, facilitate Antiſhlus, concipiendis viſionibus, quas *φαντασίας* vocant, Theon Samius, ingenio, & gratia, quam ipſe in ſe maximè iactat, Apelles eſt præſtantiſſimus. Euphranorem admirandum facit,quòd & cæteris optimis ſtudiis inter præcipuos, & pingendi, fingendíque idem mirus artifex. Similis in ſtatuis differentia. Nam & duriora,& Tuſcanicis proxima Calon,atque Egeſias, iam minus frigida Calamis, molliora adhuc ſupradictis Myron fecit. Diligentia,ac decor in Polycleto ſupra cæteros, cui quamquam à plæriſque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur,deeſſe pondus putant. Nam vt humanæ formæ addiderit ſupra verum, ita non expleuiſſe Deorum auctoritatem videtur, quin ætatem quoque grauiorem dicitur refugiſſe, nihil auſus vltra læues genas. At quæ Polycleto defuerunt, Phidiæ, atque Alcameni dantur. Phidias tam Diis, quàm hominibus efficiendis melior artifex traditur, in ebore verò longè citra æmulum, vel ſi nihil niſi Mineruam Athenis, aut Olympium in Elide Iouem feciſſet, cuius pulcritudo adieciſſe aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeò maieſtas operis Deum æquauit. Ad veritatem Lyſippum,& Praxitelem acceſſiſſe optimè affirmant. Nam Demetrius tamquam nimius in ea reprehenditur,& fuit ſimilitudinis, quàm pulcritudinis amantior. An autem ad cultum Dei opus ſit ſimulacris, lege Maximum Tyrium *ſerm.* 38. Hîc admoneo, duos Praxiteles fuiſſe, vtrumque ſculptorem: alterum

ſub

ſub Alexandro Magno, de quo Plinius *lib.* 34. *cap.* 8. alterum ſub Pompeio Magno, de quo idem *lib.* 33. *cap.* 9. *lib.* 36. *cap.* 5.

Rurſus de Pictura.

CAPVT III.

PIngere nihil eſt aliud, quàm penicillo lineas ducere, & colores addere, quibus homines, bruta, plantæ, arbores, aliæque res exprimantur. Pictura nobilis quondam ars, tum cùm expeteretur à Regibus, populíſque, & illos nobilitans, quos eſſet dignata poſteris tradere. Ea eſt vita memoriæ, lux vitæ, teſtis temporum, nuncia virtutis, mortuorum à morte reſtitutio, famæ, gloriæque immortalitas, viuorum propagatio; quæ facit, vt abſentes præſtò ſint, & variis, diſſitíſque locis vno tempore repræſententur. Apud Romanos ei maturè honos contigit. Siquidem cognomina ex ea Pictorum traxerunt Fabij clariſſimæ gentis, Princépſque eius cognominis ipſe ædem Salutis pinxit anno Vrbis conditæ 450. Pictura Græcis dicitur γραφὴ, communi cum ſcriptura nomine, quam Plutarchus mutam Poëticem, hanc loquentem picturam appellat. Huc reſpexit Statius *lib.* 1. *Sylu.*

—— Apelleæ cuperent te ſcribere ceræ.

Vnde ſicuti ſcripta perlegi dicuntur, ita & picta. Virgilius *lib.* 6. *Æneid.* de rebus pictis à Dædalo,

—— quin protinus omnia
Perlegerent oculis.

Vocant & σκιαγραφίαν, & σκηνογραφίαν, ζωγράφον, σκηνογράφον. De Picturæ autem initiis incerta quæſtio eſt Gyges Lydius picturam in Ægypto reperit, auctore Plinio *lib.* 7. *cap.* 56. In Græcia Enchir Dædali cognatus, vt Ariſtoteli placet, vt Theophraſto Polygnotus Athenienſis. Ægyptij ſex millibus annorum apud ipſos inuentam, priuſquam in Græciam inferretur affirmant. Græci autem alij Sicyone, alij apud Corinthios repertam, omnes vmbra hominis lineis circumducta. Marcus Varro ſeptingentorum virorum illuſtrium imagines ſuis voluminibus inſeruit, non paſſus intercidere figuras, aut vetuſtatem æui contra homines valere. Inuentione muneris etiam Diis inuidioſus, ait Plinius *lib.* 35. *cap.* 2. *&* 3. *lib.* 34. *cap.* 4. quando immortalitatem non ſolùm dedit, verùm & in omnes terras miſit, vt præſentes eſſe vbique, & claudi poſſent. Prima pictura fuit vmbra hominis lineis circumducta, ſecunda ſingulis coloribus, monochromatos dicta, alij monogrammon vocant, ab vnica, & eadem ſemper linearum ſpecie, quomodo Epicurus *lib.* 2. de Natura Deorum apud Ciceronem, monogrammos Deos vocat, eoſdem ſemper, qui nec ira mutentur, nec lætitia Lucillius tamen apud Nonium tenues, & decolores homines appellat monogrammos. Picturam linearem inuentam volunt à Philocle Ægyptio, vel Cleanthe Corinthio. Strabo *lib.* 8. In Alphæoniæ Dianæ templo Cleanthis, & Aregonthis picturæ viſuntur hominum Corinthiorum. Alterius quidem Troiæ excidium, alterius Dianæ in Cunis deportatio. Linearem primi exercuere Ardices Corinthius, & Telephanes Sicyonius,

pius, ſine vllo linearum colore, iam tamen ſpargentes lineas intus. Ideo & quos pingerent adſcribere inſtitutum. Poſtea eminentiora quædam, alia reductiora fecerunt. Quintilianus *lib.* 11. *Inſtit. cap.* 3. Vt qui ſingulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Per initia adeò rudis pictura fuit, vt ex lineis vultus hominis, aut animalis agnoſci non poſſet niſi nomen adſcriberetur. Ælianus *lib.* 10. *var. hiſtor.* οὕτως ἄρα ἀτέχνως εἴκαζον τὰ ζῶα, ὥστε ἐπιγράφειν αὐτοῖς τοὺς γραφέας, τοῦτο βοῦς, ἐκεῖνο ἵππος. Petronius, omnia diligenter curioſus pictor cum inſcriptione reddiderat. Primus inuenit lineas colorare teſta trita Cleophantus Corinthius. Nulla ars celeriùs conſummata eſt, cùm Iliacis temporibus non fuiſſe appareat, inquit Plinius. Imò Iliacis temporibus fuiſſe apparet, ex clypeo Achillis apud Homerum *lib.* 6. Excipies Homerum æqualem non fuiſſe Iliaco excidio.

——— ἐν αὐτῷ
ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίῃσι πραπίδεσσι,
ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θάλασσαν.

In ipſo clypeo Vulcanus fecit ſcienter artificioſa multa, terram, cælum, mare, ſolem indefeſſum, lunam orbiculatam. Idem apud Heſiodum ex clypeo Herculis apparet. Si enim erat cælatura, erat & pictura, quæ vtræque pedetentim, & per gradus, non vno tempore abſolutionem conſecutæ ſunt. Excipies picturam fuiſſe ætate Heſiodi, non Herculis. Sed ante Herculem pictura fuit ſub Moſe, & ante Moſem ſub Abrahamo. Canachi ſigna rigidiora ſunt, quàm vt imitentur veritatem. Ca-

lamidis dura illa quidem, ſed tamen molliora quàm Canachi, ait Cicero *in Bruto.* Nondum Myronis ſatis ad veritatem adducta. Pulchriora Polycleti, nondum etiam planè perfecta. In Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle perfecta ſunt omnia. Zeuxis, Polygnotus, Timanthes, Apelles quatuor tantùm coloribus vſi ſunt. Apollodorus Athenienſis pictor primus inuenit φθορὰν, καὶ ἀπόχρωσιν σκιᾶς, *corruptionem, & colorationem vmbræ,* ait Plutarch. ideo dictus eſt σκιογράφος. οὗτος δὲ καὶ πῖλον ἐφόρει ὀρθὸν, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ἐπεγράφετο, μωμήσεταί μᾶλλον, ἢ μιμήσεται. Iſte pileum ferebat rectum, vt Perſarum Reges, & in operibus ſuis aſcribebat, inuidebit potius aliquis, & reprehendet, quàm imitari poſſit. Vt emineret pictura, oportuit aliquid circum lini, quia pictura in qua nihil circum litum eſt, non eminet, ideóque artifices etiam cùm plura in vnam tabulam opera contulerunt, ſpatiis diſtinguunt, ne vmbra in corpora cadant. Variè autem colores miſcent, vt lineamenta reddant. Iul. Firmicus *lib.3. Aſtron.* Sicut in imaginibus artifex pictor lineamenta membrorum varia mixturarum diuerſitate perſignat, & temperatis coloribus formam mutatione facit ſimilitudinis corporalis. Vmbras pro lineis poſuit Prudentius.

Picta ſuper tumulum ſpecies liquidis viget vmbris.

Phidias lumen & vmbras cuſtodiuit, & vt eminerent è tabulis picturæ maximè curauit. Sili Attico ad lumina vſi, Scyrico ad vmbras, Indici ratio ad inciſuras in pictura, hoc eſt, vmbras diuidendas ab lumine, ait Plinius *cap.vlt. lib.23.* Plærique lumen de colore purpureo propriè accipi volunt. Malè. Lumen enim in pictura opponitur vmbris.

Plinius

Plinius *lib.* 35. *c.* 5. Pictura lumen inuenit, & vmbras differentia colorum alterna vice ſeſe excitante. ἄνθος lumen ſæpe appellatur. Eo eſt opus vt varij habitus, vultus, ſtatus fiant, de quibus Quintilianus *lib.* 2. *cap.* 14. Vt in ſtatuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, ſtatus. Nam recti quidem corporis vel minima gratia eſt. Quum enim aduerſa ſit facies, demiſſa brachia, iuncti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus, flexus ille, eſt, vt ſic dixerim, motus dat actum quendam effictis. Curſum habent quædam & impetum, ſedent alia, vel incumbunt, nuda hæc, illa velata ſunt, quædam miſta ex vtroque. Quid tam diſtortum & elaboratum quàm ille dyſcolos Myronis? omnes olim marmorarij, & ærarij pictores, aut cælatores erant, imò & albarij tectores. Tertullianus *lib. de Idololatr.* Scit albarius tector, & tecta ſarcire, & tectoria inducere, & ciſternam liare, & cymatia diſtendere, & multa alia parietibus incruſtare. Vide Tertullianum. Diagraphice dicta eſt pictura in buxo, quam ſoli pueri ingenui docebantur, ait Plinius.

De coloribus.

CAPVT IV.

Colores floridi ſunt, vel auſteri. Floridi, Minium, vulgò *vermeillon*; Armenium, *bleu d'Armenie*; Cinnabaris, *cinnabre*; Chryſocolla, *ſoudure d'or*; Indicum, *noir*; Purpuriſſum, *eſcarlate*. Cæteri auſteri. Vide Plinium *lib.* 35. *cap.* 8. Sil coloris genus

genus eſt, propriè Limus, vulgò dicitur *iaune mineral.* Optimum Atticum, proximum marmoroſum. Tertium eſt Scyricum ex inſula Scyro, quo vtuntur ad picturæ vmbras. Sile pingere inſtituêre primi Polygnotus, & Mycon, Attico dumtaxat. Ad vmbras Scyrico, & Lydio vſi. Sil Indicum in pictura ad inciſuras, hoc eſt, ad vmbras diuidendas ab lumine. Tandem ſeipſa ars diſtinxit, & inuenit lumen, atque vmbras differentia colorum alterna vice ſe excitante. Deinde adiectus eſt ſplendor. Alius hic, quàm lumen, quem quia inter vmbram, & lumen eſſet, appellarunt *Tonum*; Commiſſuras verò colorum, & tranſitus, *Armogen.* Colores, quibus pictores vtuntur, Poëtæ *Vſtos* vocant. Ouidius *lib.* 4. *Faſtorum :*

——— *& picta coloribus vſtis.*

Lib. 3.

Quique moues cælum, tabuláſque coloribus vſtis.

Quia vtplurimum certis medicamentis adhibito igne fiebant colores. Lucianus *in Iconibus*, εἰκόνα οὐκ ἐπικεχρῶσθαι μόνον, ἀλλὰ ἐς βάθος δηλοποιοῖς ποσι φαρμάκοις ἐς κόρον καταβαφῆσαι, *imaginem non modò coloratam eſſe, ſed in profundum venenis quibuſdam inficientibus, quod ſatis eſt, infectam.* Vſti colores dicti, quia materiæ quædam vrebantur, vt colores fierent. Theophraſtus *lib. de lapidibus*, ſcribit ochram in rubricam mutatam incendio tabernæ. Plinius *lib.* 35. *cap.* 6. Nunc omnis ceruſſa ex plumbo, & aceto fit. Vſta, caſu reperta incendio piræei, ceruſſa in orcis cremata. Hac primùm vſus eſt Nicias. Fit & Romæ cremato ſile marmoroſo, & reſtincto aceto. Sine vſta non fiunt vmbræ. Sandaracha, cuius color propriè fuluus, adulterina

fit

fit ex ceruſſa in fornace cocta. Hæc ſi torreatur, æqua parte rubrica admiſta ſandicem faciet. Polygnotus,& Mycon celeberrimi pictores Athenis, è vinaceis tryginon fecere. Apud Plinium *lib.* 35. *cap.* 6. Ex fæce vini ſiccata, excocta, fit atramentum Indici ſpecie. Apelles commentus eſt ex ebore combuſto facere quod elephantinum vocant. Is color nigerrimus eſt. Omnes pene factitij colores igne fiunt, ideò colores vſti ab ingenioſiſſimo Poëta vocantur. Atramentum pictores faciunt vel ex fuligine olei nucum, vel ex ebore cremato,vel,quod eſt præſtantiſſimum,ex oſſibus Perſicorum vſtis. Melanteriam Dioſcorides vocat atramentum metallicum,& natiuum.Ex ſanguine ſepiæ addito tantillo aluminis fit optimum atramentum. Hyſginum primum cocco tingitur, deinde purpura Tyria. Hyſginum propriè arbuſcula, quam vaccinium Plinius vocat. Vaccinij lignum Interpres Nicandri ξανθὸν τῷ χρώματι εἶναι, *flauum colore eſſe* ait fructum nigrum, πρὸς τὸ βαφεῖν ἐπιτήδειον. Certum eſt optimos,& tenaciſſimos colores adhibito igne fieri. Vidi ex hydrargyro, & ferri bracteolis, ex chalcantho,ex ære,ex plumbo vi ignis rubrum effici, quo nullus color natiuus eſſet tenacior, aut penetrabilior.

Rurſus de Coloribus.

CAPVT V.

AD ea, quæ de coloribus diximus, adiungito, ſi lubet, quæ Iſidorus habet *lib.* 19. *c.* 17. *&* 28.

& 28. Apud Suidam, φαιὸν, χρῶμα σύνθετον ἐκ μέλανος καὶ λευκοῦ, ἤγουν μύϊνον, *fuſcus color muſtelinus, ex nigro, & albo conflatus.* Colorum enim alij ſunt ſimplices, alij contrarij, quidam compoſiti, quorum alij ad album accedunt, vt flauum; alij ad nigrum, vt cyaneum; alij ſunt intermedij, vt ruber, pullus. ὧν τινα ἐγγυτέρω τοῦ λευκοῦ ὡς τὸ ξανθὸν, τὰ δὲ τοῦ μέλανος, ὡς τὸ κυανοῦν, τὰ δὲ λοιπὰ μεταξὺ τούτων οἷον τὸ ἐρυθρὸν, τὸ φαιόν. Philo de vita Moſis hyacinthum, purpuram, byſſum, coccinum ponit, & aureum. ἡ δ' ἐπωμὶς κατεσκευάζετο ὑακίνθῳ καὶ πορφύρᾳ, καὶ βύσσῳ καὶ κοκκίνῳ, συγκαταπλεκομένου χρυσοῦ. Color myrtheus in crinibus medius inter flauum, & nigrum, ὑπόκιῤῥος, ſubrufus. Apud Plinium amomi fructus myrteolus. Vet. gloſ. πυῤῥὸς, ruſſeus, rubeus, rufus. Mileſia 2. Apule. Ruſſea faſciola. Petronius, Tunica veſtitum ruſſea. Varro *lib.* 2. *de re ruſtica:* colorem rubrum, heluum, album ponit. Apud Heſychium, κεκολλυρωμένον, λευκῷ κεχρισμένον, ἀρνικὸν, χρώματος εἶδος, ὅπερ ἡμεῖς ἀρσενικὸν λέγομεν. Pictores, ait Plinius, ex omnibus coloribus Cretulam amant, Purpuriſſum, *eſcarlatin*, Indicum, ſeu nigrum, Cæruleum, *bleu*; Melinum, *blanc mineral*; Auripigmentum, *orpimant*; Appianum, *couleur verde*; Ceruſſam, *blanc*. Apelles, Echion, Melanthus, Nicomachus quatuor coloribus Solis immortalia opera fecere, ex albis Melino, ex ſilaceis (*iaunes*) Attico, ex rubris Synopide Pontica, ex nigris atramento. Nunc & purpuræ in parietes migrant, & India confert fluuiorum ſuorum limum, & draconum, & elephantorum ſaniem. Apud Virgilium ſandix non eſt herba, vt vult Plinius, ſed coloris nomen ex ceruſſa aduſta.

Sponte

Sponte ſua ſandix paſcentes veſtiet agnos.

Color ater, anthracinus, furuus, color æneus, *de bronze*. Buxeus dilutior eſt luteo. Byſſinus aureo proximus. Pollux βύσσινον ἀμφάκινον; alij byſſinum album. Cereus, cerinus, color murinus, cineraceus. Color citreus. Coracinus, fuſcus, Aquilus, φαιὸς, κελαινοφαὴς Ariſtophani, αἴθοψ. Impluuiatus, ſeu Mutinenſis, & fuligineus. Luridus verò, *brun*, pullus, praſinus, rauus, χαροπὸς, *fauue*, ſcutulatus, *pommelé*, Venetus, thalaſſinus. Ouidius *lib*. 3. *Artis* alios colores habet,

Aëris ecce color, tunc cùm ſine nubibus aër
Hic vndas imitatur, habet quoque nomen ab vndis:
Ille crocum ſimulat.
Hic Paphias myrtos, hic purpureos amethyſtos,
Albentéſve roſas, Threiciamq; gruem.

Luteus color, cereus, puniceus, purpureus, praſinus, Venetus, cæruleus, Ianthinus, Xerampelinus, amethyſtinus. Plinius: Coccus roſis micat in purpuris Tyriis, Amethyſtus in viola, Conchylium in heliotropio. Cinnabaris fit è dracone, & barro elephante. Puniceus color valdè rubens, vt roſeus, ſanguineus; fit è frutice, vnde coccus eſt. Euſtathius: φοινικοῦν χρῶμα κατακόρως πυῤῥὸν, οἷον ῥόδεον καὶ αἱμοβαφές. ἐκ καρποῦ πρίνου γίνεται τὸ φοινικοῦν χρῶμα. Ex fructu ilicis fit Phœniceus color. Cæcilius: Carbaſina, Molochina, Ampelina. Virgilius:

Spadices, glaucíq;, color deterrimus albis,
Et giluo.

Vitruuius *lib*. 7. *cap*. 7. de minio, & coloribus: Creta viridis dicitur θεοδότιον, à Theodoto, in cuius agro optima naſcitur. Auri pigmentum vocatur

catur Arſenicum. Seruius: Robus color Deorum. Nitela mus agreſtis robeus. Vide Gellium *lib.* 2. *cap.* 16. Suaſum dicitur color, qui fit ex ſtillicidio fumoſo in veſtimento albo, ait Feſtus. Plautus *in Trucul.* Quia tibi in ſuaſo infeciſti pallulam. Varro: Equi colores diſpares ita nati, hic badius, iſte giluus, ille murinus. Firmicus *lib.* 2. *Aſtron.* Color leucotheus, citrinus. Lege Plinium *lib.* 2. *cap.* 19. *lib.* 27. *cap.* 4. Veteres gloſſæ, χλωρὸς, *giluus*; θαψινὸν τὸ ξανθὸν, *flauum.* Heſychius: δρυοβαφῆ ἱμάτια τὰ ὑπὸ τῆς κελύφεως τῆς δρυὸς βεβαμμένα. *E quercu tinctæ veſtes, quæ cortice quercus, vel ilicis tinguntur.* Euſtathius: κύανος χρῶμά τι μέλαν, μᾶλλον δὲ μέταλλον μελανίζον. *Cyanus niger color, vel metallum nigro inficiens.* Alba felicia. Perſius:

——— *qui nigrum in candida vertunt.*

Alba dies Neronis. Appianus *lib.* 5. *Alieut.*

κήρυκα ἀργυφέοισιν ἐν εἵμασι.

De ceris inurendis.

CAPVT VI.

Ratio inurendæ ceræ hodie nos fugit. Eam tamen diſertè exponit Plinius *lib.* 35. *cap.* 11. Encauſto pingendi duo fuiſſe antiquitus genera conſtat: cera, & in ebore ceſtro, id eſt, veruculo, donec claſſes pingi cœpere. Hoc tertium acceſſit reſolutis igne ceris, penicillo vtendi; quæ pictura in nauibus nec Sole, nec ſale, ventíſque corrumpitur. Encauſtum igitur, cùm ebur ceſtro ſcalpitur, & inuritur. Cæſtrum eſt veruculum, ſeu

ſcalprum

ſcalprum ignitum, à *καίω, vro.* Ceræ tabulatis nauium, aut liminibus ianuarum affigebantur, extendebantur, deinde igne reſoluebantur, & veruculo ignito inurebantur, incidebantur, pingebantur, vt ſpecies quælibet pictura exprimi poſſent. Ceræ illæ variis coloribus erant incoctæ, tandem penicillus adhibebatur, vt ceræ liquefactæ diffunderentur, & coloribus imbuerentur. Quidam putant tabulata priùs fuiſſe ſculpta quàm cera obtegerentur, & inurerentur; ſed veterum Auctorum nemo id ſignificat. Plinius *lib.* 35. *cap.* 7. Ex omnibus coloribus cretulam amant, ita lege, vdóque illini recuſant; purpuriſſum, Indicum, cæruleum, melinum, auripigmentum, Appianum, ceruſſam. Ceræ tinguntur iiſdem his coloribus, ad eas picturas, quæ inuruntur alieno parietibus genere, ſed claſſibus familiari, iam verò & onerariis nauibus. Quoniam & pericula pingimus (meliùs quàm expingimus) ne quis miretur & rogos pingi. Ceram affigi tabulatis, immò etiam ipſis tholis, & apſidibus templorum, aut ædium oſtendit. Procopius *lib.* 1. *de ædific. Iuſtiniani*: *ἀναϐρώσεται δὲ τῆς γραφαῖς ἡ ὀρόφη πᾶσα οὐ τῷ κήρῳ ἐντακέντι, καὶ διαχυθέντι ἐνταῦθα παγεῖσα, ἀλλ᾽ ἐναρμοσθεῖσα ψηφῖσι λεπταῖς. Tholus picturis non cera illiquefacta, & diffuſa ibi affixus, ſed aptatus teſſellis tenuibus verſicoloribus.* Vnde diſcas tholum, ſeu apſidem, & fornicem interdum affixum, & factum ex cera illiquefacta, & diffuſa. Liqueſcere eam oportuit, veruculo ignito inuſtam, quo cera ipſis tabulatis affigeretur ad diuturnitatem. Statius:

Apellea cuperent te ſcribere cera.

Plinius *lib.* 35. *cap.* 11. dixit picturam inurere, pin-

B b gere

gere ceris, encauſticas picturas. De ceris verſicoloribus Seneca *epiſt.* 121. Pictor colores, quos ad reddendam ſimilitudinem multos, varióſque ante ſe poſuit, celerrimè denotat, & inter ceram, opúſque facili vultu, ac manu commeat. Varro: Loculatas magnas habent arculas, vbi diſcolores ſunt ceræ. Apud Plutarchum ſunt ſimulacrorum inuſtores, inauratores, & tinctores, ἀγαλμάτων ἐγκαυσταὶ, καὶ χρυσωταὶ, καὶ βαφεῖς. Athenæus, & Scholiaſtes Theocriti *Idyl.* 1. vocant vaſa κεκηρογραφημένα χρώμασι παντοίοις, *picta cera omnis generis coloribus. In Catalectis* Virgilius:

Lætus Athenagoras natis feliciter vuis
De cera facta dat tibi poma Deus.

Statius *lib.* 1. *Achilleid.*

Qualiter artificis victuræ pollice ceræ
Accipiunt formas, ignemq́ue, manumq́ue ſequuntur.

Ceræ igitur priùs formabantur pollice artificis, deinde & ignem, & manum ſequebantur, cùm inurerentur. Sic fiunt hodie horti cerei penſiles cum fructibus iconicis, ſed non inuruntur. Plinius *lib.* 2. *epiſt.*

Vt laus eſt ceræ mollis, cedénſque ſequatur
Si doctos digitos, iuſſaq́ue, fiat opus.
Et nunc informet Martem, caſtamq́ue Mineruam.

Euſebius: κηρόχυτον γραφὴν vocat *in vita Conſtantini Magni*, καὶ οἱ μὲν σκιαγραφίαις, καὶ κηροχύτου γραφῆς ἄνθεσι, οἱ δὲ γλυφαῖς ὕλης ἀψύχου ἀνδρείκελα σχήματα τεκταινάμενοι, οἱ δὲ κύρβεσι, καὶ στήλαις βαθείας γραμμὰς ἐγχαράξαντες. *Et alij picturis, & floribus fuſæ ceræ, alij ſculpturis materiæ inanimæ figuras homini ſimiles fingentes, alij columnis, & tabulis altas lineas inſcribentes.* Statius *lib.* 3. *Syluarum:*

Te ſimilem

Te ſimilem docta referet mihi linea cera.
Lib. 4. Antholog. *pag.* 311.

——— νῦν δέ σε κηρῷ
ἤγαγεν εἰς μορφὴν αὖθις ὁ χαλκοτύπος.

Nunc te cera deduxit rurſus ad formam priorem ſculptor. Ibidem *pag.* 118. *de Medea:*

μητέρα κἀν κηρῷ τεκνοφονοῦσαν ἔτι.

Matrem & in cera adhuc filios necantem. Auſonius *Epigramm.* 26. *de ceris:*

Hos ille ſerum veſte contegi iubet,
Hos cælat argento graui,
Ceris inurens ianuarum limina,
Et atriorum pegmata.

Vbi ceras, quibus limina, & atria picta erant, inuſtas fuiſſe ait. Statius *lib.* 3. *Syluarum:*

——*Tot ſcripto viuentes limine ceras*
Fixiſti.

Igitur affixæ ceræ verſicolores foribus, & liminibus igne liquefiebant, & diffundebantur veruculo ignito, ac penicillo. Ceris pingere, ac picturam inurere Ariſtides primus inſtituit, Praxiteles perfecit, ſed aliquanto vetuſtiores encauſticæ picturæ extitere, Polygnoti, Nicanoris, & Arceſilai Pariorum, vt ſcribit Plinius *lib.* 35. *cap.* 11. *& cap.* 4. *&* 7. Nicias ſcripſit ſe inuſſiſſe. Pauſias Sicyonius primus in hoc genere nobilis fuit. De cereis veterum imaginibus idem *lib.* 35. *cap.* 2. Expreſſi cera vultus ſingulis diſponebantur armariis, vt eſſent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera. Stemmata lineis diſcurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magiſtratu geſtarum. De Encauſto Martialis *lib.* 4. *Epigramm.* 36.

Encauſtus Phaëton tabula tibi pictus in hac eſt. Vnde & Phaëtonta vocat Dipyron, & bis vſtum. Vitruuius Encauſtem vocat pictorem, quòd facere ab Encauſte didicerat. Plinius *lib.* 36. *cap.* 25. figlinum opus encauſto pinxit. *Lib.* 35. *cap.* 11. Lyſippus Æginæ picturæ ſuæ inſcripſit, ἐνέκαυσεν: quod profectò non feciſſet, niſi encauſtica inuenta. Cera verſicolor inuritur, & adhibito ignito veruculo liqueſcit, & peniculo diffunditur, ac pingitur, vt Plinius *lib.* 35. *cap.* 11. Alij apud Plinium *Encautem* legunt, ἐγκαύματι, ἐγκεκαυμένα. Monumenta ciuitatum Encauſta, & Encauteria. *l.* 8. *Cod. de agr. & cenſit.* Aliud eſt encauſtum ſacrum ex muricis cruore compoſitum. *l.* 6. *Cod. de diuer. reſcript.* Nonnulli putant, ceras inurere, nihil aliud eſſe, quàm quod hodie vulgò vſurpatur. Pictores in linteo imagines, quas volunt, exprimunt, tum verò picem cum cera mixtam igne admoto liquant, & feruentem ſuper linteum in tabulato extenſam effundunt, & extendunt arbitratu ſuo, imagines manent integræ, & indelebiles, & linteum tabulato tam validè affigitur, vt auelli nequeat. Sed aliter veteres ceras inurebant. Veruculum, & vermiculum Gloſſæ vocant cauterium, quo ceræ inuruntur.

Rurſus de Ceris vrendis.

CAPVT VII.

CEris pingere, ac picturam inurere qui primus excogitarit non conſtat. Quidam Ariſtidis inuentum putant, poſtea conſummatum à Praxitele

Praxitele ait Plinius *lib.* 35. *cap.* 11. Sed aliquanto vetuſtiores encauſticæ picturæ. Noſtra ætate fiunt quidem imagines cereæ pleni vel ſemipleni anaglyphi, *à demi boſſe, ou de plein relief*, ſed non inuruntur. Audi Philoſtratum in Narciſſo, σὲ μὲν τὸ μειράκιον οὐ γραφή τις ἐξηπάτησεν, οὐδὲ χρώμασιν, ἢ κηρῷ προσέτηκας, *Te quidem adoleſcentulum non aliqua pictura decepit, nec intabuiſti coloribus aut ceris.* Viginerius vir doctus ceras inurere nihil aliud eſſe quàm ceras pingere, & imprimere putat ſine veruculo, quemadmodum macula dicitur inuri: ſed ſuprà oſtendimus non modò ceras in aheno incoqui coloribus, ſed præterea in tabulatis nauium, & liminibus affixas igne admoto inuri. Martial. *lib.* 4. *epigr.* 36.

Quid tibi vis Dipyron qui Phaëtonta facis.

Vides Phaëtontem in tabula ceris pictum, & inuſtum eſſe. Athenæus *lib.* 5. vocat κηρογραφίαν, in qua lineamenta vultus exprimebantur. Vitruuius *lib.* 4. *cap.* 2. Tignorum præciſiones in fronte fixerunt, & eas cærulea depinxerunt. Cera cærulea erat quia cæruleis coloribus incocta. Marcianus *lib.* 33. *tit.* 7. *de inſtructo vel inſtrum. leg. l.* 17. Item pictoris inſtrumento legato, ceræ, colores, ſimiliáque harum rerum legato cedunt, item penicui, cauteria, & conchæ. Cauteria vocat quibus ceris pingentes picturam tabularum inurebant. Ouidius dixit *lib.* 4. *Faſt.*

Et picta coloribus vſtis.

Paulus *lib.* 3: *ſentent. cap.* 6. dixit temperandorum colorum vaſa. Encaute picturæ genus, à quo monumenta ciuitatis encauta, & encauteria dicuntur, *l.* 9. *Cod. de agricolis.* ἐγκαυστὴς, *inuſtor.* Encauſtum

eſt materia inuſta ad pingendum apta. Plinius *lib.*35.*cap.*11. Figlinum opus encauſto pinxit. Pauſiam non pinxiſſe tantùm encauſtica, ſed etiam docuiſſe traditur. ἐγκαυστικὴ τέχνη. Interdum ceram non inurebant, ſed vt & nos hodie ex ea homines & boues fingebant. Lucianus *in Somnio*, ἀποξέων ἂν κηρὸν, ἢ βόας, ἢ ἵππους, ἢ καὶ νὴ Δία ἀνθρώπους ἀνέπλαττον. *Radens ceram boues, aut equos aut per Iouem homines fingebam.* Herodianus *lib.*4. κηροῦ πλασάμενοι εἰκόνα, *quum imaginem è cera pinxiſſent.* Plinius *lib.*21.*c.*14. ſcribit ceram in varios colores pigmentis trahi ad reddendas ſimilitudines. Pictores ex omnibus coloribus cretulam amant, Purpuriſſum, Gallicè *eſcarlatin*; Indicum, *noir*; Cæruleum, *bleu*; Melinum, *blanc mineral*; Auripigmentum, *iaune*; Appianum, *vert*; Ceruſſam, *blanc.* κηρογραφία pictura quæ ceris fit. κηροπλάστης qui ex cera imagines facit. Athenæus *lib.*13. κηροπλαστήσας ἔρωτα ὑπόπτερον fingens cera amorem alatum. κηροχυτέω *ceram liquo.* Vide quid ſibi velit Plinius *lib.* 35. *cap.*12. Dibutades hominis imaginem gypſo è facie ipſa primus omnium expreſſit, ceráque in eam formam gypſi infuſa emendare inſtituit. Videtur fuiſſe encauſti genus quia ceram liquefactam immiſit in formam gypſi. Apuleius, Encauſticen oppido exercens ſe, & duos filios ſuſtentabat. Vitruuius, quod facere ab encauſte didicerat. Plinius *lib.*35.*cap.*11. Hoc genus picturæ primus Nicias in vſu habuit. Librarium atramentum vulgo dicitur *encre*, inchioſtro, encauſtum. Nonnulli putant encauſtum eſſe nigrum illud quod fit è fumo picis reſinæ, therebinthi, & ceram inuri quæ nigro illo perfunditur. Alij cenſent nigrum illud eſſe quo tabulæ

bulæ æreæ cælatæ picturis elegantibus imprimuntur. *les planches de cuiure en taille douce.* Quod nigrum temperatur fæcibus vini rubri, & nucleis mali Perſici vſtis, aut ebore vſto quod cæteris nigrius eſt, & hoc nigrum illini planis albis, *ce noir ſe met ſeulement en champ blanc.* Romæ multa veſtibula & propylæa domuum hoc colore inuſta à Polydoro egregio noſtri æui pictore viſuntur. Sed omnino aliter veteres ceras inurebant. Briſſonius putat cauteria eſſe apud Martianum quibus in encauſtica pictura ad colores ceris inurendos vtebantur. Sed imagines in cera cauterio & vericulo inurebantur non colores. Perotus exiſtimat tabulas in quibus cera inureretur fuiſſe ſculptas, & exſculptas. Mox cera cum oleo liquefacta inducta ſupra tabulas, iterúmque admotis gallæ carbonibus aduſta ad ſudorem vſque, poſtea candelis ſubigebatur, deinde linteis puris, vt marmoris inſtar niteſcerent. Hæc pictura nec ſole nec ſale ventíſque corrumpitur. Sed alia fuit veteribus cerarum inuſtio. Encauſtum Imperatorum *l. ſacri. C. de diuerſis reſcr.* ita factum. Purpuræ ſeu conchylij ſanguis terebatur in puluerem, & decoquebatur, inde refecta materia liquida, & denſa ſcriptioni apta quod dicitur encauſtum. Lex, ſacri affatus non alio vultu penitus, aut colore, niſi purpurea tantummodo inſcriptione luſtrentur, ſcilicet vt cocti muricis, & triti conchylij ardore luſtrentur. Plinius *lib. 35. cap. 11.* dixit encauſto pingi, aut in ebore ceſtro, cum veruculo ignito ebur inureretur. Laza Cyzicena perpetua virgo M. Varronis iuuenta, & penicillo pinxit, & ceſtro in ebore imagines mulierum maximè, ait Plinius.

De Muſiuarijs.

CAPVT VIII.

DE muſiuariis, & opere muſiuo res impedita eſt, & à nemine, quod ſciam, adhuc ſatis expedita. Ioſephus Scaliger *ad librum 5. Manilij*, & Caſaubonus *ad lib. 1. Suetonij c. 46.* Muſiuum opus de pauimento ſectili, & teſſellato exaudiunt. Alij de pictura qua fornices, apſides, cameræ, tholi, trulli, teſtudines templorum, porticuum, & Regiarum exornantur. Ego verò muſiuum opus de omnibus ſigillis, imaginibus, exemplis, quæ ex teſſellis, ac ſcutulis marmoreis, aut ex hyacinthis, vnionibus, carbunculis, & aliis gemmis, lapilliſque conſtruuntur, interpretor. Scribit enim Pollio in Tetrico iuniore, Tetricos obtuliſſe Aureliano ciuicam coronam de Muſæo picturatam, id eſt, ſigillis, & imagunculis ex vnionibus, ſmaragdis, & carbunculis ornatam, & Codinus in Conſtantinopoli, ὑποδήματα μυσάκια, calceos Imperatorum de muſiuo pictos, quod cùm eſſent purpurei, aquila in eis ex gemmis, & vnionibus conflata eſſet. Phranſes enim in excidio Conſtantinopol. prodit Conſtantinum Imperat. poſtremum inter mortuos iacentem agnitum ex calceis in quibus aquila aurea, vel gemmis ſtructa. Satyrus *lib. 4. Græc. Epigram.* de ſe dicit,

πῶς ἐκ λίθου ἄλλοθεν ἄλλης
συμφερτὸς γενόμην ἐξαπίνης σάτυρος.

Vide quomodo ex variis lapillis ſtatim Satyrus coagmentatus ſum. Apud Procopium in Gotthico

leges

leges Theodorici Regis ſigilli, quod ex gemmis factum erat, in exceſſu eius caput diffluxiſſe, ventrem, pectus, & brachia in obitu Amalaſunthæ filiæ eius, femora, & pedes dilapſos obeunte Athanarico. Auguſtus in Larario ſigillum habuit Marcelli nepotis ex lapillis pretioſis factum, quod ſæpe exoſculabatur. Ea ſigilla de muſiuo picta erant. Sæpius tamen muſiua dicuntur de pauimento teſſellato, & de cruſtis marmoreis, quibus parietes, & apſides opere vermiculato ad imagines rerum, & animalium ornantur. Sed vt de pauimento primùm agamus, Plinij verba hæc ſunt *lib.36.cap.25.* Pauimenta originem apud Græcos habent, elaborata arte, ratione picturæ, donec lithoſtrota expulere ea. Vult lateres coctiles variè pictos fuiſſe ante lithoſtrota. Gloſſæ M.S. Domini Catelli Senatoris Tholoſani V.Clar. lithoſtrota pauimenta eſſe aiunt elaborata arte picturę, paruulis cruſtis ac teſſeris tinctis in varios colores. Plinius *lib.36.cap.25.* Lithoſtrota cœptauere ſub Sylla paruulis certè cruſtis. Varro *lib.3 de R. R.* pauimenta lithoſtrotis ſpectanda fuiſſe ait. Capitolinus in Gordiano, qui inſtituerat porticum cuius medium lithoſtroton breuibus columnis altrinſecus poſitis, & ſigillis per pedes mille. In ſacris literis apud S. Ioannem lithoſtroton dicitur iudicij locus, quod Hebræi vocant cubiculum cæſuræ, quia ex cæſis marmoribus ſtratum eſſet. Ita dixit Apuleius, Pauimenta ipſa lapide pretioſo cæſim deminuto in varia picturæ genera diſcriminantur. Suetonius *lib.1.c.46.* Iulium Cæſarem pauimenta ſectilia teſſellata ſecum in caſtris ſemper circumtuliſſe prodit. Neronis cubicula viatoria vnionibus ſtructa fuiſſe

Bb 5 docet

docet Plinius *lib.*37. Latini vocarunt Emblemata, & ſcutulas. Vetus Poëta,

Quàm lepidæ lexes compoſtæ vt teſſerulæ omnes,
Arte pauimenti, atque emblemate vermiculato.

Græci recentiores teſſellam μούσην vocarunt. In typico Sabæ, σαίρουσιν αὐτὴν διὰ μούσης καθαρωτάτης, *verrunt eam per teſſellam puriſſimam.* Vnde & Codinus in Conſtantinopoli, μουσείωμα dixit. Plinius *lib.*35.*cap.*1. abacos vocat, vt & Vitruuius *lib.*7.*c.*3. Athenæus ἀβάκια, ἀβακίσκους ἐκ παντοίων λίθων συγκειμένους, *abacos ex omni lapidum genere conflatos.* Alij ψῆφους, καὶ ψηφίδας *laterculos*, vnde ψηφολογία, ψηφοβολία, ψηφοτέθημα, *teſſellatum opus*, & χονδροβολίας ἔδαφος, pauimentum ex granis, & quaſi punctis conflatum, cuiuſmodi Nemauſi in fano Dianæ viſitur. Nicetas Choniates πλάκας ῥανίσιν ἐστιγμένας πολυχρόοις, *ſcutulas guttis verſicoloribus diſtinctas*, vnde & Zonaras in Conſtantino Magno, πλακωτὸν ἀγορὰν, *forum teſſellis ſtratum.* Teſſellas Anaſtaſius vocat, platinas, & laminas, Palladius in Maio, tabellas & paginas. Pauimentum illud dicitur & aſaroton, de quo Plinius *lib.*36.*c.*25. Celeberrimus in hoc genere fuit Soſus, qui Pergami ſtrauit quem vocant aſaroton œcon, quoniam purgamenta cœnæ in pauimento, quæque euerri ſolent veluti relicta fecerat paruis è teſtulis, tinctíſque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, & aquam vmbra capitis infuſcans, apricantur aliæ ſcabentes ſe in canthari labro. Sidonius aſaroticos lapillos nuncupat, de quibus Statius in Tiburtino Manlij,

Calcabam nec opinus opes, quum ſplendor ab alto
Deſluus, & nitidum referentes aëra teſtæ,

Monſtrauere ſolum, varias vbi picta per artes
Gaudet humus, ſuberántque nouis Aſarota figuris.

Anaſtaſius Biblioth. Platonias vocat *in Leone III.* Super lilios ex metallis marmoreis Platoniam. *In Sixto III.* fecit Platoniam in cœmeterio Caliſti. Platoniam vocat à platinis, ſeu teſſellis. Recentiores Græci πάτωσιν, & πάτον indigetant. Codinus *in Conſtantinop.* τὸ δὲ πάτον διὰ ποικίλων καὶ πολυτελῶν μαρμάρων ἔστρωσεν. Item: ἐπάτωσε τοὺς αὐτοὺς περιπάτους διὰ συνκοπῆς. Pauimentum variis, & pretioſis marmoribus ſtrauit. Lapide cæſim deminuto pauimentum ſtrauit. Pauimenta autem imaginibus de muſiuo ornari oſtendit Galenus *in exhortatione ad artes:* τὸ ἔδαφος ἐκ λίθων πολυτελῶν συνθεῖσθαι, θεῶν εἰκόνας ἐξ αὐτῶν τετυπωμένας ἔχον, *pauimentum ex lapidibus pretioſis ſtratum, in quo ex iiſdem vultus Deorum expreſſi.* Artifices propriè dicti Teſſellatores, ψηφοθέται. Parietes autem ex teſſellis marmoreis de muſiuo pingi, quibus operiuntur, oſtendam, ſi priùs docuero, marmorarios fuiſſe, & parietum inſtructores. Caſſiodorus *libr.* 7. *epiſt.* 5. Quidquid parietum inſtructor, marmorum ſcalptor, æris fuſor, camerûm rotator, gypſoplaſtes, muſiuarius ignorat. Græci vocant ὀρθοστρώσεις, ὀρθομαρμαρώσεις, ὀρθοστρώτους οἴκους. Parietes igitur veſtiri marmoreis cruſtis teſtatur Seneca *lib.* 2. *controu.* 1. In hos ergo exitus varius ille lapis ſecatur, vt tenui fronte parietes tegat. Idem *epiſt.* 87. Pauper ſibi videtur, ac ſordidus, niſi parietes magnis, ac pretioſis orbibus refulſerint, niſi Alexandrina marmora Numidicis cruſtis diſtincta ſint. Vnde Iuuenalis orbem Lacedæmonium interpretari poſſis, de quo Grammatici inter ſe rixantur:

Et

Et Lacedæmonium pityſmate lubricat orbem.

Quamquam & hic orbis in pauimento, vel etiam in Delphica menſa eſſe potuit. Plinius *lib.* 35. *cap.* 1. Auro vt parietes toti operiantur, verùm & intercæſo marmore vermiculatis, ad effigies rerum, & animantium cruſtis. Numidicis autem orbibus parietes opertos conijcies ex Statio *in Balneo Hetruſci:*

Sola nitet flauis Nomadum deciſa metallis
Purpura, ſola cauo Phrygiæ quam Synnados antro
Ipſe cruentauit maculis lucentibus Atys.

In Surrentino Pollij:

Vna tamen cunctis procul eminet, vna diatis,
Quæ Nomadum lucent flauentia ſaxa, Thaſóſque,
Et Chios, & fluctus gaudens ſpectare Caryſtos.

Immò & marmora ipſa pinxerunt. Cruſtas autem, & teſtas marmorum vermiculatas fuiſſe ad imagines rerum, & animalium in parietibus, ſuprà ex Plinio docuimus. Nicetas *in Ioanne Comneno:* οἱ ἐν τοῖς τοίχοις διὰ ψηφίδων καὶ χρωμάτων εἰκονιζόμενοι, *qui in parietibus per teſſeras, & colores exprimuntur.* Philo de Cain: καθάπερ κονιάματα, καὶ γραφαὶ, καὶ πινάκια, καὶ λίθων πολυτελῶν διαθέσεις, αἷς οὐ μόνον τοίχους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐδάφη ποικίλλουσι. *Albarium opus, & picturæ, & tabulæ, & pretioſorum lapidum diſpoſitiones, quibus non tantùm parietes, verùm & pauimenta variè diſtinguunt.* Picta marmora teſtulis, ac cruſtis Anaſtaſius Biblioth. vocat marmora imaginata, & marmora in exemplis. *In Leone III.* Ponens in eo fundamenta firmiſſima in circuitu laminis marmoreis ornauit, & marmoribus in exemplis ſtrauit. *Epiſt.* 67. Pontificum, quòd palatij Rauennatis ciuitatis muſiua, atque marmora, cæteráque exempla

exempla tam in ſtrato, quàm in parietibus ſita vobis tribueremus. Nicetas Choniates *lib.* 3. vocat τυπώματα διὰ ψηφίδων. *In Iſacio Angelo*: τὰ διὰ ψηφίδων ποικιλοχρόων ἔκτυπα, *imagines per teſſellas verſicolores.* Interdum aut purpura, aut Indico parietes depicti ſunt. Plinius *lib.* 36. *cap.* 25. Nunc & purpuris in parietes migrantibus, & India fluuiorum ſuorum limum, & draconum, & elephantorum, nulla nobilis pictura eſt. Supereſt, vt de apſidibus, & cameris dicamus. Quidam volunt, quemadmodum hodie, apſides Eccleſiarum, & fornices, ac tholi variis picturis exornantur; ita olim cameras, teſtudines, faſtigia, trullos auro, purpura, encauſto, minio Indico pingi ſolitos, quæ pictura muſiui diceretur. Quare Statius *in Tiburtino Manlij* dixerit:

——labor eſt auri numerare figuras.

Sed bractearij, & inauratores, qui auro fornices illinebant, alij fuere à muſiuariis; parietes autem, non tantùm apſides purpura pingebantur, dicente Plinio, nunc purpuris in parietes migrantibus, item encauſto, coloribus vſtis, minio Indico parietes picti. Vitruuius *lib.* 1. *cap.* 5. nunc paſſim toti parietes minio inducuntur. Figlina opera encauſto, apud Plinium *lib.* 36. *cap.* 25. Agrippa figlinum opus encauſto pinxit. Qui pingerent Indico, dicti ſunt Indicoplaſtæ, non muſiuarij; qui coloribus lucem adderent, dicti στιλβωταὶ, & coloratores. Sequitur itaque, muſiuarios fuiſſe, qui ſolum, ſeu ſtratum, parietes, & apſides teſſeris, ac ſcutulis marmoreis ad effigies rerum, & animantium vermicularent. Quare Vitruuius *lib.* 1. *cap.* 7. dixit: Pulſa deinde ex humo pauimenta in

cameras

cameras tranſiere ex vitro. Sed diſertè Procopius *lib. 1. de ædific. Iuſtiniani*: ἐναβρύνεται δὲ ταῖς γραφαῖς ἡ ὀρόφη πᾶσα, οὐ τῷ κηρῷ ἐντακέντι, καὶ διαχυθέντι ἐνταῦθα παγεῖσα, ἀλλ' ἐναρμοσθεῖσα ψηφῖσι λεπταῖς τε, καὶ χρώμασι ὡραϊσμέναις παντοδαπαῖς, αἳ δὴ τάτ' ἄλλα καὶ ἀνθρώπους ἀπομιμοῦνται. *Omne faſtigium excultum eſt picturis, non cera infuſa, & diffuſa eo loci fixum, ſed teſſellis minutis in omne genus colores tinctis aptatum, quæ & res alias, & homines imitantur.* Id genus muſiui deſcribitur à Manilio *lib. 5.*

Artifices auri faciet, qui mille figuris
Vertere opus poſſint, caraque acquirere dotem
Materiæ, & varios lapidum miſcere colores.
Sculpentem faciet ſanctis laquearia templis,
Condentémque nouum cælum per tecta tonantis.

Eodem argumento Iulius Firmicus *lib. 4. cap. 15.* dixit: Bractearios faciet, muſiuarios, pictores. Vbi diſcrimen ſtatuit inter muſiuarios, & pictores. Item: Faciet aurifices, & ex auro veſtes pingentes, aut inauratores, aut muſiuarios. Symmachus *lib. 6. epiſt. 49.* In minoribus balneis piſcinalem picturis potiùs, quàm muſiuo excoli non probaui. Idem *lib. 8. epiſt. 41.* Muſiuum cameris adhiberi oſtendit. Nouum, inquit, muſiui genus reperiſti, quod etiam noſtra ruditas ornandis cameris tentabit affigere, ſi vel in tabulis, vel in tegulis exemplum de te præmeditati operis ſumpſerimus. Theodoſius, & Valentinianus A. A. *lib. 10. C.* muſiuarios artifices commemorant. Sæpe bractearij cum muſiuariis coniungebantur. Petrus de Natalibus baſilicam antiquo muſiui, & auri opere exſtructam ſcribit. Anaſtaſius *in Leone IV.* oraculum pulcris marmoribus circumdans, apſidam eius

eius ex muſiuo decorauit, aureo ſuperinducto colore. Idem *in Leone III.* Ædificauit Eccleſiam cum apſida ampliſſima,& cacumina magnifica de muſiuo. Ibidem: Fecit in triclinio maiori miræ pulcritudinis decoratam apſidam, de muſiuo ornatam. *In Hilaro* dixit ornare ex muſiuo, depingere muſiuo. *In Benedicto III.* pictura muſiui decorare. *In Zacharia:* muſiuo, & pictura ornare. Quod autem Spartianus ait: In Commodianis hortis in porticu curua, Peſcenninum de muſiuo pictum inter Commodi amiciſſimos, Iſidis ſacra ferentem, exiſtimo muſiuum illud non in cameræ faſtigio, ſed in pariete expreſſum, vt facilè in oculos incurreret. Gregorius Turonenſis,& Æmoinus Monachus muſiui mentionem ſæpe faciunt. Coronæ Hetruſcæ auro illinebantur, quales fuere deducentium tenſas, apud Tertullianum *lib. de corona militis.* Locus Varronis, quem ſuprà notauimus *lib. 3. de re ruſt.* ſic habet: Quum villas haberes opere tectorio, & inteſtino, ac pauimentis, nobilibúſque lithoſtrotis ſpectandas. Tertullianus *lib. de corona militis:* Præferuntur etiam Hetruſcæ. Hoc vocabulum eſt coronarum, quas gemmis, & foliis ex auro quercinis ob Iouem inſignes, ad deducendas tenſas cum palmatis togis ſumunt. Plinius *lib. 33. cap. 1.* Corona triumphantis ex auro Hetruſca ſuſtinebatur à tergo. Apud Plinium *lib. 37. cap. 2.* Pompeius in triumpho Pontico tranſtulit coronas ex margaritis triginta tres, muſæum ex margaritis, in cuius faſtigio horologium erat. Imago Cn. Pompeij è margaritis Regio honore grata. Sed vt ad pauimenta redeamus, Cicero *pro domo ſua,* dixit porticum ſuam fuiſſe pauimentatam,

tatam, λιθόστρωτον, vt loquitur Euſtathius *Odyſſ.* 1 ω. quia ἡ λίθος, καὶ ὁ λίθος de lapide pretioſo dicitur. Athenæus *lib.* 5. abacos vocat teſſellas ſectiles, emblemata, inſertas. ταῦτα δὲ πάντα δάπεδον εἶχεν ἐν ἀβακίσκοις συγκείμενον ἐκ παντοίων λίθων. οὐ μόνον ἐπὶ σανίδος ὁ ἄβαξ ἀβάκιον, ἀλλ' ἰδὲ, καὶ ἐπὶ λίθων ὁμοιοσχημόνων ξυλίνοις ἄβαξι. *Hæc omnia pauimentum habuit in teſſellis ſectilibus compoſitum, ex lapillis omnis generis. Non modò de tabula dicitur abacus, ſed etiam de lapillis, qui ſint ſimiles abacis ligneis.* μουσοῦν eſt variegare, μουσίωμα opus varium, & muſiuum, μουσαῖον, μουσαϊκόν. Inde vox, amuſſitatum opus, ad amuſſim politum, & amuſſis ipſa à Muſis dicta. Barbaricarij ea opera factitarunt. Lucretius *lib.* 2. *de Phrygionib.*

Iam tibi barbaricæ veſtes.

Horatius:

Iactáve barbarica Cybeles antiſtite buxo.

Virgilius:

Barbarico poſtes auro, ſpoliíſque relucent.

Gloſſæ Iſidori, Barbarica dicta omnia ſubtiliter ornata. Vitruuius *lib.* 7. *cap.* 1. Pauimentum ſi teſſeris ſtructum erit, vt omnes angulos habeant æquales, nullibíque à fricatura extantes: Earum enim vſum retinebant tum modicæ fortunæ viri, deinde quadris, ſeu ſcutulis adiecere ſcutulas, & orbes, ſeu ſpecula. & δέλτωτα, id eſt, *ſegmenta triquetra, & fauos*, id eſt, ſexangula. Plinius *lib.* 35. *cap.* 1. Neronis tempore inuentum maculas, quæ non eſſent in cruſtis, inſerendo vnitatem variare, vt ouatus eſſet Numidicus, vt purpura diſtingueretur Synnadicus, (natura ruber) qualiter illis naſci optarent deliciæ. Scaliger ouatum intelligit marmor ouali forma pauimento incluſum.

Malim ouatum lutei, ſeu vitelli oui colore. Perſius aurum ouatum triumphorum, & ouationum dixit:

Auro quod ouato perducis facies.

Iſidorus: Numidicum marmor Numidia mittit, ad cutim fucum dimittit croco ſimilem, (vel ſuccum.) Philoſtratus *in Apollonio lib. 2. cap. 11.* τὸ δὲ ἔδαφος αὐτὸ μαργαρίτιδος σύγκειται ξυμβολικὸν τρόπον, *pauimentum ipſum è margaritis conſtat inſertis.* Plinius, Vermiculatas ad effigies rerum, & animalium cruſtas. Vermiculus eſt ſcalpellum, ſeu veruculum ſculptorum. Gloſſ. ὀβελίσκος, *vermiculus, ſubula,* vt Suidas, & Etymologicum. Vermiculatus, id eſt, ſculptus. Gloſſ. χονδροβολίας ἔδαφος. Nicetas, τυπώματα διὰ ψηφίδων, *effigies ex teſſellis.* Apud Athenæum *lib. 5.* In pauimento Hieronis deſcripta Ilias. ταῦτα δὲ πάντα δάπεδον εἶχεν ἐν ἀβακίσκοις συγκείμενον, ἐκ πάντων λίθων, ἐν οἷς κατεσκεύασμένος πᾶς ὁ περὶ τὴν ἰλιάδα μῦθος. *Iſta omnia ſolùm habuit ex teſſellis omnis generis lapidum, in quibus fabulæ omnes Iliadis expreſſæ.* Galenus *in exhortatione ad artes:* τὸ δ' ἔδαφος ἐκ λίθων πολυτελῶν σύγκειται θεῶν εἰκόνας ἔχον ἐξ αὐτῶν διατετυπωμένας, *pauimentum ſtratum lapillis pretioſis, ex quibus Deorum imagines expreſſæ.* Procopius *lib. 1. de ædific. Iuſtinian.*

εὐχρωσθεῖσα ψηφῖσι λεπταῖς, καὶ χρώμασι ὡραϊσμέναις
παντοδαποῖς, αἵ δή τ' ἄλλα καὶ ἀνθρώπους ἀπομιμοῦνται.

Colorata teſtis tenuibus, quæ ornatæ erant coloribus omnis generis, quæq; & homines, & res alias imitantur. Plinius: Non placent iam abaci, vt ſpatia montis in cubiculo delitentia, cœpimus & lapidem pingere, hoc Claudij principatu inuentum. Seneca *epiſt. 80. 86.* Illis vndique operoſa, & in picturæ

modum variata circumlitio prætexitur. Gellius *lib.* 17. *cap.* 4. P. Mimus emblema vertit *inſertam.* Diximus ſuprà ex Plinio, Pompeij imaginem fuiſſe ex gemmis. *Lib.* 37. *cap.* 2. Margaritis, Magne, tam prodiga re, & fœminis reperta, fieri tuos vultus? ſic te pretioſum videri. Sed ad pauimenta redeamus. Platoniæ dicuntur pauimenta teſſellata, Græci πλακωτὰ vocant, πλὰξ *cruſta.* Anaſtaſius: Sixtus III. Platonias porphyreticas poſuit. Apud Sidonium *lib.* 2. *epiſt.* 10. bracteatum lacunar dicitur bracteis auri opertum:

Intus lux micat, atque bracteatum
Sol ſic ſollicitatur ad lacunar,
Fuluo vt concolor erret in metallo.

Muſiuum deſcribit ibidem:

Diſtinctum vario nitore marmor
Percurrit cameram, ſolum, feneſtras,
Ac ſub verſicoloribus figuris,
Vernans herbida cruſta ſaphyratos
Flectit per praſinum vitrum lapillos, &c.
Et campum medium procul locatas
Veſtit ſaxea ſylua per columnas.

Euſebius *lib.* 4. *de vita Conſtantini*, de baſilica ſanctorum Petri & Pauli, λίθων ποικιλίαις ἁπάντων ἐξαστράπτοντα νεὼν ἐποίει, εἰς αὐτὸν ὄροφον ἐξ ἐδάφους πλακώσας, *templum omnis generis lapillorum varietate fulgurans effecit à ſolo ad ſummum faſtigium teſſellis, & ſcutulis exornans.* Conſtantinus Manaſſes de Iuſtiniani opere:

τὸν μέγαν οἶκον τὸν λαμπρὸν τὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις,
χρυσέων πυραυγήμασι ψηφίδων καταυγήσας τοὺς τοίχους,
καὶ τὸ δάπεδον μαρμάροις καλλιχρύσοις.

Magnam domum ſplendidam in palatio illuſtrans, au-

rearum teſtularum ſplendoribus parietes, & pauimentum marmoribus auro vinctis. Paulinus:

Rident inſcriptum camera criſpante lacunar.

Ariſteas *in Hiſtor.* LXX. *Interpretũ*, ait Ptolemæum Regem menſam è ſolido auro ad vſum templi faciendam curaſſe, in qua coronula ex lapillis, & gemmis omni fructuum genere contexta, vt in ipſis coronæ vuis colligatas vuas, ſpicas, palmulas, mala, oleas, roſas videres; in quibus nexi auro lapides, qui colore, ſpeciéque fructus quoſque redderent. Carbunculus lapis in circuitu palmi vnius extendebatur, ex quo hedera aſſurgit, quæ florido acantho innexa viti implicatur, quæ cum vnà pendentibus vndique racemis ad ſummum vſque circumambit, vt leui aura frondium crepitum exaudias, referentibus ſingulis verarum imagines rerum. Supra crateres Meander fluuius vnius cubiti altitudine ambit, lapidum varietate, & pulcritudine cuncta implicans. Apponam hîc locum alium de muſiuo opere ex Iacobi Pinti *lib.* 3. *tit.* 4. de Chriſto crucifixo, quem mihi indicauit Baltazar de Bus Societatis IESV Presbyter, vir doctus, & educumati iudicij. Iacobus igitur Pintus ſcribit, in Sardinia in Turriano templo nuper effoſſo repertum pauimentum muſiui operis vermiculati pulcherrimum, & quatuor monumenta, Gaudentij, Luxorij, Iuſtini, atque Florentij, Epiſcoporum, cum ſuis epitaphiis, ex ipſo eodem muſiuo opere teſſellato appictis, floribúſque, vaſis, & auibus eiuſdem operis ſpecioſiſſimè intertextis. Sub altari confeſſionis ſubterraneo arcus inſignis repertus eſt operis muſiui, longus decem palmos, & quatuor latus, ſemicircularis, omnigenis flo-

ribus, roſis, auibus intertextus, cuius pauimentum lithoſtrotum muſiui operis teſſellatum. Erant & picturæ crucis, agnorum, columbarum, iconicæ operis muſiui vermiculati. In ipſo conditorij medio elegans iuuenis ſpecies ad viuum effiċta eiuſdem muſiui operis, cum agno humeris impoſito. Idem Baltazar Buz mihi amiciſſimus indicauit locum ex t. 2. Villapandi explanat. *part.* 2. *in Ezech. cap.* 40. *lib.* 3. *cap.* 23. ad hæc verba: Et pauimentum ſtratum lapide in atrio per circuitum. Hebraicè, *Ve ritſpha ghaſui lachatſer ſabib-ſabib*, id eſt, *& pauimentum factum atrio circumcirca.* Vox *ritſpha* pauimentum ſignificat ignitis carbonibus, vel lapidibus ſtratum; *ritſpha* ignitum carbonem, *Iſai.* 6. Sed *lib.* 1. *Eſther, ritſpha* ſignificat pauimentum lapide ſtratum. L X X. λιθόστρωτον, pauimentum ſmaragdino, & Pario lapide ſtratum. Rabbi Dauid: Notum eſt, inquit, quod ſit pauimentum porphyreticum, & byſſinum. Variabant pauimentum lapidibus. Apud Plinium *lib.* 37. *cap.* 5. Iuba, ait, ſmaragdum, qui dicitur *Colos*, in Arabia ædificiis includi. Et apud eumdem Theophraſtus ait, à Rege Babylonio miſſum ſmaragdum muneri Regi Ægypti, longum quatuor cubitos, latum in vna parte quatuor cubitos, in alia duos. 1. *Paralipomen.* 29. Dauid ait: Ego præparaui impenſas domus Domini, aurum, lapides onychinos, & quaſi ſtibinos, & diuerſorum colorum, omnémque pretioſum lapidem, & marmor Parium. Hebræa ſic vertit Regius codex, lapides onychis, & impletionum, lapides fuci, & variegationis. Nihil magnificentius in opere muſiuo cerni poteſt, quàm quod viſitur hodiéque Conſtantinopoli in

templo

templo Sophiæ, Romæ in æde S. Pauli, S. Agnetis, S. Cæciliæ, & in æde S. Mariæ maioris in ſacellis, quæ Sixtus V. & Paulus V. Pontifices exſtruxerunt. Sed nihil admirabilius, quàm quod hodie viſitur Florentiæ in æde S. Laurentij, in ſacello ſubterraneo gentis Mediceæ. Quod ſuprà poſui ex Procopio *lib. ædific. Iuſtiniani*, paulò pleniùs adſcribam. Faſtigium, inquit, picturis expolitum eſt ex tenuibus lapillis. Imitantur cum alia tum homines. Qualis autem pictura ſit, indicabo. Pugna eſt, & bellum, diripiuntur multæ vrbes, hinc Italiæ, inde Libyæ. Vincit Iuſtinianus. Accedit ad Regem dux integrum habens exercitum, tradit ſpolia, Reges, & regna. Stant in medio Rex & Regina, lætis ſimiles, & ob victoriam ferias agentibus. Vandalorum, & Gotthorum Reges adueniunt, victi, & captiui, circumſtat Romanorum Senatus, omnes ferias agentes. Hoc lapilli hilari planè, & florida facie oſtentant. Vide eodem loci cætera.

De Pictoribus & Statuarijs claris.

CAPVT IX.

PIcturam, cælaturam, ſtatuariam ab infima antiquitate repeti poſſe oſtendi, quum Seruch Abrahami auus ſtatuarius & ἀνδριαντοποιὸς fuerit. Horatius Parrhaſij ſtatuarij, & Scopæ pictoris meminit *lib.* 4. *Ode* 8.

—— Diuite me ſcilicet artium
Quas aut Parrhaſius protulit, aut Scopas,

Hic ſaxo, liquidis ille coloribus
Sollers nunc hominem ponere, nunc Deum.

Idem per marmora intelligit ſtatuas,

Non inciſa notis marmora publicis
Per quæ ſpiritus, & vita redit bonis
Poſt mortem Ducibus.

Memnon fuit antiquiſſimus in Ægypto pictor, & ſtatuarius. Vide Diodorum Siculum *lib.* 2. de Simandij Regis Ægypti ſepulcro, cuius ambitus milliare vnum amplexus eſt. Eius ſepulcri porta fuit è lapide Porphyretico tantæ magnitudinis, vt duo iugera longa eſſet, alta 40. cubitos. In eo ingredientibus occurrebat lapideum periſtylum quadratum cuius ſingula latera 4. iugerum eſſent. Pro columnis animalia erant ſita, monolitha, 16. cubitorum. Erat & alter aditus, & porta ſuperiori ſimilis ſed ſculptura vberiori. In ingreſſu ſtatuæ tres erant ingentes vnius lapidis Memnonis opus. Harum vna ſedens cuius pedis menſura 7. excedat cubitos, ceteras Ægypti ſtatuas magnitudine ſuperabat. In tanta mole neque fiſſura, neque macula fuit. Erat & aliud ſignum matris vno lapide, cubitorum 20. habens ſupra caput reginas tres. Poſt hanc portam & aliud erat periſtylon nobilius ſuperiore ſculpturis variis, in quibus bellum erat contra Bactrianos. Prima pars muri obſidionem vrbis ſculptam continebat. Secundus paries ſculptus erat captiuis abſque viro, id eſt, exciſis, & ſine manibus. Tertium latus ſculpturis variis, picturíſque decoris Regis ſacrificia, triumphúmque deuictis hoſtibus continebat. In medio periſtylo ſtatuæ duæ iacebant ingentes ex vnico lapide cubitorum 7. & 20. dehinc ambulatio domibus plena,

na, in quibus diuerſa epularum genera. Sculptus deinde eminens ceteris Rex variis coloribus, erant deinceps Ægypti Deorum omnium imagines. Sequebatur bibliotheca in qua inſcriptum, *Animi medicamentum*, poſtquam domus erat in qua 20. lectiſternia Iouis & Iunonis. Ibi picta animalia ſacris apta. Circumibat monumentum aureus circulus in quo deſcripti erant per ſingulos cubitos dies, anni, aſtrorum motus, & occaſus. Hic circulus à Cambyſe ſublatus. Olympiade 18. qua Romulus interiit, Candaules Rex Lydiæ, Bularchi pictoris ſtatuam in qua erat Magnetum prœlium auro rependerit. At Bularcho longè antiquiores fuere ij qui monochromata pinxerunt, Hygiænon, Dinias, Charmas, & qui primus in pictura marem, fœminámque diſcreuit Eumarus Athenienſis, figuras omnes imitari auſus, quíque inuenta eius excoluit Cimon Cleonæus. Hic catagrapha inuenit, hoc eſt, obliquas imagines, & variè formare vultus, reſpicientes, ſuſpicientes, deſpicientes, articulis quoque membra diſtinxit, venas protulit, prætérque in veſte & rugas, & ſinus inuenit. Panæus quidem frater Phidiæ etiam prælium Athenienſium aduersùs Perſas apud Marathona factum pinxit. Adeò iam colorum vſus percrebuerat, adeóque ars perfecta erat, vt in eo prælio iconicos Duces pinxiſſe tradatur. De Apelle, Mentore, & Myo Propertius *lib.* 3.

In Veneris tabula ſummam ſibi ponit Apelles,
Parrhaſius parta vindicat arte locum.
Argumenta magis ſunt Mentoris addita formæ,
At Myos exiguum flectit acanthus iter.
Phidiacus ſigno ſe Iuppiter ornat eburno.

Praxitelem propria vindicat arte lapis.
Gloria Lyſippo eſt animoſa effingere ſigna,
Exactus Calamis ſe mihi iactat equis.

Lyſippus Tarenti Coloſſum fecit 40. cubitorum. Statius de equo

—— Quem tradere es auſus
Pelleo Lyſippe duci.

De Myrone Ouidius *lib. 3. de Ponto,*

Vt ſimilis vera vacca Myronis opus.

Calamidis ſtatuarij quadrigæ, bigæque laudantur, qui 24. equos ſemper ſine æmulo expreſſit. Parrhaſius primus ſymmetriam picturæ dedit. Mys claruit argento cælando, cuius opera Rhodi Sylenus, Cupido, Scyphi. Martialis,

Quis labor in phiala? docti Myos, anne Myronis.

Tatianus ad Græcos multos nobiles ſtatuarios, & pictores commemorat qui ſcorta pinxerunt, aut certè fœminas, πράξιλλαν μὲν λύσιππος ἐχαλκούργησεν, ποιήτειαν λεαρχίδα μενέστρατος. Lyſippus Praxillamære finxit, poëtriam Learchidem Meneſtratus, Silanion Sapphonem, Naucides Erinnam Lesbiam, Boiſcus Myrtidem, Cephiſodotus Myronem Byzantiam, Gomphus Praxigoridem, Amphiſtratus Clitonem, Eutycrates, & Cephiſodotus Anytem, Niceratus Teleſillam, Ariſtodotus Myſtidem, Eutycrates Mneſiarchidem Epheſiam, Silanion Corinnam, Eutycrates Talarchidem Argiuam. Phrynem meretricem Praxiteles, & Herodotus ſtatuarij fecerunt, Niceratus Athenienſis Glaucipen, quæ elephantum pepererat, Pantheuchidem grauidam Eutycrates, Beſantidem Pæonum reginam quod infantem nigrum peperiſſet Dinomenes, Europam tauro impoſitam Pythagoras ſtatuarius.

Buculam

Buculam Meco, & victoriam ſuperimpoſuit ob Europam à Ioue raptam. Glyceram ſcortum, & Argiuam pſaltriam Herodotus Olynthius, Bryaxis Paſiphaëm, Lyſiſtratus Menalippen, Polyſtratus Phalarim, cui Perillus taurum æneum adornauit, Pythagoras Polynicen, & Etheoclem, Periclymenus mulierculam quæ vno partu 30. fœtus ediderat, Andron Harmoniam Cadmi vxorem, Ariſtodemus Æſopum, Calliſtratus Euanthem, Calliades Neæram, Turnus Laidem, Philon Hephæſtionem, Leochares Ganymedem, Praxiteles Spitumenem fœminam contaminatam, quæ omnia ſimulacra Romæ ſe Tatianus vidiſſe ait. Ouidius de Apelle, & Calamide *lib.4. de Ponto,*

Vt Venus artificis labor eſt & gloria Coi,
Æquoreo madidas quæ premit imbre comas,
Vendicat vt Calamis laudem quos fecit equorum.

Plato *lib. 3. Politic.* πολύγνωτος ὁ τοῦ ἀγλαοφῶντος, ἀνδριαντοποιὸς, δαίδαλος ὁ τοῦ μετίωνος, ἐπειὸς πανοπέως, θεόδωρος ὁ σάμιος, *Polygnotus Aglaophontis filius ſtatuarius, Dædalus Metionis, Epeus Panopeus, Theodorus Samius.* Clemens Alexandrinus *in Protreptico,* φειδίας ἐπὶ δακτύλῳ τοῦ διὸς τοῦ ὀλυμπίου ἐπιγράψας, παντάρκης καλός. *Phidias in digito Iouis olympici inſcripſit, Pantarces pulcher.* Erant qui mores parum exprimerent, alij qui optimè, inter quos Polygnotus. Ariſtoteles, *cap. 6. lib. de Poët.* οἷον καὶ τῶν γραφέων ζεῦξις πρὸς πολύγνωτον πέπονθεν. ὁ μὲν γὰρ πολύγνωτος ἀγαθὸς ἠθογράφος, ἡ δὲ ζεύξιδος γραφὴ οὐδὲν ἔχει ἦθος. *Planè vt inter pictores Zeuxis à Polygnoto differebat, Polygnotus enim mores hominum belle exprimebat, contra Zeuxidis pictura moribus omnino caret.* Athenis Hermæ ad formam Alcibiadis erant expreſſi, Praxi-

teles os Veneris Gnidiæ ex ore Gratinæ meretricis duxit. Phryne Theſpiaca omnium ſui æui fœminarum ſpecioſiſſima vbique in Græcia pro Venere ſtetit, ait Arnobius *lib.* 6. *ἀφροδίτην γυμνὴν καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ, καὶ οἱ ἀγαλματογλύφοι κατασκευάζουσι, καὶ οὐδὲ χιτωνίσκῳ καλύπτουσι.* Venerem nudam ſtatuarij, & ſculptores ſine amiculo in publico exponunt, ait Theodoret. Ante Eupompum Sicyonium duo genera picturæ fuere, Atticum, ſeu Elladicum, & Ionicum, ſeu Aſiaticum. Eupompi tanta auctoritas fuit vt Sicyonium addiderit, quia Sicyonius erat. Pamphili qui præceptor Apellis fuit auctoritate effectum eſt in tota Græcia vt pueri ingenui ante omnia Diagrâphicen, hoc eſt, picturam in buxo docerentur, reciperetúrque ea ars in primum gradum liberalium, ait Plinius. Vetitum ne ſeruitia picturam docerentur. Primus Polygnotus Thaſius ante nonageſimam Olympiadem mulieres lucida veſte pinxit, capita earum mitris verſicoloribus operuit, os adaperire inſtituit, dentes oſtendere, vultum ab antiquo rigore variare. Hic & Athenis porticum, quæ Poicile vocatur, gratuitò pinxit, cùm partem eius Mycon mercede pingeret; quare Amphictyones, quod eſt publicum Græciæ concilium, hoſpitia ei gratuita decreuere. Nonageſimatertia Olympiade Apollodorus Athenienſis primus ſpecies exprimere inſtituit, primúſque gloriam penicillo iure contulit. Neque ante eum tabula vllius oſtenditur quæ teneat oculos. Is opes tantas acquiſiuit, vt in oſtentatione earum olympiæ aureis literis in palliorum teſſeris intextum nomen ſuum oſtentaret. Fecit Penelopen in qua pinxiſſe mores videtur. Picturas illas

vocant

vocant Ethicas. Pinxit & athletam, adeóque ſibi in illo placuit vt verſum ſcriberet, ex eo inuiſurum aliquem facilius quàm imitaturum. Plutarchus hoc dictum tribuit Apollodoro Athenienſi, non Zeuxidi. Parrhaſius primus ſymmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatem oris, in lineis extremis palmam adeptus eſt.

De picturis honestis, ac turpibus.

CAPVT X.

THebis honeſtæ tantùm picturæ fuere, in eos animaduerſum, qui turpia pingerent. Fabij pictoris filia pudicitiæ ſtudio virum nunquam pinxit, cætera graphicè expreſſit. Fuere alij pictores ῥυπαρογράφοι, inter quos Pyreicus, apud Plinium *lib. 35. cap. 10.* & Arcellius. Romæ πορνογράφοι, de quibus conqueritur Clemens *in Protreptico*, πινακίοις τισὶ καταγράφοις μετεωρότερον ἀνακειμένοις προσεσχηκότες, ἀσελγείαις τοὺς θαλάμους κεκοσμήκασι. *Tabellis pictis in ſublimi poſitis attenti laſciuia thalamos ornant.* Aliæ vobis ſunt imagines, paniſci, puellæ nudæ, ſatyri ebrij, & partes illæ arrectæ pictura nudatæ, aut ſchemata, & figuræ Philænidis. καὶ ἄλλαι ὑμῶν εἰκόνες πανίσκοι τινες, καὶ γυμναὶ κόραι, καὶ σάτυροι μεθύοντες, καὶ μορίων ἐν τάσεις τῶν γραφαῖς ἀπογυμνούμεναι. ἐγγραφόμενοι τὰ φιλαίνιδος σχήματα. ἀπορρίψαντες δὲ τὴν αἰδῶ, καὶ τὸν φόβον οἴκοι τοὺς τῶν δαιμόνων ἐγγράφονται τοὺς παγηπασμὺς. *Abiecto pudore, & metu domi dæmonum libidines depingunt, & in lecto iacentes inter ipſos amplexus*

in Venerem nudam in ipſo concubitu vinctam reſpiciunt, & in palis annulorum auem amatoriam Ledam circumuolitantem exſculpunt. Parrhaſius pinxit minoribus tabulis libidines, eo genere petulantis ioci ſe reficiens.

De picturis natiuis, & veluti viuis.

CAPVT XI.

HAbuit ſcena ludis Claudij Pulchri, magnam admirationem picturæ, cùm ad tegularum ſimilitudinem corui decepti imagine aduolarent. Cùm Zeuxis detuliſſet vuas pictas tanto ſucceſſu, vt in ſcenam aues aduolarent, Parrhaſius detulit linteum pictum tam ſubtili opere, vt Zeuxis alitum indicio tumens, flagitaret tandem remoto linteo oſtenderet picturam, atque intellecto errore concederet palmam; quoniam ipſe aues fefelliſſet, Parrhaſius ſe artificem. Fertur & poſteà Zeuxis puerum vuas ferentem pinxiſſe, ad quas cùm aduolaſſent aues, iratus operi, dixit: Vuas bene pinxi, puerum malè, quem aues timere debuerant. Apelles imagines adeò ſimilitudinis indiſcretæ pinxit, vt quidam ex facie hominum addiuinans, quos Metoſcopos vocant, ex iis dixerit aut futuræ mortis annos, aut præteritæ vitæ. Ita lege poſtremum hoc verbum, quod deeſt, apud Plinium *lib.* 35. *cap.* 10. Omnia Apellis opera quatuor coloribus facta. Is cùm in certamine pinxiſſet equum, ambitu æmulos præualere ſentiens, ſingulorum picturas inductis equis oſtendit. Apellis

lis tantùm equo adhinniuere. Is abſoluta opera atramento illinebat ita tenui, vt idipſum reper-cuſſu claritates oculorum excitaret, cuſtodirétque à puluere,& ſordibus,ad manum intuenti demùm appareret. Sed & cum ratione magna,ne colorum claritas oculorum aciem offenderet, veluti per lapidem ſpecularem intuentibus è longinquo, & eadem res nimis floridis coloribus auſteritatem occultare daret. Æqualis eius fuit Ariſtides Thebanus. Is omnium primus animum pinxit, & ſenſus omnes expreſſit, quos Græci vocant *Ethe*. Oſtendi ſuprà, Socrati deberi, quòd mores exprimerentur.

De pictis veſtibus, & textilibus.

CAPVT XII.

PIngunt veſtes in Ægypto,inter pauca mirabili genere, candida vela poſtquam attriuere illinentes non coloribus, ſed colorem ſorbentibus medicamentis. Hoc cùm fecere, non apparet in velis, ſed in cortinam pigmenti feruentis merſa, poſt momentum extrahuntur picta. Mirúmque, cùm ſit vnus in cortina colos, ex illo alius, atque alius fit in veſte accipientis medicamenti qualitate mutatus. Nec poſteà ablui poteſt, ita cortina non dubiè confuſura colores, ſi pictos acciperet, digerit eos ex vno, vel, vt alij legunt, ex vino, malè meo animo; pingítque, dum coquit. Et aduſtæ veſtes firmiores fiunt,quàm ſi non vrerentur. Tunicas pingi iam olim Romæ ſolitas oſten-

dunt tunicæ pictæ, & palmatæ, quas à Thuſcis Dionyſius Halycarnaſſeus petitas eſſe vult. Item belluata Babylonica acu picta, & plumacia, de quibus diximus libro de veſte Pontificum. Cicero *lib. 6. in Verrem*, Nulla pictura neque in tabula, neque textili. Apud Nonium Varro, quid ſit bene pictum à plumario, aut textore in puluinaribus plagiis.

De Penicillo, & ceſtro.

CAPVT XIII.

CEſtrum propriè veruculum eſt, quo cauatur ebur. Pollux pro ſtimulo, & ſtylo ponit. Quidam cæſtrum veruculum ignitum eſſe volunt, à καίω, quaſi καῦστρον. Cæterùm veteres pinxere aut cera, aut penicillo, aut veruculo, ſeu cæſtro, in ebore. Penicillum Martialis vocat arũdinem, *lib. 9.*

Nomen Acidalia meruit quod arundine pingi.

Plinius *lib. 35. cap. 10.* Abſterſerat Protogenes ſæpiùs, mutaueràtque penicillum, iratus arti ſpongiam impegit inuiſo loco tabulæ. Plutarchus de fortuna: τὸν σπόγγον χρωμάτων ἀνάπλεων. Penicillus fit ex caudarum extremis, dicitur à pene. Plinius: Arreptóque penicillo lineam ex colore duxit ſummæ tenuitatis per tabulam. Quintilianus *lib. 2. cap. 21.* Cælator cælum, pictor peniculum. Tabulæ propriè ſunt pictorum, ſigna ſculptorum, qui vtuntur ſcalpro, ſcalpello, cælo, vulgò *burin.* Cicero *lib. 7. epiſt.* Signa, tabulæ, τραπεζοφόρος. Sacerdos Mineruæ dictus Trapezophorus. Fuit ſignum dictum

dictum Trapezophorum: Apollodorus Athenienſis primus gloriam penicillo iure contulit, ait Plinius.

De Pergula.

CAPVT XIV.

PErgula eſt proiecti, ſeu mæniani genus in publicum ſpectans, vbi pictores opera ſua exponebant. Apelles opera perfecta proponebat in pergula, auctore Plinio *lib.* 25. *cap.* 10. Lucillius:

Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta.

Alia pergula ſtraminea fuit, alia ædificiorum. Quidam mulctatus eſt, quòd cum corona roſacea ex pergula ſua in forum reſpexiſſet, ait Plinius.

De Pinacotheca, & tablino.

CAPVT XV.

PInacotheca dicta, in qua tabulas pictas reponebant. Plinius *lib.* 35. *cap.* 2. Pinacothecas veteribus tabulis conſuunt, fortè conſtruunt. *Ibidem:* Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magiſtratu geſtarum. Cicero *lib.* 3. *de natura Deorum:* Tabularium. Apuleius *vlt. Florido:* Perpulcra tablina. Feſtus: Tablinum proximè atrium locus dicitur ob tabulas rationum.

De

De Machinis, Ocribante, Cinnabo.

CAPVT XVI.

Ὀκρίβαντα Suidas eſſe ait σκηνὴν ἰδίας πάντων τῶν λεγόντων· τὰ πλαστικὰ πήγματα ἐφ' οἷς διατυποῦσι τὰς εἰκόνας, *Tabernaculum, ſeu pulpitum oratorum omnium.* Item: *Compacta tabulata, ſeu pegmata, pictorum, aut fictorum, in quibus imagines effingunt.* Pollux *lib.* 7. ἐφ' οὗ δὲ αἱ πίνακες ἐρείδονται ὅταν γράφωνται ξύλον ἐστὶ τρισκελὲς καὶ λέγεται ὀκρίβας τε, καὶ καλίβας. Ocribas, aut calybas dicitur lignum tripes, in quo tabulæ fulciuntur, cùm pinguntur; Latini vocarunt *Machinas.* Plinius *lib.* 35. *cap.* 10. Amulius ſemper in machinis. Canabi ligna erant, circa quæ primùm fictores ceram ponebant. κάναβοι τὰ ξύλα περὶ ἃ τὸ πρῶτον οἱ πλάσται τὸν κηρὸν τιθέασι. Heſychius: κάναβιος κηρὸς ᾧ χρῶνται οἱ ἀνδριαντοποιοί, *Canabia cera, qua vtuntur ſtatuarij.* Suidas: κίνναβος εἴδωλον περὶ ὃ οἱ πλάσται καὶ ζωγράφοι βλέποντες διατίθενται πλάττοντες καὶ γράφοντες. *Cinnabus eſt idolum, in quod pictores, & fictores intuentes ſe diſponunt ad opus.* Heſychius: κιλλίβας τραπεζῶν βάσις, καὶ ὑποθέματα, ἢ τρισκελεῖς τράπεζαι, *cillibas menſarum fulcrum, & tripedes menſæ.* τρισκελῆ τινα σκευάσματα, ἐφ' ὧν ἐπιτιθέασι τὰς ἀσπίδας, *tripedes machinæ, & menſæ, in quibus ponunt clypeos.* Tertullianus *in Apologet.* Quod ſimulacrum non priùs argilla deformat cruci, & ſtipiti ſuperſtructa. In patibulo primùm corpus Dei veſtri dedicatur. Patibulum vocat ὀκρίβαντα, & machinam paſſis brachiis, in qua Deorum ſimulacra fingebantur. Plato *in Sophiſta*, duo genera μιμητικῆς, *imitantis artis*

artis ponit, εἰκαστικὴν καὶ φανταστικὴν, eam quæ formas reddit, & aliam quæ phantaſmata. Icaſticen ὁπόταν κατὰ τὰς τοῦ παραδείγματος συμμετρίας (τύπους) τις ἐν μήκει, καὶ βάθει, καὶ πλάτει, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι χρώματα ἀποδιδοὺς τὰ προσήκοντα ἑκάστοις τὴν τοῦ μιμήματος γένεσιν ἀπεργάσηται. *Cùm aliquis ad proportionem exemplaris* (addidi τύπους, quia deeſſe videtur) *in longitudine, profunditate, latitudine, & colores reddens quæ ad ſingulos pertinent effecerit generationem imitamenti.* Fantaſticen vocat, quando non ſecundùm quod eſt, ſed ſecundùm quod animo concipit, licèt à vero aberret, imaginem effingit.

De pictura ex Polluce.

CAPVT XVII.

Pictor dicitur γραφεὺς γραφικὸς, ait Pollux *lib.* 7. *cap.* 28. ζωγράφειν, ζῶα ποιεῖν, eſt ars imitans animalia, τέχνη ζώων μιμητική, ζώων ποιητική, ὁμοιωτική. Pictura σκιαγραφία, Penicillus γραφὶς, ὑπογραφίς. tabulæ πίνακες, πινακία, cera, medicamenta, colores ἄνθη, flores, κηρὸν τῆξαι, ceram fundere, miſcere, σκιὰν ὑποτυπῶσαι adumbrare, ἀποχρῶσαι colorare. Colores ὄστρεον, purpura, πράσινον viride, κροκοειδὴς, croceum, cæruleum, fuſcum κυανοῦν, cinnabari, rubrum, flauum, fuſcum, φλογόχλωρον, λευκόφαιον. Theophraſtes *lib. de Lapidibus*, κιννάβαρι τὸ μὲν αὐτοφυὲς, τὸ δὲ κατ' ἐργασίαν. αὐτοφυὲς τὸ περὶ Ἰβηρίαν σκληρὸν σφόδρα καὶ λιθῶδες. rubicundum eſt.

De Imaginibus, & Simulacris.

CAPVT XVIII.

IMagines à Græcis dicuntur *ἱδρύσματα, στηρίγματα, δείκηλα, ἀγάλματα, ἀνδριάντες, βρέτας ἀπὸ τοῦ βρεσῶ, εἰκὼν, εἴδωλα, στῆλαι. Signa, ſigilla, ſigillaria, ſimulacra, ſtatuæ, imagines, forma, ſpecies.* Theodoret. *in Aporis,* & Georgius Monachus, *τὸ μὲν εἴδωλον οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει, Idolum nullum ſuppoſitum habet,* vt chimeræ, *τὸ δ' ὁμοίωμά τινός ἐστιν ἴνδαλμα, κ' ἀπείκασμα, ſimilitudo eius quod eſt ſimilitudo* eſt. Ideo Deus dixit, *Non facies tibi idolum, aut ſimilitudinem,* Leuit. c. 19. Idola dicuntur Elilim, Auanim. *cap.* 13. Elil, & auen, ſignificat vanum, Schecher mendacium, vt Hieronymus *cap.* 7. *Oſee.* Plato *in Theateto ψεύδη, καὶ εἴδωλα περὶ πλείονος ποιούμενοι τοῦ ἀληθοῦς*, mendacia, & ſimulacra pluris facientes, quàm verum. Germanus Patriarcha *epiſt. ad Leonem Iſauricum,* ex Zacharia *cap.* 13. oſtendit Chriſtum omnia idola aboleuiſſe. Itaque habendæ non ſunt pro idolis Sanctorum imagines, quæ hodie apud nos habentur, cùm Tertullianus paſtorem in calice ſcribat exſculptum. Hieronym. *in cap.* 1. *Ionæ*, In cucurbitis vaſculorum, quas Sancomarias vocant, ſolent imagines Apoſtolorum adumbrari. Clemens Alexandr. *lib.* 1. *Stromat.* ait olim ſtatuarios, cùm ſtatuam finxiſſent occidi ſolitos, vt ſtatuæ è cælo delapſæ putarentur. *ξόανον διϊπετὲς βρέτας* vocant, id eſt, *à Ioue miſſum ſimulacrum.* Idem *lib.* 5. Cecropem primum Athenis ſtatuas exhibuiſſe ait, vnde *διφυὴς* dictus ſit. Minutius Felix *in Octauio,*

ipſum

ipſum ſtatuarum ſatum eruit his verbis: Dum Reges ſuos colunt religioſè, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus, dum geſtiunt eorum memorias, ſacra facta ſunt, quæ fuerant aſſumpta ſolatia. Idem Sapiens docet, *cap.4. Sapient.* Lactantius *lib.4.cap.2.* Superſtitioſos eſſe ait qui ſuperſtitem parentum memoriam colerent, aut qui parentibus ſuperſtitibus celebrarent eorum memorias. Vide S. Cyprian. *epiſt.* 57. & Euſebium *lib.*1. *præpar.* Cedrenus prodit Ragau genuiſſe Seruch, ὃς πρῶτος τοὺς πράξαντάς τι ἀνδρεῖον ἀρετῆς καὶ μνήμης ἄξιον ἀνδριάσι στηλῶν ἐτίμησε, *qui primus eos qui aliquid ex virtute geſſiſſent memoria dignum, ſtatuis honorauit.* Tara pater Abrahæ ἦν ἀγαλματοποιὸς ἀπὸ ξύλων καὶ λίθων θεοὺς πλαστουργῶν, *erat ſtatuarius è ligno & lapide Deos fingens.* Abraham Deos patris ſui incendit, εἴδωλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐκαυσε. Cedrenus hoc vtrumque mutuatus eſt ab Euſebio & Epiphanio. Euſebius *in Chronico*, Seruch ex tribu Iaphet εἰδωλολατρείαν idolorum cultum induxit. Epiphanius *in Panario pag. 9. lib.* 1. Thara primus fuit luti opifex, & fictor, πηλουργὸς, καὶ πλάστης. Ex figlina orta eſt ſtatuaria, ἀνδριαντοπλαστία ἀπὸ πηλουργίας. Diodorus prodit Telchinas primos omnium ſtatuas Deorum feciſſe, alij Dædalum. Apollodorus *lib.*3. Dædalus cùm Talo filium ſororis occidiſſet, vt eius luctum ſolaretur, fecit eius ſimulacrum quod primum omnium fuit in orbe. Tzetzes *in Chiliad.* veteres ſtatuarios ἀνδριάντας ἄχειρας, ἄποδας ἀομμάτους, ἢ τοῖς ποσὶ συμβεβηκότας, *ſtatuas feciſſe ſine manibus, ſine pedibus, ſine oculis, aut pedibus coniunctis inter ſe.* Dædalus primus ὄμματα διεπέτασε, καὶ τοὺς πόδας διέστησε, *oculos aperuit, pedes diſſociauit*, vnde &

eius ſtatuas auolare dixerunt, niſi vinctæ eſſent. Inde eſt quod Prometheus homines è luto finxiſſe dicitur. Horatius *Od.*16. *lib.*1.

Fertur Prometheus addere Principi
Luto coactus particulam vndique
Deſectam, & inſani leonis
Vim ſtomacho appoſuiſſe noſtro.

Propertius *eleg.*3. *lib.*3.

O prima infelix fingenti terra Prometheo.

Martial.

Ficta Prometheo diceris eſſe luto.

Diodorus Siculus *lib.*4. *pag.*192. οἱ γὰρ πρὸ τούτου τεχνῖται κατεσκεύαζον τὰ ἀγάλματα τοῖς μὲν ὄμμασι μεμυκότα, τὰς δὲ χεῖρας ἔχοντα καθειμένας. Ante Dædalum artifices ſtatuas fingebant oculis conniuentibus, & clauſis, manibus demiſſis. Imò columnæ per initia pro ſtatuis fuere, & ſtipites, & lapides. Prudentius,

Deaſciato ſupplicare ſtipiti.

Tibullus,

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in triuijs florea ſerta lapis.

Plutarchus *in Iulio:* Caius Amatius Cæſari in foro columnam poſuit, vbi thure, & mero ſupplicarent. Cicero 1. *Philippica,* Lactantius *lib.*1. Clemens Alexandrinus *lib.* 1. *Stromat.* Dearum olim ſimulacra erant κίονες πυραμοειδεῖς, καὶ πυραμίδι μὲν ὁ μειλίχιος, κίονι δὲ ἄρτεμις ἡ πατρῴα ἦν εἰκασμένη. *Corinthi columnæ pyramidis inſtar teretes, Melichius pyramidi, Diana columnæ aſſimilata erat.* Apollo ἀγυιεὺς, ſeu Vicanus erat columna in acutum deſinens, ſeu turbinata in veſtibulis ædium, κίων εἰς ὀξὺ λήγων. Iunoni Argiuæ lignea columna poſita coronis,

coronis, & fimbriis ornata:

ἥρης ἀργείης ἣν ςέμμασι, καὶ θυάνοισι

πρώτη ἐκόσμησεν περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης.

Iunonis Argiuæ, quam coronis, & fimbriis prima ornauit circa columnam longam Reginæ. Euſebius *lib. 3. de præparat.* Penas primus ex arboribus, quæ erant circa Tirynthum, pyro exciſa opulentum ſimulacrum Iunonis formauit: ἐκ τῶν περὶ τίρυνθα δένδρων ὄχνην τεμὼν Ἀντίανον ἥρας ἄγαλμα μορφῶσαι λέγε). Lapidem enim durum, & operæ difficilis, & mortuum exſcindere nolebant, aurum, & argentum aiebant eſſe terræ ſterilis fœtum. Non tantùm autem Diis, verùm & hominibus columnæ pro ſtatuis attributæ. Plinius *lib.* 34. Antiquior celebratio columnarum, ſicut C. Menio, qui deuicerat priſcos Latinos. Ioſephus *lib.* 11. *origin.* Simon Machabæus fratribus ςήλας μονολίθες ἕπλα ἱδρύσατο, columnas ſolidi lapidis ſeptem poſuit. Vnde & ςῆλαι ſumuntur pro ſtatuis. Item lapides. Virgilius *in Coppa:*

Anne coronato vis lapide iſta legi.

Arnobius *lib.* 6. Videtis Arabas informem lapidem coluiſſe, lignum indolatum Carios pro Diana, Peſſinuntium ſilicem de cælo lapſum pro Deûm matre. Maximus Tyrius *ſerm.* 38. Arabum ἄγαλμα λίθος τετράγωνος, τῆς παφίας ἄγαλμα πυραμὶς λευκή, *ſimulacrum lapis quadrangulus, Veneris pyramis alba.* *Geneſ.* 39. Iacob ait: Lapis iſte ὃν ἔςησα ςήλην, ἔςαι μοι οἶκος θεοῦ, *quem columnam ſtatui, erit mihi domus Dei.* Exod. 23. συντρίψας ςήλας τῶν θεῶν, *cùm Deorum columnas contriuiſſet.* Coluerunt item pro ſtatuis lapidum aceruos Mercurio ſacros, quos ἕρμακας vocat Heſychius. Clemens *lib.* 1. *Stromat.* ςῦλος

σημαίνῃ τὸ ἑςὸς, καὶ μόνιμον τ͂ Θεῦ, *columna ſignificat firmitatem, & immutabilitatem Dei.* Euripides:

ςύλ☉ Θηβαίοισι Διόνυσ☉ πολυγηθής.

Columna Thebanis Dionyſius lætitiæ parens. πρὶν ἀκειβωθῆναι τὰς τῶν ἀγαλμάτων χέσεις κίονας ἔσεβον ὡς ἀφιδρύματα τ͂ Θεῦ. *Priuſquam exactè habitus ſtatuarum fingerent, columnas colebant vt Dei ſimulacra.* Emiſſeni colunt Solem nomine Halagabali, vel, vt ait Herodianus, ἐλαιογαβάλυ, in montis effigie, qui de cælo delapſus ſit. Hinc Alagabal, quaſi mons Deus. Eius ſimulacrum, λίθος δέ τι μέγισος κάτωθεν περιφερὴς λήγων εἰς ὀξύτητα. κωνοειδὲς ἢ αὐτῷ σχῆμα, διοπετῆ ἢ αὐτὸν ὁμολογῦσι, ait Herodianus, *eſt lapis maximus in imo rotundus, deſinens in acutum; forma eius inſtar coni, ſeu metæ, qui de cælo deciderit.* Philo *de legat.* ἀσπίδας ἀγράφυς, clypeos ſine pictura pro ſimulacris poſitos ait. Dionyſius *lib. de ſitu orb.* Simulacrum Epheſiæ Dianæ commemorat. Erat truncus acutus vlmeus, πρέμνῳ ἐνὶ πτελέης, vnde vrbs Ptelea dicta. Callimachus, βρέτας φάγυ ἐπὶ πρέμνῳ, *ſimulacrum in fagi ſtipite.* Iudæi lapidem Betulum coluerunt. Itinerar. Burdegal. In loco templi non longè à duabus ſtatuis Adriani, eſt lapis pertuſus, ad quem Iudæi quotannis veniunt, & vngunt, & lamentant ſe cum gemitu. Huiuſmodi lapides vocant Betulos, à Betel, vbi Iacob lapidem erexit. Bætulus lapis, qui à Saturno voratus eſt. Eos ἐμψύχυς, καὶ αὐτοκινήτυς fuiſſe aiunt, animatos, qui per ſe mouerentur, vt Photius ait *pag. 657.* εἶδον τ͂ βαίτυλον δι᾽ ἀέρ☉ κινέμϑμον, *vidi bætylum, qui per aërem mouebatur.* Poſtea ex lapide, & metallis ſimulacra facta. Plinius *lib. 35. cap. 2.* Non ſolùm ex auro, argentóve,

aut

aut certè ex ære dicantur Docti in Bibliothecis. Prudentius:

Fumoſa auorum numina,
Saxum, metallum, ſtipitem,
Raſum, dolatum, ſectilem.

Clemens *in Protreptic.* Scythæ acinacem, Arabes lapidem, Perſæ fluuium colunt, ϗ οἱ παλαιότεροι ξύλα ἱδρύοντο περιφανῆ, ϗ κίονας ἵστων ἐκ λίθων, ἃ δὴ ϗ ξόανα προσηγορεύετο, διὰ τὸ ἀποξέεσθαι. *Et vetuſtiores ligna ſtatuebant illuſtria, & columnas ex lapidibus, quæ dicta Xoana, quòd raderentur.* Haſta Romæ fuit ſimulacrum Martis. Feſtus: Delubrum ſtipes delibratus, id eſt, decorticatus, qui pro Deo colitur. Cicero *pro Plancio*: Lapidem è ſepulcro venerantur pro Deo. Sibylla, κ᾽αν παρόδοις λίθων συγχώματα ταῦτα σέβεσθε, *& in peruiis tranſitionibus lapidum aceruos colitis.* Vide Heſychium *in verbo* ἑρμαῖος λόφος. δεικελισταὶ μιμηταὶ. παρὰ λάκωσιν. ἀνδρείκελα, δείκελα, ξόανα, ἀναθήματα vocant. Lacones δεικηλισταὶς, & δεικελισταὶς, mimos, & hiſtriones. Romæ primum ſimulacrum ex ære factum eſt Cereri, vt Plinius *cap.* 5. *lib.* 34. prodit. Simulacra autem Deorum veſtibus ornabantur. Lycophron, πατρῷα ἀγάλματα ἐγκατοικεῖν θεῶν, πέπλοις περιέχειν, *patrita ſimulacra Deorum domi ponere, & veſtibus ornare.* Statuæ pannos, & vincula patiebantur. Seneca *in epiſtol.* Statuis peplos addimus, & indumenta pretioſa, quibus vſus velaminis nullus vſus eſt. Petronius: Iuuenes adhuc laboris expertes patiemur pannos, pati & vincula, ſtatuarum ritu. Clypei fuere pro imaginibus. Euſebius *in Chronico*: Claudio poſitus clypeus in curia aureus. Suetonius *in Domitiano*: Clypeóſque iuſſit, & imagines

eius coràm detrahi. Tales erant clypei, qui gradatim vexillis,& ſignis legionum erant affixi, qui προτομὰς, & ora Cæſarum habebant. Trebellius *in Claudio*: Illi clypeum aureum Senatus iudicio in curia poſitum eſt, expreſſa thorace vultus eius imago. Adhelmus *de laudibus virginitatis* vocat θωρακίδας. Ruffinus *lib.* 11. *cap.* 29. Thoracas. Conſtantinus Porphyrogenneta anaglypha, μυνσούεια, menſulas argenteas inſculptas, quæ in parietibus inſtructæ erant. προτομὴ, vulgò Medallia, quaſi metallica. Prudentius *in ſancto Laurentio*, ænigmata. Plinius *lib.* 33. *cap.* 3. Suorum clypeos in ſacro, vel publico priuatim dicare primus inſtituit Appius Claudius. Scutis enim,qualibus apud Troiam pugnatum eſt, continebantur imagines. Origo plena virtutis faciem reddi in ſcuto cuiuſque,qui fuerit illo vſus. Pœni ex auro factitauere & clypeos, & imagines, ſecúmque in caſtris tulere. Simulacra autem variis rebus ornabantur, cùm vt ab iniuria tuta eſſent, tum vt religioſiùs haberentur. In primis, lunulis quibuſdam argenteis, aut æreis eorum capita tegebantur, ne aues inſiderent. Heſychius: μηνίσκοι τὰ ἐπὶ τῶν κεφαλαῖς τῶν ἀνδριάντων τιθέμενα, ἵνα μὴ τὰ ὄρνεα καθέζηται. *Lunulæ in ſtatuarum capitibus poſitæ, ne aues ſtercore ea contaminarent.* Coronis ornabantur. Iuuenalis:

O noſtri, paruiq́; lares, quos thure minuto,
Et farre, ac tenui ſoleo exorare corona.

Quidam malè, *exornare corona.* Apuleius *Mileſ.* 3. Eponæ Deæ ſimulacrum, quod accuratè corollis roſeis, & quidem recentibus fuerat coronatum. Hanc alij *Hipponam* vocant. Si caput ſimulacri non

non poſſent tangere, ad pedes eius coronam deponebant. Propertius *lib. 2. elegia* 8.

Vt caput in magnis, vbi non eſt, ponere ſignis,
Ponitur hîc imos ante corona pedes.

Martialis *lib.* 10. *epigramm.* 32.

Hæc mihi quæ colitur violis pictura, roſiſq́;.

Tibull.

Nam veneror, ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in triuiis florea ſerta lapis.

Item inungebantur religionis ergò, & fumo, ac nidoribus nigreſcebant. Arnobius *lib. 6.* Vt nidoribus, atque fumo ſuffita, ac delibuta nigreſcant. Prudentius:

——— *& ficulni ſtipitis vnctor,*
Vnguentoq́; lares humeſcere nigro.

Venetiis vidi in Bibliotheca Reipublicæ Cybeles ſimulacrum fumo, & nidoribus atratum. Pauſanias *pag.* 241. λίθος δέλφοις οὐ μέγας, τούτου καὶ ἔλαιον ὁσημέραι καταχέουσι, καὶ καθ᾽ ἑορτὴν ἑκάστην ἔρια ἐπιτιθέασι. *Lapis Delphis non magnus, ſuper quem oleum cottidie affundunt, & per dies feſtos lanas imponunt.* Themiſtius *orat.* 2. ὁπότε δὲ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἀναπετάσας τὰ προπύλαια τοῦ νεὼ, καὶ τοὺς χιτῶνας περιστείλας τοῦ ἀγάλματος, καλλύνας τ᾽ αὐτὸ, καὶ ἀποσμήξας πανταχόθεν. *Quoties autem Propheta ille aperiens veſtibula templi, & tunicas ſimulacri componens; illúdque expoliens, & vndique tergens.* Arrianus *lib. 1. Epicteti, cap.* 19. καὶ γὰρ ἐγὼ τὸ πινάκιον θεραπεύω, καὶ πλύνω αὐτὸ, καὶ ἐκμάσσω. *Nam & ego tabulam orno, & lauo, & extergo.* Arnobius *lib.* 1. Si quando conſpexeram lubricatum lapidem, & ex oliui vnguine ſordidatum. Theophraſtus *de ſuperſtit.* λιπαροὺς λίθους vocat pingues lapides. Apuleius *in Apologia*: Lapidem vn-

ctum, aut ramum coronatum. Minutius Felix: Lapides effigiatos, vnctos, & coronatos. Interdum ne prophanorum oculis exponerentur, velo tegebantur. Arnobius ſolis Sacerdotibus adorare ſimulacra licitum fuiſſe, & conſpectus cæterorum velo oppanſo interdici ait. Fiebant autem ſimulacra ex varia materia, ex lapide ſpeculari. Clemens *in Protrept.* ἀθλιώνησι τῶν σεμνῶν θεῶν τὰς μὲν δύο σκόπας ἐποίησε ἐκ τοῦ καλουμένου λυχνέως λίθου. *Venerandarum Dearum ſcopas ſimulacra fecit è lapide ſpeculari.* Ex ligno Mercurius fuit, de quo Plato Comicus: δαιδάλου φωνὴν ἔχων, ξύλινος βαδίζων, αὐτομάτως ἐλήλυθα, ait ligneus Hermes. *Habens Dædali vocem, ligneus ambulans vltrò veni per me.* Heſychius: καλιαὶ dicuntur nidi ex lignis, in quibus ſimulacra Deorum lignea, ἐκ ξύλων ξύλινά τινα περιέχοντα ἀγάλματα εἰδώλων. Alia ſigna ex luto fuere. Martialis *lib.* 14.

Sum fragilis, ſed tu, moneo, ne ſperne ſigillum.

Quos Heſychius nidos vocauit, alij vocant ædiculas. Petronius: In armarij ædicula erant lares argentei. Tertullianus *de idololatr. cap.* 8. Nec enim differt, an exſtruas, an exornes, ſi aram, ſi templum, ſi ædiculam eius inſtruxeris. In templis dicebantur cellæ, in quibus ſimulacra, in priuatis ædibus ædiculæ, ſicut de tabulis pictis tablina, & πινακοθῆκαι. Apud Gellium *lib.* 7. *cap.* 7. cella Iouis. Valerius Maximus *lib.* 1. *cap.* 1. Negante vnam cellam duobus Diis rectè dicari. Arnobius *lib.* 6. Tuguriola his dare, conclauia, & cellas fabricari. Liuius *lib.* 38. Prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. Arnobius *lib.* 6. Si apertum vobis eſt in

ſignorum

ſignorum viſceribus Deos viuere, cur eos ſub validiſſimis clauibus, ingentibúſque, ſub clauſtris, ſub repagulis, peſſulis, habetis incluſos? Ac ne fortè fur aliquis irrepat, ædituis mille protegitis, atque excubitoribus mille. Cur canes in Capitoliis paſcitis? cur anſeribus victum, alimoniámque præbetis? Prudentius ſcripta ſaxa vocat, quibus nomen Dei aſcriptum eſſet, cui ea ſaxa ſacra eſſent:

Verris cruore ſcripta ſaxa ſpargere.

Tibullus *eleg.* 1. *lib.* 1. deſtitutum ſtipitem pro Deo fuiſſe ait. Ipſi etiam Palladi lapidem dicabant. Orpheus *in Argonaut.*

τετραγωνείῃ θῆκαν ἀείραντες βωμῷ λίθον.

In Hiſpania paſſim tres, aut quatuor lapilli pluribus locis coaceruati erant, qui ab aduentantibus patrio more voluebantur, & conuertebantur. Strabo *lib.* 3. λίθους συγκεῖσθαι τρεῖς, ἢ τέτταρας κατὰ πολλοὺς τόπους, οὓς ἀπὸ τῶν ἀφικνουμένων στρέφεσθαι κατὰ τὸ πάτριον, καὶ μεταστρέφεσθαι. Propertius *lib.* 1. *eleg.* 4.

Nullas illa ſuis contemnet fletibus aras,
Et quicumque ſacer qualis vbique lapis.

Epheſi in æde Dianæ ſimulacrum, & lacunaria è cedro, vt & in cæteris nobilibus fanis propter æternitatem facta ſunt, vt ſcribit Vitruuius *lib.* 2. aut è ſtipite vitis, qui diutiſſimè perennat, auctore Plinio. Romæ ſtatuas quiuis è plebe ex ære, & lapide in publico ponebat, quod vetuit Claudius apud Dionem *lib.* 58. ἐπειδή τε ὁ πόλις πολλῶν εἰκόνων ἐπληροῦτο, ἐξῆν γὰρ ἀναίδην τοῖς βουλομένοις ἐν γραφῇ, καὶ ἐν χαλκῷ λίθῳ τε δημοσιεύεσθαι. *Quia vrbs multis imaginibus implebatur, licebat enim palàm volentibus in pictura, & ære, & lapide publicari.* Fiebant enim &

Deorum,

Deorum, & hominum ſimulacra ex gypſo, ex ære, ex argento, ex auro, & alia materia. Tertullianus *lib. de idololat.* An plaſtes effingat, an cælator exſculpat, an Phrygio detexat, an gypſo, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. Item ex ebore. Arnobius *lib.* 1. Venerabar elephantorum oſſa, picturas, veternoſis in arboribus tænias. Sed & virgas Diis dicabant pro ſimulacris. Euſebius *lib.* 1. *præparat. pag.* 21. τοὺς εὐεργέτας ὡς θεοὺς προσεκύνουν, στήλας τε, καὶ ῥάβδους ἀφιέρουν ἐξ ὀνόματος αὐτῶν φοίνικες: *Benemeritos pro Diis honorabant, & columnas, & virgas conſecrabant ex eorum nomine Phœnices.* Item *pag.* 23. ſcribit Vſoum ἀνιερῶσαι δύο στήλας πυρί τε καὶ πνεύματι, καὶ προσκυνῆσαι. τούτων δὲ τελευτησάντων τοὺς ἀπολειφθέντας φησὶ ῥάβδους ἀφιερῶσαι, καὶ τὰς στήλας προσκυνεῖν. *conſecraſſe duas columnas igni, & vento, eaſq́ adoraſſe. Cùm autem illi mortui eſſent, qui relicti erant, ait virgas conſecraſſe, & columnas adoraſſe.* Multæ ſtatuæ illinebantur auro, vel argento. Perſius:

Auro ſacras quod ouato, perducis facies.

Aurum ouatum alij ab ouantibus, alij quòd ſit fuluum inſtar oui. Martialis *lib.* 4. *epigramm.* 39.

Nec deſunt tibi vera Gentiana,
Nec quæ Callaico linuntur auro,
Solus Phidiaci toreuma cæli.

Vera pocula Gentiana, quæ in caſtris Gentianis fiebant Romæ in ſeptima regione, vt Pub. Victor. Vulgò malè *Glaniana.* Auſonius *epigramm.* 26.

Hos ille ſerum veſte contegi iubet,
Hos cælat argento graui.

De eburneis Diis Cornelius Nepos *lib.* 6. Daretis, Pyrrhus Priamo ait:

Cur

Cur ſtringis eburnos Diis inuiſe Deos.

Martialis *lib.* 8. *epiſt.* 50. de auro, vel argento puſtulato, recenti ab igne,& à moneta:

Et nimium felix puſtula vincit ebur.

Fiebant item è ferro. Primus Theodorus Samius reperit rationem,qua funderetur ferrum,vt ex eo fierent ſtatuæ, *διαχέαι σίδηρον εὗρε, καὶ ἀγάλματα ἀπ' αὐτοῦ πλάσαι.* Glaucus Chius ſolus omnium hominum inuenit conglutinationem, & ferruminationem ferri. Herodotus *lib.* 1. *σιδήρου κόλλησιν ἐξεῦρε.* Tundebatur & ferrum marculis. Lucillius:

Et velut in fabricam feruens cùm marculus ferrum
Tundit.

Auream ſtatuam ſibi æqualem poſuit Gorgias, *ἰσομέτρητον.* Statuam auratam nec in vrbe, nec in Italia fuiſſe, antequam ab Atilio Glabrione equeſtris patri poneretur in æde Pietatis, anno 572. ſcribit Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 5. Sæpe ferreis clauis aurum ferruminatum eſt, vt apud Petronium. Sed de ſimulacris Deorum nihil iucundius audiri poteſt iis, quæ ab Arnobio *lib.* 6. ſcribuntur: Ridetis temporibus priſcis Perſas fluuium coluiſſe, informem Arabas lapidem, Acinacem Scythiæ nationes,ramum Prognes Theſpios, alij legunt ramum pro Cinxia Theſpios,id eſt, Iunone. Bene lignum Icarios pro Diana indolatum, Peſſinuntios ſilicem pro Deûm matre, pro Marte Romanos haſtam, pluteum Samios pro Iunone, vt Aëthlius memorat.Pluteum vocat tabulam,vel lignum dedolatum. Apud Arnobium vulgò *puteum* legunt pro pluteo.Malè. Clemens Alexandrinus *in Protreptic.* *καὶ τὸ τῆς Σαμίας ἥρας ὥς φησιν ἀέθλιος, πρότερον μὲν ἦν σανὶς, ὕστερον δ' ἐπὶ προκλέους*

ἄρχοντος

ἄρχοντος ἀνδριαντοειδὲς ἐγένετο. Euſebius *lib. de preparat. Euang.* ἥρας δὲ καὶ σάμιοι ξύλινον εἶχον εἶδος, ὥς φησὶ καλλίμαχος,

οὔπω σκέλμιον ἔργον εἰς ξόανον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμὸν
δὴ νεόγλυφον ὦ 'ναξ θεᾶς ἦσθα σανίς.

Hos verſus ita lege:

οὔπω σέμνιον ἔργον ἔης ξοάνου ἐπὶ τεθμὸν
ἀλλὰ νεόγλυφος ἦσθα θεᾶς σανὶς εἶδος ἀνάσσης.

οὕτω γὰρ καθιδρύοντο θεοὺς τότε, ait Euſebius. Nondum venerandum eras opus in lege ſimulacri, ſed pluteus eras recèns exſculptus, imago Deæ Reginæ. Tertullianus *in Apologet.* Quanto diſtinguitur à crucis ſtipite Pallas Attica, vel Ceres farrea, quæ ſine effigie, rudi palo & informi proſtat. Lucanus *lib. 3.*

——ſimulacraq; mœſta Deorum
Arte carent, cæſiſq; extant informia truncis.

Apud Athenæum *lib.* 14. Deli imago Latonæ ſtatua lignea, & informis. Clemens de ligno pro Diana, ἐν ἰκάρῳ τῆς ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον, *in Icaro Dianæ ſimulacrum, lignum erat informe.* Arnobius *lib.* 6. Item: Simulacra iſta, quæ vos terrent, oſſa, lapides, æra ſunt, argentum, aurum, teſta, lignum ſumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypſo. Camelinis ex oſſibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, fornacibus incocta figulinis, ex incudibus, & malleis nata, grosſis raſa, deſcobinata limis, ſerris, forcipibus, aculeis, aſciis ſecta, dolata, effoſſa, terebrarum excauata vertigine, runcinarum læuigata deplanis. Si quis ponat in medio æs rude, atque in opera nulla coniectum, argenti maſſas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides,

lapides, atque oſſa, réſque alias cæteras, quibus ſigna conſueta ſunt, & numinum ſimulacra conſtare. Qui argentum, æs, aurum, gypſum, ebur, argillam Deorum in numerum referat. Videretis Deos, quos exterior leuitas lenocinio fulgoris auguſtat, laminarum flatilium eſſe crates, particularum coagmenta deformium, à ruinarum caſibus, & diſſolutionis metu, ſubſcudibus, & catenis, vncis, atque anſulis retentari, intérque omnes ſinus, commiſſurarúmque iuncturas plumbum ire ſuffuſum. Suidas *in vocibus*, θεὺς ἄρης, τὸ δὲ ἄγαλμα λίθος ἐστὶ μέλας τετράγωνος ἀτύπωτος, ὕψος ποδῶν δʹ, εὖρος δύο, ἀνάκειται δὲ ἐπὶ βάσεως χρυσηλάτου. Arabes Martem colunt. Simulacrum eius eſt lapis niger quadratus, ſine figura, altus quatuor pedes, latus duos, ſitus in baſi aurea. Clemens Alexandrinus *in Protreptic.* Iunonis Citheroniæ in Theſpia ſimulacrum eſſe ſcribit πρέμνον ἐκκεκομμένον, *ſtipitem exciſum.* In Icaro Dianæ ſimulacrum, ξύλον οὐκ εἰργασμένον, Samiæ Iunonis, σανὶς, tabula, ſeu aſſer. De glutine, quo tabulæ ſtatuarum coagmentabantur. Prudentius *lib.* 1. *in Symmachum:*

—— Mollis ſi bractea gypſum
Texerit infido rareſcit glutine ſenſim.

Maximus Tyrius *ſerm.* 1. ἀράβιοι σέβουσι μὲν, ὃν τινα δὲ οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἄγαλμα ὃ εἶδον, λίθος ἦν τετράγωνος. Dio Chryſoſt. *ſerm.* 12. ὥστε πολλοὶ τῶν βαρβάρων, πενίᾳ τε καὶ ἀπορίᾳ τέχνης, ὄρη θεοὺς ἐπονομάζουσι, καὶ δένδρα ἀργὰ, καὶ ἀσήμους λίθους. Arabes colunt neſcio quem Deum, cuius ſimulacrum eſt lapis quadratus. Multi barbarorum inopia, & artis inſcitia montes Deos nominant, & arbores inutiles, & lapides informes. Apud Solinum Scythæ pro ſimulacris enſes colunt.

lunt. Clemens Alexand. *καὶ τῆς κιθαιρωνίας ἥρας ἐν θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον*, Cithæroniæ Iunonis in Theſpia truncus exciſus. *ἐν ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν δορὺ φησὶ γεγονέναι τοῦ ἄρεως τὸ ξόανον οὐάῤῥων ὁ συγγραφεύς.* Varro ait Romæ Martis ſimulacrum fuiſſe haſtam. Arnobius *lib.* 6. Cum Petaſo gnatus Maiæ tanquam vias aggredi præparet. Liber membris cum mollibus,& liquoris fœminei diſſolutiſſimus laxitate. Cum pileo Vulcanus & malleo. Arrian. *lib.*4. *diſſert. Epict.* Si autem ita ſurdus & cœcus eſt, vt Vulcanum non agnoſcas bellulum fabrum, *ἂν μὴ τὸ πῖλον ἴδῃς περὶ τὴν κεφαλὴν περικείμενον*, niſi pileum videas in eius capite. Vulcani ſtatuæ præterea *περίζωμα* dat Arrianus,cincticulum. Arnob.& fabrili expeditione ſuccinctus. Simulacra autem gypſo & glutino compingebantur. Prudent. *lib.*1. *in Symmach.*

Sacratúmque domi lapidem conſiſtere paruus
Spectarat, matrémque illic pallere precantem,
Mox humeris poſitus nutricis, triuit & ipſe
Impreſſis ſilicem labris.

Deos ſuos prophani ſtantes, ſedentes,veſtitos, nudos formabant. Porphyrius, *ἀνετύπουν σχήμασι διαφόροις, καὶ ἡλικίαις καθέδραις τε, καὶ στάσεσι καὶ ἀμφιάσεσι.* Arnobius *lib.* 6. in ſedentibus ſignis Deum ſedere dicendum eſt. De Scobinis Tertullian.*in Apologet.* At in Deos veſtros per omnia membra validiùs incumbunt aſciæ, & runcinæ,& ſcobinæ. Minutius: Ecce funditur,fabricatur,ſcalpitur nondum Deus, ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. Nec adhuc Deus eſt. Ecce ornatur, conſecratur, oratur. Tum poſtremò Deus eſt. Verba enim habuere peculiaria quibus in Diis ſuis fingendis vterentur, radebant,

bant, cælabant, ſculpebant, excludebant, ſcalpebant, ducebant, decoquebant, infundebant. Statius *lib.2. Syluarum,*

Si quid adhuc vacuæ tamen admirabile viſu
Phidiacæ raſere manus.

Propriè radebant ebur. Idem *lib.4. Syluar.*

Artificum veteres agnoſcere vultus.
Viuant quæ marmora cælo,
Praxitelis, quod ebur Piſæo pollice raſum
Quod Polycletæis viſum eſt ſpirare caminis.

De cælando, Silius *lib.11.*

—— Aſpera menſa
Pondera cælati fulgent antiquitus auri.

Apuleius *Florido primo:* Alexandrum Pyrgoteles ære duceret, Apelles coloribus delinearet, Polycletus cælamine excluderet. Plinius *lib. 7. cap. 37.* Lyſippum pro Polycleto poſuit, his verbis: Ne quis ipſum alius, quàm Apelles, pingeret, quàm Pyrgoteles ſculperet, quàm Lyſippus ex ære duceret. γλύφειν Græci dicunt. *Lib. 4. Antholog. pag.* 350. εἰμὶ μέθυ τὸ γλύμμα σοφῆς χερὸς, ἐν δ' ἀμεθύστῳ γέγλυμμαι. *Sum vinum cælatum docta manu in amethyſto.* De interpolando Plautus *in Amphitruone:*

Ille homo me interpolabit, meumq́ os finget.

Denuò de ſcalpendo marmore Caſſiodorus *lib. 7. epiſt. 15.* Inſtructor parietum, ſcalptor marmorum, æris fuſor, camerûm rotator, gypſiplaſtes, muſiuarius. De ſculpendo Horatius *lib. 2. ſatyr. 3.*

Quid ſculptum infabre, quid fuſum durius.

De excudendo, & ducendo Virgilius 6. *Æneidos:*

Excudent alij ſpirantia molliùs æra,
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus.

Horatius:

Edicto vetuit, ne quis ſe, præter Apellem,
Pingeret, aut alius Lyſippo duceret ære.

Apuleius *Florido primo:* Polycletus ære duceret. De infundendo, & inurendo Tertullianus *in Apologet.* Quod luto fictum, vel ære infuſum, vel lapide inciſum, vel cera inuſtum, vel pigmento illitum. Perſius *ſatyr.* 2. de cudendo:

Si tibi crateras argenti, incuſaq; pingui
Auro dona feram.

Virgilius *lib.* 1. *Georgic.*

——lapidémque reuertens Incuſum.

De percutiendo Lucanus:

Primus Theſſalicæ rector telluris Iolchos,
In formam calidæ percuſſit pondera maſſæ.

De ſculpendo Prudentius *lib.* 1. *in Symmachum:*

——non ſicut ſculptor ab æris
Rudere decoctam conſueſcit fingere maſſam.

De fundendo idem:

Si fortè vultum triſtioris Herculis
Liquore criſpo maſſa finxit fuſilis.

Lucretius *lib.* 1.

Conlabefactus rigor auri ſoluitur æſtu,
Tum glacies æris flamma deuicta liqueſcit.

Idem *lib.* 5.

Flammeus ardor vbi terram percoxerat igni,
Manabat venis feruentibus in loca terræ
Concaua, conueniens argenti riuus, & auri.

Statuas igitur & Diis, & viris præſtantibus poſuere. Tertullianus *in Apologet.* Philoſophi ſtatuis, & ſalariis remunerantur. Illis ſtatuas diffunditis, imagines inſcribitis, titulos inciditis in æternitatem, quantum de monumentis poteſtis. De animando ſpirantes imagines dixit Martianus Capella

pella *lib.* 1. Mercurius celebrat mirabile præſtigium,elegantiámque pingendi, cùm viuos etiam vultus æris, aut marmoris ſignifex animator inſpirat. Thuſci primi ſtatuas ſpirantes inuenerunt, apud Plinium *lib.* 34. *cap.* 7. 8. & Caſſiodorum *lib.* 7. *epiſt.* 15. Conſpiciet expreſſas in ære venas, niſi quoſdam muſculos tumentes, neruos quaſi gradu tenſos. Mirabitur formis equinis ſigna etiam ineſſe feruoris. Criſpatis enim naribus, ac rotundis, conſtrictis membris, auribus tremulis credet forſitan curſus appetere, cùm ſe metalla nouerit non mouere. Statius:

Quod Polycletais viſum eſt ſpirare caminis.

In ſtatuis adhibita lima, plumbum, mallei, glutinum. Tertullianus *in Apologet.* Ante plumbum, & glutinum, & gomphos, ſine capite ſunt Dij veſtri. Prudentius *lib.* 1. *in Symmachum:*

Si formam ſtatuæ lamnis commiſit ahenis
Lima terens.

Item:

——— *magníque triumphi*
Nuncia ſuffuſo figunt veſtigia plumbo.

Sidonius *lib.* 7. *epiſt.* de tribus plaſticæ generibus: Apellem penicillo, Phidiam cælo, Polycletum malleo ſuperat. Arnobius *lib.* 1. Venerabar nuper ſimulacra modò ex fornacibus prompta,in incudibus Deos, & ex malleis fabricatos, elephantorum oſſa,picturas, veternoſis in arboribus tænias. Qui ab ſignis inertibus, atque ex viliſſimo formatis luto. *Lib.* 3. Simulacra viliſſimi eſſe formas luti. Minutius: Deus æreus,vel argenteus de immundo vaſculo,vt ſæpiùs factum eſt Ægyptiorum Regi, conflatur, tunditur malleis, in incu-

dibus figuratur. Adludit ad Amaſim Herodoti, qui ex matula argentea Deum fecit, aut Dei ſimulacrum. Romæ fuere in priuatorum ædibus antefixa. Vitruuius *lib.* 3. Ipſarum ædium ſpecies ſunt variæ, ornántque ſignis fictilibus, aut aureis inauratis eorum faſtigia Thuſcanico more. Feſtus: Antefixa dicuntur, quæ ex opere figulino tectis affiguntur ſub ſtillicidio. Liuius *lib.* 34. Antefixa fictilia Deorum Romanorum. *Lib.* 24. In ęde Concordiæ victoria, quæ in culmine erat fulmine icta, decuſſáque ad victorias, quæ in antefixæ erant. Equeſtres ſtatuæ dicuntur turmales, Ciceroni *lib.* 2. *de Orator.* Turmam ſtatuarum equeſtrium dixit Velleius Paterculus. Diogenes Laërtius Pythagoram Rheginum ſtatuarium ſcribit primum proportiones obſeruaſſe, ἀνδριαντοποιὸν πρῶτον δοκοῦντα ῥυθμοῦ καὶ συμμετρείας ἐστοχάσθαι. Nero ſtatuam Deæ Syriæ aſpergi vrina iuſſit. Iuuenalis:

Cuius ad effigiem non tantùm meiere fas eſt.

Arnobius *lib.* 6. negat ſimulacrum eſſe, quod non pariles lineas à principaliore traducat.

De Statuis, & Statuariis.

CAPVT XIX.

AVrea ſtatua prima omnium nulla inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant Holoſphyraton, in templo Anaïtidis poſita dicitur. Direpta eſt Antonij Parthicis rebus. Hominum primus & auream ſtatuam, & ſolidam Gorgias Leontinus Delphis in templo

ſibi

ſibi poſuit, ſeptuageſima circiter Olympiade, ait Plinius. Argenti vſum in ſtatuas primùm ad honorem Auguſti tranſiiſſe falsò exiſtimant. Triumpho enim Pompeij Magni tranſlata eſt Pharnacis, qui primus regnauit in Ponto, argentea ſtatua; item Mithridatis Eupatoris, & currus aurei, argenteíque. Valerius Maximus *lib.* 8. *cap. vlt.* ait Gorgiæ ſtatuam auream ab vniuerſa Græcia poſitam. Cicero *lib.* 3. *de Oratore*, inauratam fuiſſe ait, non auream. In auro cælando inclaruit nemo, in argento plærique, præcipuè Mentor. Proximi ab eo in admiratione Acragas, Boëthus, Mys, Calamis, & Antipater, qui ſatyrum in phiala grauatum ſomno collocaſſe veriùs, quàm cælaſſe dictus eſt; & circa Magni Pompeij ætatem Praxiteles, Pytheas, cuius Vlyſſes, & Diomedes erant in phialæ emblemate, Palladium ſurripientes. Hanc artem ſubitò exoleuiſſe ſcribit Plinius. Romæ ſimulacrum ex ære factum Cereri primùm ex peculio Spurij Caſſij. Tranſiit à Diis ad hominum ſtatuas. Antiqui tingebant eas bitumine, mox auro integebant. Statuariæ autem quinque genera fuere. Tomice, quæ lignum, ebúrque ſecat; plaſtice, quæ argillam; paradigmatice, quæ gypſum; colaptice, quæ marmor, & lapides; glyphice, cuius duo ſunt genera: chymice, quæ metallum fundit; agogice, quæ ſcalpendo format, ídque vel per anaglyphicen, cùm imagines ſunt retuſæ, vel encolapticen, cùm cælatæ. Plaſticen Dibutades Sicyonius figulus primus inuenit, Corinthi filiæ opera, quæ capta amore iuuenis, illo abeunte peregre vmbram ex facie eius ad lucernam lineis circumſcripſit, quibus pater eius impreſſa argilla typum fecit, & cum

cæteris fictilibus induratum igni propoſuit. Sunt qui in Samo primos omnium plaſticen inueniſſe Rhœcum, & Theodorum tradant, multo ante Battiadas Corintho pulſos. Dibutadis inuentum eſt rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere, primúſque perſonas tegularum extremis imbricibus impoſuit, quæ inter initia protypa vocauit, poſteà idem ectypa fecit. Ælianus *lib.* 14. *variæ hiſtor. cap.* 37. φιλῶ δὲ μηδὲ τὰ ἀγάλματα ὅσα ἡμῖν ἡ πλαστικὴ δείκνυσι, μηδὲ τὰς εἰκόνας ἀργῶς ὁρᾷν. *Statuas, & imagines, quas plaſtice fingit, non oſcitanter ſpectare ſoleo.* Hominis imaginem gypſo è facie ipſa primus omnium expreſſit, ceráque in eam formam gypſi infuſa emendare inſtituit Lyſiſtratus Sicyonius, frater Lyſippi, hic & ſimilitudinem reddere inſtituit. Idem & de ſignis effigiem exprimere inuenit. Creuítque res in tantum, vt nulla ſigna, ſtatuæve ſine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem fuiſſe hanc ſcientiam, quàm fundendi æris. Plaſtæ laudatiſſimi fuere Damophilus, & Gorgaſus, ijdémque pictores. Marcus Varro tradit, ſibi cognitum Romæ Poſim nomine, à quo factas Romæ vuas, item piſces, ita vt non ſit aſpectu diſcernere à veris. Laudat & Paſitelen, qui plaſticem matrem ſtatuariæ, ſcalpturæque, & cælaturæ eſſe dixit: & cùm eſſet in omnibus his ſummus, nihil vnquam fecit, antequam finxit. Omnino ita ſtatuo, Ægyptios, Græcos, Italos, cæteráſque gentes in artibus procudendis præ Iudæis infantes fuiſſe. Negat Plinius bello Troiano pingendi artem extitiſſe, oſtendo ante bellum Troianum in Iudæis multis annis & ſculpturam, & cælaturam, & picturam, &

plaſticem,

plaſticem, cæteráſque artes fuiſſe. Ioſephus *lib.* 3. *cap.* 10. In omni picturæ, ac cælaturæ artificio Bezelelum, & Eliabum principatum tenuiſſe tempore Moyſis oſtendit. Sed diſertiùs Moyſes ipſe *cap.* 31. *Exodi,* ἰδὲ ἀνακέκληκα ἐξ ὀνόματος τὸν Βεσελεὴλ, καὶ ἀνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης. *Ecce vocaui ex nomine Beſeleel, & impleui eum ſpiritu Dei, ſapientia, & ſcientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabrefieri poteſt ex auro, & argento, ære, & marmore, & gemmis, & diuerſitate lignorum; dedíque ei ſocium Ooliab, & in corde omnis eruditi poſui ſapientiam. Cap.* 32. Aaron cùm accepiſſet inaures aureas vxorum, & filiarum populi Iſraël, formauit opere fuſorio, & fecit ex iis vitulum conflatilem. Vide quot ſæculis ante Troiana ſæcula ars fuſoria æris, & auri fuerit, quæ pars eſt ſtatuariæ. Immò & apud Ægyptios fuit. Effigies hominum non ſolebant exprimi niſi aliqua illuſtri cauſa, ob perpetuitatem merentium, primo ſacrorum certaminum victoria, maximéque Olympiæ, vbi omnium, qui viciſſent, ſtatuas dicari mos erat. Eorum verò, qui ter ibi ſuperauiſſent, ex membris ipſorum ſimilitudine expreſſas, quas iconicas vocant. Athenienſes haud ſcio an primi omnium Harmodio, & Ariſtogitoni tyrannicidis publicè poſuerint ſtatuas. Hoc actum eſt eodem anno, quo & Reges Roma pulſi. Certè Romæ iam olim viris de Republica bene meritis ſtatuæ ſenatuſconſulto decretæ. Præter cereas in atrio imagines aliæ foris erant, circa limina animorum ingentium affixis hoſtium ſpoliis; quas nec emptori refringere liceret, ait Plinius *lib.* 35. *cap.* 2. Seneca *epiſt.* 65. ſtatuam com-

memorat δορυφόρον, διαδέμενον. Vlpianus ad Demoſthenem *in Leptinem*: ἔθος ἦν παρ᾽ ἀθηναίοις τοὺς εὐεργέτας τῆς πόλεως λαμβάνειν διαφόρους τιμὰς ἢ χαλκῆν εἰκόνα. *Athenis moris erat, vt benemeriti de Republica acciperent varios honores, aut aream ſtatuam.* Iuſtinus 2. *Apologet.* 6. σίμωνι θεῷ ἀνδριὰς μεταξὺ τῶν δύο γεφυρῶν τοῦ τιβέρεως. *Simoni Deo ſtatua poſita inter duos pontes Tiberis.* Symmachus *epiſt.* 25. *lib.* 10. Senatus impatiens diſpendij ſui ſolatium petit de honore virtutis, veſtrúmque nume n precatur, vt virum noſtra ætate mirabilem ſtatuarum diuturnitas tradat oculis poſterorum, quia ornamentis bonoru m incitatur æmulatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alieni. Hinc factum eſt, vt ruſticis adhuc ſeculis optimi quique ciuium manu, & arte formati in longam memoriam mitterentur. Apuleius *lib.* 3. *Mileſ.* At illa imaginem defuncti, quam ad habitum Dei Liberi formauerat, diuinis percolens honoribus, ipſo ſe ſolatio cruciabat. Statius *in Epicedio Lucani*:

At ſolatia vana ſubminiſtrat
Vultus qui ſimili notatus auro
Stratis prænitet, incubátque ſomno.

Eunapius *in Proæreſio*, cui ἀνδριάντα κατασκευασάμενοι χαλκοῦν ἰσομέτρητον, *ſtatuam facientes aream æqualem.* Artemidorus *lib.* 1. *cap.* 52. χάλκειοι εἰκόνες τῶν ἐλευθέρων ἀνατίθενται, *æreæ imagines ingenuorum ponuntur.* Scipioni Africano in cella Iouis optimi Maxim. ſtatua poſita eſt, in curia ſuperiori Catoni. Vide Valer. Maximum *lib.* 8. *cap.* 15. *florido* 3. Apuleius, libello miſſo per quem poſtulabat locum celebrem ſtatuæ meæ, qui in illa ſanctiſſima curia aderant, tã libenter decreuerunt omnes locum ſtatuæ.

Vet.

Vet. inſcriptio, impetrato loco ex decurionum ordine, ſtatua fouens memoriam pietatis honorauit, datíſque ſportulis dedicauit. *l.14. ff. de condition. & demonſtrat. l.2. ff. de loco publ.* Locus ſtatuæ impetratur à municipibus. Soliti erant olim ſtatuas amicorum ſuorum alicui Deo conſecrare, vt religionem haberent. Diogenes Laërtius *in Ariſtot.* καὶ τὴν τῆς μητρὸς εἰκόνα τῇ δημητρὶ ἀναθεῖναι, εἰς νεμέαν. *Matris ſuæ imaginem Cereri dicare ad Nemeam.* Idem in Theophraſto qui mandauit imaginem Atiſtotelis τεθῆναι εἰς τὸ ἱερὸν, *poni in templo.* Vide Procopium *lib.1. Gotth.* de ſtatua Theodorici Neapoli ex teſtulis & emblematis, lapillíſque. Liuius *lib.23.* Sub Hannibale Magius ad ſtatuam Ptolemæi Regis confugit, & abſolutus eſt. Diomedis ſtatuæ à Dauno in mare proiectæ ad ſuam baſim enatarunt. Lycophr.

στήλαις δ᾽ ἀκινήτοισι ὀχμάσει πέδον
ἃς οὔτις ἀνδρῶν ἐκ βίας καυχήσεται
μετοχλίσας ὀλίγον. ἦ γὰρ ἄπτερως
αὐταὶ παλιμπόρευτον ἵξονται βάσιν
ἄνδηρ᾽ ἀπέζοις ἴχνεσι δατούμεναι.

Statuis immotis premet ſolum, quas nemo gloriabitur per vim tantillum mouere loco. Certè enim illæ ſine alis redibunt in ſuam baſim littora veſtigiis pede carentibus calcantes.

κολοσσοβάμων δ᾽ ἐν πτυχαῖσιν αὐσόνων
σταθεὶς, ἐρείσει κῶλα χερμάδων ἔπι
τοῦ τοιχοποιοῦ δαπέδων ἀμοιβέως
τὴν ἑρματίτην νηὸς ἐκβαλὼν πέτρον.

Statua facta ex iis lapidibus quos pro ſaburrà Diomedes in naues è muris Troianis impoſuerat. Polybius *pag.191.* Mortui Epiphanis ponunt ima-

ginem in loco domus maximè illuſtri, ξύλινα ναΐδια περιτεθέντες, *fana lignea circumponentes.* Imago autem eſt vultus ei ſimilis figmento, & ſubſcriptione, ἡ δὲ εἰκὼν ἐστὶ πρόσωπον κατὰ τὴν πλάσιν, καὶ κατὰ τὴν ὑπογραφήν. Columna roſtrata Duillio poſita eſt bello primo Punico, in cuius baſi res eius geſtæ. Viſitur hodiéque in Capitolio. S. Baſilius *pag.* 408. στήλη τριῶν πραγμάτων σύμβολον στάσεως, ἀναθέσεως, ἐπιγράμματος. *Columna trium rerum argumento eſt, ſtatus, conſecrationis, inſcriptionis.* Iam omnium municipiorum foris ſtatuæ ornamentum eſſe cœpere, prorogaríque memoria hominum, & honores legendi æuo baſibus inſcribi, ne in ſepulcris tantùm legerentur. Mox forum, & in domibus priuatis factum, atque in atriis. Togatæ effigies antiquitus ita dicabantur. Placuere & nudæ tenentes haſtam quas Achilleas vocant. Græca res eſt nihil velare, Romana ac militaris thoracas addere. Erant & lupercorum habitu factæ, ſed nouitiæ, aliæ penulatæ. Lucius Actius poëta in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poſuit, cùm breuis admodum fuiſſet. Pollio *in Tito tyranno*, ſtatuam acrolitham auratam in templo Veneris fuiſſe ait. Ita lego cum Salmaſio non *Argolicam.* Acrolitha eſt lapidea. ita Laberius columnas Monolithas dixit. Vetus Epigramma,

μὴ ᾽κδύσῃς ἄνθρωπε τὸ χλαίνιον, ἀλλὰ θεώρει
οὕτως ἀκρολίθου κἀμὲ ξόανον ξοάνου.

Ne me exuas tunicula, ô homo, ſed me ſpecta vt ſimulacrum lapideum. In vet. inſcript. leges ſtatuas auro illuſtres, auro ſuperfuſas. Statuam ſub auro conſtitui, locaríque iuſſerunt. Statuæ interdum dicuntur cippi ſepulcrales, columnæ, στῆλαι. Gloſſæ, ſta-

tua,

tua, ἀνδριὰς στήλη, titulus, cippus. Priſcianus in Periegeſi columnas Herculis ſtatuas vocat,

Statuas hæc Herculis inter à Tyrijs colitur.
Calpen qua ſummam ſuſtinet vnam
Herculis è ſtatuis.

Semper autem in columnis ſtatuæ ponebantur, ad ſepulcra veterum. Vopiſcus *in Aureliano*, vbi & in columnis ſtatuæ Aureliano conſtitutæ ſunt. Trebellius *in Claudio*: Illi totius orbis iudicio in roſtris poſita eſt columna, palmata ſtatua ſuperfixa librarum argenti mille quingentarum. Interdum magicis deuotionibus, & ſacris in ſcrobem factis, ſtatuæ quædam conſecrabantur, & in eo loco defodiebãtur quem barbaros nolent tranſire. Olympiodorus ἐν ταῖς ἡμέραις κωνσταντίου τοῦ βασιλέως ἐν τῇ θράκῃ οὐαλερίου ἄρχοντος μηνύσεις γέγονεν ὡς θησαυρὸς εὑρεθείη. *In diebus Conſtantij Imper. Valerio Præſide, aut rectore rumor fuit theſaurum repertum eſſe.* Valerius cum eò veniſſet diſcit ab indigenis, & accolis locum ſacrum eſſe, & ἐξ ἀρχαίας τελετῆς ἀνδριάντας ἐν αὐτῷ ἀφιερῶσθαι. *Ex antiqua conſecratione ſtatuas ibi defoſſas.* Deinde refert ea de re ad Imperat. à quo literas accepit, quibus iubebatur ea quæ indicata erant accipere. ἀνορυχθέντος τοίνυν τοῦ τόπου εὑρίσκονται τρεῖς ἀνδριάντες. *Cùm locus apertus eſſet reperta ſunt tres ſtatuæ.* Photius ſcribit eas ſtatuas fuiſſe argenteas. Palladium ſtatuam ligneam breuem fuiſſe volunt τετελεσμένην, conſecratam ad cuſtodiam Troiæ. Memnonis ſtatuam conſecratam fuiſſe vult Iuuenalis ſcholiaſtes. Addo in faſtigiis domorum Auguſtarum ſtatuas collocari ſolitas vt in templorum faſtigiis. Vopiſcus *in Floriano*, imago Apollinis quæ ab his colebatur, ex ſummo faſtigio in

lectulo

lectulo poſita, ſine cuiuſpiam manu deprehenſa eſt. Spartianus *in Peſcennino nigro*, In qua eius in trichoro ſimulacrum conſtituit. Trichorum vocat faſtigium domus triangulare. Quod autem diximus è lapillis & gemmis ſimulacra facta eſſe oſtendit Poëta *lib.4.Græc.* vbi Satyrus de ſe dicit,

—— πῶς ἐκ λίθου ἄλλοθεν ἄλλης
συμφερτὸς γενόμην ἐξαπίνης σάτυρος.

Vide quomodo ex varijs lapillis ſtatim Satyrus coagmentatus ſum. Apud Procopium *in Gotthico* leges Theodorici Regis ſigilli quod ex gemmis fictum erat in exceſſu eius caput diffluxiſſe, ventrem, pectus & brachia in obitu Amalaſunthæ filiæ eius, femora & pedes dilapſos obeunte Athanarico. Auguſtus *in Larario* ſigillum habuit Marcelli ex lapillis pretioſis quod ſæpe exóſculabatur. Apud Plinium *lib.* 14. veteres vſi ligno vitis ad ſimulacra, quia diutiſſimè perennat. Vites iure apud priſcos magnitudine quoque inter arbores numerantur. Iouis ſimulacrum in vrbe Populonia ex vna conſpicimus, tot æuis incorruptum, item Maſſiliæ pateram. Nec eſt vlli ligno æternior natura. Equeſtres ſtatuæ Romæ frequentes, & Curules iis qui triumphauiſſent. Iuuenalis,

—— Stat currus aheneus, albi
Quadrijuges in veſtibulis, atque ipſe feroci
Bellatore ſedens curuatum haſtile minatur
Eminus, & ſtatua meditatur prœlia luſca.

Item,

Et ſtantes in curribus Æmilianos.

Auguſto ſeiuges, & elephanti poſiti. Bigæ his, qui prætura functi per circum curru vecti eſſent. Columnæ poſitæ C. Menio, C. Duillio, & Pub. Mi-

nutio

nutio Præfecto annonæ vnciaria ſtipe à populo collata, cùm priùs à Senatu is honor eſſet. Statuæ Romuli, & Camilli ſine tunica in roſtris. Tripedaneæ ſtatuæ in foro ante ędem Caſtorum. Quinti Marcij Tremuli equeſtris togata. Pedeſtres Romæ fuere in auctoritate longo tempore. Clœliæ ſtatua equeſtris togata. Corneliæ Gracchorum matri ſtatua ſedens poſita, ſoleis ſine amento inſignis. Coloſſeæ imagines apud Lampridium in Alexandro Seuero. Hercules ab Euandro ſacratus in foro boario, qui per triumphos veſtitur habitu triumphali. Vſque ad deuictam Aſiam lignea, aut fictilia Deorum ſimulacra in delubris dicata. In M. Scauri ædilitate tria millia ſignorum in ſcena fuere temporario theatro. Coloſſus Rhodi, quem fecerat Chares Lyndius, ſeptuaginta cubitorum altitudinis fuit. Romæ ætate Plinij centum coloſſi fuere, prætérque hos quinque Deorum, quos fecit Bryaxis. Zenodotus Neroni fecit coloſſum centum & decem pedum longitudine. Conqueritur Plinius ſuo tempore interiſſe æris fundendi ſcientiam. Veteres ſignis Corinthiis adeò capiebantur, vt ea ſecum ferrent, Sphingem Hortenſius, Nero Amazonem, Apuleius ſigillum Mercurij in Apologia prima. Phidiæ Iupiter Olympius ex ebore, & auro fuit. Phidias primus artem toreuticem aperuit, Polycletus erudiit, Myron auxit, ſymmetriam diligentior Lyſippus perfecit. Polycletus fecit Diadumenum molliter iuuenem, & Doryphorum viriliter puerum. Polygnotus argenti cælator, & pictor fuit. Vide Athenæum *lib.* 13. de iis, qui ſimulacra adamarunt vſque ad *συνουσιασμόν*. Tertullianus *de idololatr.* An plaſtes effingat, an

cælator

cælator exſculpat, an Phrygio detexat, an gypſo, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. Palladium ex oſſibus Pelopis fuiſſe ſcribit Clemens Alexandrinus. Vide quæ nos de imaginibus Imperatorum ſcripſimus *lib.* 2. *de Imperatoribus.*

De cultu & ornatu ſimulacrorum.

CAPVT XX.

ETHnici quoties ſimulacra Deûm dicarent, certos ritus obſeruabant, de quibus Suidas *in verbis*, χύτραις ἱδρυτέον, ὁπότε μέλλοιεν βωμοὺς ἐγκαθιδρύειν, ἢ ἀγάλματα θεοῦ, ἕψοντες ὄσπρεια ἀπήρχοντο τούτων τοῖς ἀφιδρυμένοις χαριστήρια ἀπονέμοντες τῆς προτέρας διαίτης. ἔστι δὲ ὅτε καὶ πολυτελεστέρῳ ἱερείῳ ἀφιδρύοντο. *Quoties vellent aras ponere, aut ſimulacra Dei elixantes legumina primitias dabant conſecratis gratias agentes quòd priorem victum legumina dediſſent. Interdum ſumptuoſiori victima in conſecrando vtebantur.* Simulacra autem non modò coronis, vnguento, & floribus ornabant, de quibus ſuprà egimus, ſed vnionibus, faſciolis, ſacrificiis. Vniones & inaures ſolere appendi ſimulacris oſtendit Macrobius *lib.* 3. *Saturn. cap.* 17. de Cleopatræ vnione agens. Ipſe autem vnio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit, quòd qui ſuperfuit poſtea victa regina, & capta Ægypto, Romam delatus, diſſectúſque eſt, & factæ ex vna margarita duæ, impoſitæque ſimulacro Veneris, vt monſtruoſæ magnitudinis in templo quod Pantheum dicitur. Cùm quidam

legatus vniones duos per Alexandrum Seuerum vxori eius obtuliſſet magni ponderis, & inuſitatæ menſuræ, inauribus Veneris eos dicauit, ait Lampridius. Cenſores magiſtratum ineuntes nihil prius egerunt, quàm vt Deorum ſimulacra ornarent coloribus renouatis, quia citò euaneſcit minium, quo veteres ſimulacra pingebant. ἐξανθεῖ τὸ μιλτινὸν ᾧ τὰ παλαιὰ τῶν ἀγαλμάτων ἔχρωζον, ait Plutarchus *in Romaicis*. Simulacra autem pateris & veſtibus aureis, argenteiſque ornari ſolita docet Ariſtoteles *lib. 2. Politic.* ὅσα δὲ τῶν ἀγαλμάτων φιάλην εἶχε προτετακότα, εἰπὼν, ὅτι δέχομαι, ἐξαίρειν ἐκέλευεν, τάτε ἱμάτια χρυσᾶ, καὶ τοὺς στεφάνους περιῄρει τῶν ἀγαλμάτων. Dionyſius Tyrannus ſimulacris quæ porrigerent phialas, dicebat: Accipio, & iubebat auferre, & veſtes aureas, & coronas tollebat. Phiala in manu ſimulacri, diuinitatis argumento fuit. Barbam auream cùm velleret Æſculapio dixit, patre imberbi filium barbam promittere ferendum non eſſe. Cùm Ioui veſtem argenteam eriperet, dixit, frigidam hyeme, calidiorem æſtate oneri eſſe. Ptolemæus cùm artifices coëgiſſet vt ſimulacrum Dianæ facerent, poſt opus ſcrobe facta omnes defodit, vt ſimulacrum de cælo lapſum putaretur, συναγαγὼν τοὺς τεχνίτας ὥστε τὸν τῆς ἀρτέμιδος ἀνδριάντα ποιῆσαι μετὰ τὸ ἔργον βόθρον μέγαν ὀρύξας κατέχωσε. τοῦτο ἦν τὸ διοπετὲς βρέτας. Non omnes gentes ſtatuis vſæ. Athenienſes lucum poſuere in media vrbe clementiæ ſiue ſimulacro. Statius *lib. 12. Thebaid.*

Nulla autem effigies, nulli commiſſa metallo
Forma Deæ, mentes habitare, ac pectora gaudet.

Varro apud Auguſtinum *lib. 4. Ciuit. cap.* 34. Romani centum ſeptuaginta primis annis ritu Perſico

ſico templis, ſimulacris, Deorúmque ſtatuis caruerunt. Montes pro ſtatuis dedicaſſe Diis oſtendimus. Strabo *lib.* 7. παρὰ δὲ τοῖς γέταις ὁ ἱερεὺς ὠνομάζετο θεὸς, καὶ τὸ ὄρος ὑπελείφθη ἱερὸν, καὶ προσαγορεύουσιν οὕτως. *Apud Getas Sacerdos dictus Deus, & mons ſacer exiſtimatur, & ita vocant.* Sed & Dacorum mons ſacer. Statius *lib.* 1. *Syluar.*

——tu tardum in fœdera montem
Longo Marte domas.

Agger lapidum, aut tumulus terræ aggeſtæ pro ſimulacro fuit. Valerius Flaccus *lib.* 5. *Argonaut.*

——an Martia templa
Intemeranda minus, tacitus mihi lucus, & agger
Quòd rudis, & ſola colimur frigentibus vmbra.

Iſidis effigies breuis. Claudianus *in* 4. *conſulat. Honorij:*

——ſic numina Memphis
In vulgus proferre ſolet, penetralibus exit
Effigies, breuis illa quidem, ſed plurimus infrà
Linigér.

Feſtus delubrum eſſe ait fuſtem delibratum, hoc eſt, decorticatum, quem venerabantur pro Deo. Gloſſ. Delubrum καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα. Romæ fratres aheni, id eſt, Caſtorum ſtatuæ æneæ; vel, vt alij volunt, Danaïdum, & Ægypti filiorum. Perſius:

——nam fratres inter ahenos
Somnia, pituita qui purgatiſſima mittunt.

Iani ſtatua biceps, διπρόσωπος, *bifrons.* Septimius apud Terentianum *lib. de metris.*

Iane pater, Iane tuens, Diue biceps, biformis.

Ianus Geminus à Numa Rege dicatus, digitis ita figuratis, vt trecentorum quinquaginta quinque dierum

dierum nota, per ſignificationem anni, temporis, & æui ſe Deum indicaret. Berecynthius lapis pro Cybele cultus. Claudianus *lib. de raptu Proſerpinæ:*

Hîc ſedes auguſta Deæ, templíque colendi
Religioſa ſilex, quam denſis pinus obumbrat
Frondibus.

Iupiter Ammon erat corniger. Silius Italicus *lib.* 9.

At patrius flexis per tempora cornibus Ammon.

Erat arietis ſpecie. Mercurius varia forma fuit. Scholiaſtes Perſij *ad ſatyr.* 5. Mercurius lucri Deus cum ſacello pingitur. Canino capite fingitur apud Iſidor. *lib.* 8. *orig. cap. vlt.* Dantur ei talaria, caduceus, ſerpentibus ad oſculum coëuntibus, cum petaſo. Virgilius:

——— *Ac primùm pedibus talaria nectit*
Aurea. tum virgam capit.

Galero tegitur, quòd omne negotium ſit ſemper abſconſum, ait Fulgentius *lib.* 1. *Mytholog.* Mercurios alij quadratos pene fecere ſurrecto. Plutarchus *in præcept. polit.* τῶν ἑρμῶν τοὺς πρεσβυτέρους ἀχείρας, καὶ ἄποδας ἐντεταμένοις μορίοις, ſine manibus, ſine pedibus. Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 19. Simulacra Mercurij ſtatu quadrato, ſolo capite inſignita, virilibus erectis. Iuuenalis *ſatyr.* 8.

——— *truncóque ſimillimus Ermæ.*

Erant & arbores, lapidéſque terminales pro ſimulacris, *leg.* 1. & 3. *ff. de termino moto.* Ouidius *lib.* 2. *Faſtor.*

Termine, ſiue lapis, ſiue es deſertus in agris
Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.

Ante ſimulacra aræ poſitæ. Prudentius *in Symmachum:* Omnibus ante pedes poſita eſt ſua cuíque vetuſta arula. Manus ſimulacrorum vulgò attin-

 gebant,

gebant, cùm ſalutarent. Lucretius *lib.* 1.

——tum portas propter ahenas
Signa manus dextras oſtendunt attenuari
Sæpe ſalutantum tactu, prætérque meantum.

Faſciolis cingebant. Prudentius:

—— & lapis illic
Si ſtetit antiquus, quem cingere ſueuerat error
Faſciolis, vel gallinæ pulmone rogare:
Frangitur, & nullis violatur terminus extis.

Ad ſimulacra enim victimas cædebant, vrnas oſculabantur, in quibus cineres. Prudentius:

Deaſciato ſupplicare ſtipiti,
Verris cruore ſcripta ſaxa ſpargere,
Vrnas reorum morticinas lambere.

Ponebantur & Deorum imagines cum phecaſiis. Iuuenalis: Phecaſiatorum vetera ornamenta Deorum. Pauſanias *pag.* 241. ἔρια ἐπιτιθέασι, *lanas ſimulacris imponunt.* Manus ſimulacrorum ſupinæ porrigebantur. Ideò Ariſtophanes *in Concionantibus* ait, ſimulacra extendere manus, non vt donent, ſed vt accipiant. ἕστηκε ἐκτείνοντα τὴν χεῖραν ὑπτίαν οὐχ ὥς τι δώσοντ᾽ ἀλλ᾽ ὅπως τι λήψεται. *Stant extenſis manibus ſupinis.* Scholiaſtes: τὰ ἀγάλματα θεῶν ὑπτίας τὰς χεῖρας ἔχουσι. Lectuli prope ſimulacrum Æſculapij aſſiti. Pauſanias *pag.* 350. κλίνη ἐν δεξιᾷ κεῖται τοῦ ἀγάλματος ἀσκληπιοῦ. Immò in puluinari ſimulacra collocabantur. Apud Liuium: Supplicatio ad omnia puluinaria. Arnobius *lib.* 1. Quirinum eſſe Martium dicitis, & Sacerdotibus, & puluinaribus honoratis. Catullus:

Puluinar verò Diuæ geniale locatur
Ædibus in mediis.

Ægyptij, Perſæ, Romani diu ſimulacra repudiarunt.

runt. Lucianus de Dea Syria: τὸ παλαιὸν παρ᾽ αἰγυπτίοις ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν, *olim apud Ægyptios templa erant, ſine ſimulacris*. Zonaras *tom. 2. pag.* 10. ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα τοῦ θεοῦ ἀνιστᾶν ῥωμαίοις ἀπείρηκεν. ὅθεν οὐδ᾽ ἦν παρ᾽ αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν, οὔτε πλαστὸν εἶδος θεοῦ ἐν ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἔτεσι, ναῶν αὐτοῖς ἀνεγειρομένων οὐδὲν ἔμμορφον ἐποίουν ἀφίδρυμα. *Vetuerunt Romanis humana, aut animalis forma imaginem Dei formare. Itaque apud eos neque pictum, neque fictum os aliquod Dei fuit per centum ſeptuaginta annos, & cùm templa haberent, nulla fuit formata effigies.* Varro apud S. Auguſtinum *lib.* 4. *cap.* 31. *de Ciuit.* ſcribit, Romanos annis pluſquam centum ſeptuaginta ſine ſimulacro Deos coluiſſe. Monui ſuprà, moris fuiſſe, vt qui ſtatuam alicui ponerent, eam certis Diis conſecrarent. Ita Mithridates ſtatuam, quam erigebat Platoni, Muſis dedicauit, apud Laërtium. Gorgias Leontinus ſtatuam ſibi poſiturus, eam Apollini Delphico conſecrauit, apud Athenæum. Theocritus: χρύσεοι ἀμφότεροι κ᾽ ἀνακείμεθα τῇ ἀφροδίτῃ. *Aurei vtrique, & Veneri dedicabimur*, vt ſtatuæ conſecratæ manerent intactæ. Cicero *in Verrem:* Apud omnes Græcos hic mos eſt, vt honorem hominibus habitum in monumentis huiuſmodi nonnulla religione Deorum conſecrari arbitrentur. Viris fortibus ſtatuas poſitas ſuprà oſtendimus. Imago in cella Iouis Opt. Max. Africano poſita, apud Valerium *lib.* 8. *cap.* 14. Cicero *Philippica* 13. Statua Lepido in roſtris cum inſcriptione poſita, & quidem loco, vt Plinius ait, oculatiſſimo. *Philippica* 6. Statuam inauratam Luc. Antonio, in qua inſcriptum: Quinque & triginta tribus patrono populi Romani, *lib.* 1. *Digeſt. tit.* 2.

Sulpitio, cùm in legatione mortuus eſſet, ſtatuam populus Romanus pro roſtris poſuit. Cicero *pro Deiotaro:* Ad ſtatuam nullus eſt locus roſtris clarior. De aurigarum, & quadrigatiorum ſtatuis vide *lib.* 5. *Antholog.* De ſignis aſperis, & extantibus *lib.* 5. *Metamorphoſ.* Ouidius:

——Altis extantia ſigna crateris.

Suetonius *cap.* 44. Nero exegit nummum aſperum, argentum puſtulatum, aurum obriſum, id eſt, Lydio lapide probatum, argentum recens ab igne purgatiſſimum. Virgilius 5. *Æneid.*

——atque aſpera ſignis
Pocula.

Perſius *ſatyr.* 3.

——quid aſper
Vtile nummus habet.

Martialis *lib.* 7. *epigramm.* 85.

——nulla venit à me
Argenti tibi libra puſtulati.

Lib. 8. epigr. 50.

Et nimium felix puſtula vincit ebur.

De metallis hoc addo, Hiſpanos, Beſſos, Æthiopas olim auro diuites habitos. Vitruuius *lib.* 4. In quibus auri, argentíque venas Beſſorum induſtria reperit. Caſſiodorus *lib.* 3. Iolchos æs, Midas plumbum inuenere. Æacus aurum, vel, vt alij volunt, Indus Rex Scythiæ. Cæſar *lib.* 3. *belli Gallici:* Multis locis in Gallia ærariæ ſecturæ ſunt. Strabo *lib.* 3. τὰ μεταλλείας ἔχοντα χωρία δὲ τραχέα, καὶ παράλυπρα, *loca metallis opulenta ſunt aſpera, & horrida,* vt Attica. Silius *lib.* 1.

——Aſtur auarus
Viſceribus lacera telluris mergitur imis,

Et

Et redit infelix effoſſo concolor auro.

Seneca *epiſt.* 23. Leuium metallorum fructus in ſummo eſt. Illa opulentiſſima, quorum in alto latet vena aſſiduè pleniùs reſponſura fodienti. Lucretius *lib.* 5. Aurum cognitum, quod incenſa ſylua fluxerit.

Flammeus ardor vbi terram percoxerat igni, &c.
Manabat venis feruentibus in loca terræ
Concaua, conueniens argenti riuus, & auri.

Lib. 6.

Quidve mali ſit, vt exhalent aurata metalla.

Claudianus:

——— *effoſſis nec pallidus Aſtur oberrat*
Montibus.

De Statuis.

CAPVT XXI.

IIs, qui de Republica benemeriti eſſent, ſtatuæ poſitæ, & tabulæ æreæ, vnde & origo nobilitatis. Cicero 4. *in Verrem*: Ænea tabula fixa Thermis, (quod oppidum Siciliæ fuit) in curia, vt merita eius in Rempublicam proderentur. Hac in re peccatum eſt à Rhodiis, qui ſtatuas priſcis dicatas, priori nomine eraſo, aliis dicabant. Dio Chryſoſtomus *in Rhodiaco*: Rhodi cùm viro de Republica benemerito decreta eſſet ſtatua, ei Prætor vnam, quam voluiſſet, ex antiquis ſtatuis oſtendit. *στρατηγὸς ὃς ἂν αὐτῷ φανῇ τῶν ἀνακειμένων τούτων ἀνδριάντων ἀποδείκνυσι*, &c. *ἔνθα τῆς μὲν προτέρης οὔσης ἐπιγραφῆς ἀναιρεθείσης, ἑτέρου δ' ὀνόματος ἐγχαραχθέντος.* Ibi prima inſcriptione ſublata, alio nomine in-

ciſo, quod videtur abſurdum: ornatus enim, & inſcriptio,& ſtare æreum videtur aliquid magnum animis generoſis. ἡ γὰρ στολὴ, καὶ τὸ ἐπίγραμμα, καὶ τὸ χαλκοῦν ἑστάναι μέγα δοκεῖ τοῖς γενναίοις, &c. Demùm ſubijcit: προδοτῶν καὶ τυράννων τὰς τιμὰς ἀναιρεῖσθαι, κἂν ἐπιγραφῆς τινος πρότερον ὦσι τετυχηκότες. ἡ δὲ εἰκὼν ἐπιγέγραπται, καὶ οὐ μόνον τὸ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν χαρακτῆρα σώζει τοῦ λαβόντος, ὥστε εὐθὺς ἔστι προσελθόντα εἰδέναι τινός ἐστι. Proditorum, & tyrannorum honores, tolluntur, licèt priùs inſcriptionem aliquam ſortiti ſint. Statua autem inſcribitur,& nomen, characterémque eius, cui poſita eſt, accipit, vt ſtatim qui accedit agnoſcat. Rhodi ſtatuæ fuere ad ſeptuaginta tria millia. L. Mummius Corintho capta Romam ſignis æris Corinthij repleuit. Hortenſius orator Verri Sphingen operis Corinthiaci abſtulit. Circumtulit Nero Princeps Amazonem. Alexandri Magni tabernaculum ſtatuæ ſuſtinebant. Cicero *in Paradox.* Auctionis tabula te ſtupidum detinet, aut ſignum aliquod Polycleti. Telchines Rhodij primi ſtatuas honori Deorum conſecrarunt. Sunt qui Hetruſcis hoc tribuant. Plotinus fictiles ſtatuas loquutas eſſe prodit *lib.* 1. *de dubiis animæ.* Fuere ſtatuæ magicis artibus deuotæ, quæ imbres cierent, ait Plotinus. Primus apud Græcos Cadmus ſtatuas in templis conſecrauit. Ariſtoteles primas ait Athenis poſitas in foro Ariſtoni, & Harmodio, quas à Xerxe aſportatas Alexander Athenienſibus reſtituit, narrante Arriano. Ammianus Romæ ſtatuas auro imbracteari conqueritur,quod Acilio Glabrioni primum delatum eſt, Antiocho ſuperato. Semiramis apud Bagiſtanum Mediæmontem in petra ſtadiorum ſeptemdecim

ſuam

ſuam inſculpſit effigiem, quam centum viri donis colerent. Apud Diodorum Siculum *lib.2.* Statuarij Ægyptij tantùm præcelluere arte, & ingenio, vt variis lapidibus vnum ſimulacri corpus conficerent, conuentu partium adeò congruo, & apto, vt vno loco ab eodem artifice opus perfectum eſſe videretur, licèt ipſi diuerſis locis poſiti eſſent; cuiuſmodi fuit ſimulacrum Pythij Apollinis apud Samios, à ſtatua dictus Statunculus. Hieronymus Staticulum neutro genere dixit, de vxore Loth agens, quam vocat Staticulum ſalis. Ars autem ſtatuaria quinque generibus continetur. Tomice, & deſectrix ligna, & ebur elaborat. Plaſtice argillam. Paradigmatice gypſum, quoniam à typis non abſcedit, ait Cœlius Rhodiginus. Colaptice, ſeu ſcalptura lapides ſcalpit, artifices λιθοξόους vocant. Glyphice, vel ſculptura metalla ſculpit; quæ, ſi adhibetur cera, dicitur agogice, à deducendo; ſi metallum funditur, chemice vocatur. Anaglyphicen dicunt, quum imagines exſculptæ prominent; diaglyphice, quum imprimuntur tantùm. Encolaptice laminas cælat. Toreutice vaſa, fibulas, candelabra. Proplaſtice, ſi futuri operis formas ex creta plæſtæ, vel argilla fingunt. Si cera ſculpuntur, dicitur protypus; ſi ex ligno, modulus. S. Auguſtinus *lib.8. de Ciuit. Dei,* ſcribit ſtatuas quaſdam ex certis rebus coagmentatas à dæmone ſtatim animari; meliùs dicerentur inſpirari. Nihil enim eſt, vnde efficaciùs probetur Angelos, & dæmones eſſe, quàm ex eo, quòd ſtatuæ brutæ, & exanimes loquuntur. Statuarum autem tria genera ſunt: Iconicæ, pares ſtatu ei, cui ponuntur. Auguſtæ maiores; Coloſſeæ maximæ. In veteribus

inſcriptionibus columna roſtrata Duillio poſita eſt bello primo Punico, in cuius baſi res eius geſtæ inciſæ ſunt, viſitur in Capitolio Romæ. Sic autem habet Segeſtanos, ſocios, & cognatos populi Romani, obſidione exemit. Cicero 9. *Philippica:* Hunc honorem ſtatuæ nemini tribuendum cenſuit, niſi qui ferro eſſet in legatione interemptus. *Pro Sextio:* Viris fortibus pro roſtris ponuntur imagines. *Pro Deiotaro:* Ad ſtatuam nullus eſt locus roſtris clarior. Statuæ tyrannicidis ſunt poſitæ. Plinius *lib.* 34. *cap.* 4. Harmodio, & Ariſtogitoni, quo anno Romæ Reges eiecti ſunt, ſtatuæ poſitæ. Philoſophis item ſtatuæ decretæ. Tertullianus *Apologet.* Philoſophi ſtatuis, & ſalariis remunerantur, Illis ſtatuas diffunditis, imagines inſcribitis, titulos inciditis in æternitatem, quantum de monimentis poteſtis. Eò pertinet illud Iuuenalis *ſatyr.* 1.

Et iubet archetypos pluteum ſeruare Cleanthas.

Item Principi ſtatuæ decretæ. Plinius *lib.* 10. *epiſt.* Inconſulto Principe nefas fuit imaginem eius erigere, *l. ſi quando. C. de operibus publicis.* Demoſthenes *oratione* περὶ συντάξεως, conqueritur ſua ætate omnibus decerni ſtatuas æreas, quæ Miltiadi, & Themiſtocli negatæ ſint. οὐ χαλκοῦς ἵστασαν μιλτιάδην καὶ θεμιστοκλέα, victis Perſis. Decreto populi opus fuit Rhodi, & Athenis. Dio in Rhodiaco: τὰ ψηφίσματα γέγραπται δήπου θέντα τὰ τῶν τιμῶν, καὶ δημόσια μένει τὸν ἅπαντα χρόνον. Ibidem arguit Rhodios, quòd ad Romanos Principes, etiam ſub Nerone, mitterent plebiſcitum, vt ſtatuam, quo loco vellent, apud ſe ponerent. ψήφισμα τῆς εἰκόνος, ἵνα ἐὰν βούλωνται στήσωσι παρ' ἑαυτοῖς. *Fol.* 239. Quædam ſtatuæ

fuere

fuere in ſuggeſtu. Dio *pag.* 126. Pompeij, & Syllæ εἰκόνας ἐπὶ τῷ βήματι ἑστώσας ἀνεῖλον. Horatio Cocliti ſtatua in Volcanali poſita, quia pontem defenderat. Olympiæ variæ ſtatuæ fuere. Plato *in Phædro*: Ad donarium Cypſelidarum in Olympia malleo ductus, ſolidúſque ſtato. παρὰ τὸ κυψελιδῶν ἀνάθημα, σφυρήλατος ἐν ὀλυμπίᾳ σαθήτι. Plinius *lib.* 34. *cap.* 4. Olympiæ omnium, qui viciſſent, ſtatuas poni mos fuit; qui ter ibi viciſſent, iconicas habebant, è membris eorum expreſſas imagines. Quadrigariis, & agitatoribus armatæ decretæ ſunt. *Lib.* 5. *Antholog. de Porphyrio*: Debebas arma ferre, non iſtas veſtes vt agitator, & belli dux.

ὤφελες ὅπλα φέρειν, οὐ φάρεα ταῦτα κομίζειν,
ὡς ἐλατὴρ τελέθων, καὶ πολέμων πρόμαχος.

Dabantur à factionibus hæ ſtatuæ.

τοὔνεκα καὶ ξεῖνον πρεσβήϊον εὗρες μοῦνος
εἰκόνα χαλκείην δήμῳ ἐν ἀμφοτέρῳ.

Quare nouum honorem inueniſti ſolus, imaginem æream in vtroque populo. Cura ſtatuarum omnium penes Comitem Romanum erat. Iis, qui iniuria cæſi, ſtatuæ datæ. Plinius *lib.* 34. *cap.* 5. Tertullianus *Apologet.* Imaginem Socratis auream in templo Athenienſes collocarunt. Probus *in Miltiade*: Cui victis Perſis datus honor, vt in porticu ποικίλῃ cum pugna Marathonia depingeretur, vt in decem Prætorum numero prima eius poneretur imago, íſque hortaretur milites, præliúmque committeret. Idem populus Demetrio Phalereo trecentas ſtatuas poſuit. Athenienſes victoria parta Hermas in foro ſtatuebant. Æſchynes *in Cteſiphonte*: τινὲς ἐπὶ στρυμόνι ποταμῷ ἐνίκων μαχόμενοι μήδους, οὗτοι δεῦρο ἀφικόμενοι τὸν δῆμον ᾔτησαν δωρεὰν, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ

δῆμος τιμὰς μεγάλας ὡς τότε ἐδόκει, τρεῖς λίθους ἑρμᾶς στῆσαι ἐν τῇ στοᾷ τῇ τῶν ἑρμῶν, ἐφ' ᾧ τε μὴ ἐπιγράφειν ὀνόματα τὰ ἑαυτῶν, ἵνα μὴ τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ τοῦ δήμου δοκεῖ εἶναι τὸ ἐπίγραμμα. ἐπιγέγραπται γὰρ ὑπὸ τῷ πρώτῳ τῶν ἑρμῶν, ἦν ἄρα κἀκεῖνοι ταλακάρδιοι. *Ermæ erant lapides quadrati Mercurio ſacri ſolo vultu, inſcriptio erat in baſi; quæ data benemeritis, vt iis, qui ad Strymonem fluuium vicerant Medos. Athenienſes dederunt tres ermas in porticu ermarum ea lege, ne nomen ſuum inſcriberent, ſed populi inſcriptum primo Hermæ, erant illi fortes.* Demoſthenes *in Leptinem Athenis* : τινὲς πολλ' ἀγαθὰ εἰργασμένοι ἀγαπητῶς ἐπιγράμματος ἐν τοῖς ἑρμαῖς ἐτύγχανον, cum ἀτέλειαν, aut στέφανον non accepiſſent. Vbi Scholiaſtes: ξύλα ἢ λίθοι τετράγωνοι ἔχοντες ὄψιν ἑρμοῦ ἐπάνω, κάτω δὲ ἐν τῷ πλάτει τὰ ἐπιγράμματα. In loco illuſtri ponebantur. Lampridius *in Alexandro*, Statuas ſummorum virorum in foro Traiani collocauit vndique tranſlatas. *Pag.* 989. Statuas coloſſeas, vel equeſtres nudas, vel pedeſtres. D. Imperatoribus in foro Neruæ, quod tranſitorium dicitur, cum titulis, & columnis æreis, quæ geſtorum ordinem indicarent. Trebellius: Illi populus Romanus ſumptu ſuo, quod nulli anteà, in Capitolio ſtatuam auream decem pedum collocauit. Liuius *lib.* 8. Camillo & Menio Conſulibus equeſtres ſtatuæ: rara illa ætate res. Eutropius *lib.* 2. Anno vrbis 380. Conſulibus ſtatuæ, victis Latinis, poſitæ ſunt. Plutarchus *in Tito Flaminio* ait, eius ad circum imaginem cum inſcriptione Græca, εἰκόνα γράμμασιν ἑλληνικοῖς ἐπιγεγραμμένην. Legatur Eutropius *lib.* 7. Varia autem fuere ſtatuarum genera: Equeſtres, quæ turmales dicuntur. *lib.* 2. *de Oratore.* Paterculus, turmam ſtatuarum

equeſtrium. Plinius *lib.*34.*cap.*4. Equeſtres ſtatuæ à Græcis ortæ, ſed illi Celetas tantùm dicabant in ſacris certaminibus victores. Romæ currus iis poſiti, qui triumphaſſent. Auguſtus ſeiuges, & elephantos conſequutus eſt. Qui prætura functi curru vecti eſſent per circum, illis bigæ poſitæ. *Cap.* 6. *ibid.* Equeſtres fœminis datæ, vt Clœliæ. Cicero 3. *Philippica*: Pedeſtrem ſtatuam æream, non inauratam equeſtrem Sulpicio decernendam. In foro omnium municipiorum olim togatæ effigies. Plinius legendus *lib.* 34. *cap.* 4. *&* 5. Romuli, & Camilli ſtatuæ ſine tunica viſuntur: veteres enim minimè tunicati. Olim Romæ tripedaneæ fuerunt pedeſtres. Protome imago regia, ad vmbilicum vſque corporis forma fuit. προτομὴ εἰκὼν βασιλικὴ ἕως τοῦ ὀμφαλοῦ τὸ σώματος εἶδος, ait Heſychius. Macrinus duas ſtatuas equeſtres, pedeſtres duas habitu militari, ſedentes ciuili habitu, duas Caracallæ poſuit, ait Capitolinus. Domitianus nullam ſibi niſi auream, & argenteam ſtatuam in Capitolio poni paſſus eſt. Eutropius *lib.* 7. Quadrigæ, & curules ſtatuæ. Senecæ *epiſt.* 65. δορυφόρος, ſtatua, διαδούμενος. Erant & pacificæ ſtatuæ. Quintilianus *lib.*11.*cap.*3.*Inſtit.* Sit & ille habitus, qui eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure protenſo, manum infeſto pollice extendit. *Lib.*2.*cap.*13. In ſtatuis, & picturis recti corporis vel minima gratia eſt; nempe enim aduerſa ſit facies, & demiſſa brachia, & iuncti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus, flexus ille, & motus dat actum quemdam, curſum habet quemdam, & impetum. Statuæ muliebres ſtolatæ Cariatides. Vitruuius *lib.* 1. *cap.*1. Statuæ omnes

omnes erant cum titulo. Polybius *pag.* 139. διεφθείρατο ἀνδριάντας πλὴν ὅσοι θεῶν ἐπιγραφὰς, ἢ τύπους εἶχον. *Euertit ſtatuas, niſi quæ Deorum formas, & inſcriptionem haberent.* Vetus Gloſſ. Titulus, στήλη. Dio *pag.* 147. ἐπίγραμμα τῆς εἰκόνος. Cicero 13. *Philippica:* Statua in roſtris Lepido cum inſcriptione præclara. Lampridius *in Alexandro pag.* 989. In foro Neruæ ſtatuas Imperator poſuit cum titulis, & columnis æreis, quæ geſtorum ordinem aperirent. Miſitheum Senatus quadrigis, & titulo honeſtauit. Miſitheo parenti Principum populi Romani, tutori Reipublicæ, S. P. Q. R. De ſimulacris Deorum, & hominum imaginibus alio loco plura diximus. Vide quæ ſcripſimus libro 2. de Imperatoribus Romanis, de imaginibus Imperatorum.

De Titulis.

CAPVT XXII.

Titulus dicitur inſcriptio, ἐπιγραφὴ, ἐπίγραμμα εἰκόνος, στήλη, vt iam oſtendimus. Elogium. Cicero *in Piſon.* Elogium inciſum in Reipubl. buſto. vet. Gloſſ. Elogium διάταγμα. Hieronymus *tom.* 3. *pag.* 245. 246. Adhuc viuus titulum, & memoriam nomini ſuo erexit. Heſychius πίταλος, πτυχίον, ἐπίγραμμα ἔχον. Incidebantur in baſi ſtatuarum. Iuuenalis 8.

Quid poſſum titulis incidere præter honores.

Index Tibullo *lib. ad Meſſalam,* dicitur:

Nec quæras quid quaque index ſub imagine dicat,
At tua non titulus capiet ſub imagine facta.

Iuuena

Iuuenalis 10.

——titulíque cupido
Hæſuri ſaxis cinerum cuſtodibus.

Si manum, haſtam, phialam abſtuleris, manet, ait Dio in Rhodiaco honor. Si autem titulum, tollitur teſtimonium, & honor. Occiditis eum qui ex imagine vnicum verbum eraſerit, qui tollit titulum, totum decretum tollit, quo ille honorem conſequutus eſt. χειρὸς μὲν ἀφαιρεθείσης, ἢ δόρατος, ἢ φιάλης, ἡ τιμὴ μένει. τῆς δὲ ἐπιγραφῆς ἀναιρουμένης ἀνῄρηται δήπουθεν ἡ μαρτυρία, καὶ τὸ δοκεῖν ἄξιον ἐπαίνου γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον. ἐάν τις ἓν μόνον ἐκχαράξῃ ῥῆμα ἀπὸ στήλης τινὸς, κτενεῖτε αὐτόν. τὴν ἐπιγραφὴν ἀναιρῶν ὅλον ἐξαλείφει τὸ ψήφισμα καθ᾽ ὃ τὴν τιμὴν ἐκεῖνος ἔλαβε. Ariſtid. *in Apolog.* καὶ εἰ μὲν ἐπ᾽ εἰκόνων αὐτοῖς ἐπόντα ἐπιγράμματα ἐξεκόλαπτεν, ἢ μετεποίει βλάσφημα ζωγράφος ἀντὶ εὐφημιῶν, *Si pictor titulos imaginum quæ decreta ſunt viris fortibus deleret, aut pro fauſtis acclamationibus infauſtas appingeret mulctaretur*, pag.408. Inſcriptiones vocant, lemmata, titulos. Plinius *Panegyr.* nunc ingentes arcus, exceſſuróſque templorum faſtigia titulos. Ouidius *ad Liuiam.*

Stabis & in roſtris tituli ſpecioſus honore.

Cicero *pro Cluentio*, ad Iuturnæ ſtatuas inauratas poſuit. quibus ſubſcripſit Reges à ſe in gratiam reductos. Tertullian. *lib.1.in Marcionem*, huic Deo quem titulum incidemus. Vocatur & lemma, quaſi comprehenſionem dicas. Auſonius *Idyllio:* Mihi præter lemma nihil placet in hoc poëmate. Martialis *lib.14. eleg.2.*

Lemmata ſi quæras cur ſint aſcripta docebo,
Vt ſi malueris lemmata ſola legas.

Iuuenalis 6.

titulo

——*titulo res digna ſepulcri.*

Demoſthenes *in Androtion.* καλὰ καὶ ζηλωτὰ ἐπιγράμματα τ̃ πόλεως ἀνελὼν ὡς ἀσεβῆ καὶ δεινὰ ἀντεπιγέγραφεν.

De Simulacris.

CAPVT XXIII.

SImulacra propriè in æternitatis commendationem, ac diuinitatis reperta ſunt. Seneca *lib.*3. *de Ira.* Mario vicatim populus ſtatuas poſuerat, eíque ture,& vino ſupplicabat. Tacitus *lib.*4. Coli per theatra, & fora effigies Seiani, intérque principia legionum ſineret. Suetonius Iulio *cap.* 85. Solidam columnam lapidis Numidici in foro ſtatuit Iulio, apud quam ſactificare, vota ſuſcipere, controuerſias quaſdam interpoſito per Cæſarem iureiurando diſtrahere. Iuſtinus *Apolog.* 2. Simonem Samaritam è pago quodam qui ſub Claudio Imper. Magicas virtutes fecerat, Romæque Deus vocatus erat, & ſtatua vt Deus à vobis honoratus erat, quæ poſita eſt inter duos pontes Tiberis, cum hoc titulo Latino, *Simoni Deo ſancto.* σίμωνα μὲν τινα σαμαρέα τ̃ ἀπὸ κώμης λεγομένης, &c. ὃς ἐπὶ κλαυδίου καίσαρος δυνάμεις ποιήσας μαγικὰς. ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασιλίδι ῥώμῃ θεὸς ἐνομίσθη, καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῶν ὡς θεὸς τετίμηται, ὃ ἀνδριὰς ἀνεγήγερται ἐν τῷ τίβερι ποταμῷ μεταξὺ τ̃ δύο γεφυρῶν ἔχων ἐπιγραφὴν ῥωμαϊκὴν ταύτην, σίμωνι θεῷ σάγκτῳ. Statuæ Imperatorum vt Deorum ſimulacra cultæ, cautúmque ne in gentilitiis funeribus efferrentur, quod à morte liberi eſſent.

eſſent. Dio *pag.* 225. ἀπεῖπον μηδεμίαν εἰκόνα χρύσεον ὡς θεοῦ ὄντος ἐν ταῖς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἐκφοραῖς πέμπεσθαι, ὅπερ ἐκ τοῦ πάνυ ἀρχαίου καὶ τότε ἔτι ἐγίγνετο. Dio *pag.* 410. de Auguſto, καὶ ὅπως μήτε εἰκὼν αὐτοῦ ἐν ἐκφορᾷ τινος πεμφθῇ, ne imago eius in pompa funeris ferretur. Statuæ igitur viris bene meritis dari ſolitæ. Caſſiodorus *lib.* 8. *epiſt.* 2. Amore Principum conſtat inuentum vt ſimulacris æneis fides ſeruaretur imaginis quatenus venturæ progenies auctorem videret, qui ſibi Rempubl. multis beneficiis obligaſſet. Symmachus *lib.* 10. *epiſt.* 25. Quia ornamentis honorum incitatur imitatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alienis. Hinc factum eſt vt ruſticis adhuc ſæculis optimi ciuium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. Sidonius *lib.* 5. *epiſt.* 5. Statuas literæ dederant, ſi trabeæ non dediſſent. Tertull. *lib. de Anima, cap.* 33. Ob merita vitæ imagines, ſtatuæ, & tituli rependuntur. Plinius *lib.* 1. *epiſt.* 17. Ab Imperatore noſtro impetrauit vt ſibi liceret in foro L. Syllani ſtatuam ponere. Senatus petebat ab Imper. Claudian. *de bello Getico Præfat.*

Annuit his Princeps titulum poſcente Senatu.

Apule. 3. *florido*, omnes qui in illa ſanctiſſima curia aderant tam libenter decreuerunt locum ſtatuæ. Tacitus *Annali* 4. illuſtris ſtatuæ honorem & quicquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulato decerni iubet. Olim teſtator iubebat hæredem ſtatuas ponere *lib.* 14. *ff. de condit. & demonſtr.* Titius ſi ſtatuas in municipio poſuerit hæres eſto. Sed oportuit locum dari à municipibus. V. inſcriptio, Cl. Claudiani V.C. Cl. Claudiano V. C. Tribuno & Notario inter ceteras ingen-

tes artes prægloriosiſſimo Poëtarum licèt ad memoriam ſempiternam carmina ab eodem ſcripta ſufficiant, ad eum teſtimonij gratia ob iudicij ſui fidem D.D.N.N. Arcadius & Honorius feliciſſimi ac doctiſſimi Imper. Senatu petente ſtatuam in foro D.Traiani erigi, collocaríque iuſſerunt. Erant & ſtatuæ à priuatis erectæ amicis in porticibus. Sidon. *carm.* 8.

Vlpia quod rutilat porticus ære meo.

In Bibliothecis, Arnobius *lib.* 1. *bibliothecarum,* Repoitis in arcanis, quadrigis, & ſtatuis muneramini exſules & fugitiuos. Sidonius *carm.* 9.

Et carus popularitate princeps
Traiano ſtatuam foro locauit.

Claudian. *in Præfat. belli Getici,*

Et magis intento ſtudium cenſore laborat
Quod legimur medio, conſpicimurq́, foro.

In pedeſtribus ſtatuis manus exertæ vt imperium ſignificetur, quia vna manus clypeum prætendebat, altera imperantis ſpecie extendebatur. Corippus *lib.* 2.

Circumfuſa chlamys, rutilo quæ ornata metallo
Principis exerta vincebat lumina dextra.

Tacitus *Annal.* 3. Quum Marcelli effigiem D. Auguſto Iulia dicaret. Quia ſtatuæ hominibus ſub Deorũ nomine dicatæ. Manus exerta fuit ſilẽtium indicentis, aut pacem facientis. Statius *lib.* 1 1. *Syl.* 1.

Dextra vetat pugnas.

Spartianus in Iuliano, manu eos ſemper placare cuperet. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 53. Vultu, manúque indecoras adulationes repreſſit. In ſtatuis equeſtribus Romanis ad latera inſerti enſes cingulis geſtabantur. Statius *lib.* 1. *Syl.* 1.

It

It tergo demiſſa chlamys, latus enſe quieto
Securum.

Ammianus Marcell. *lib.* 19. eas ſtatuas armatas vocat. Diximus ſuprà ſtatuas quibuſdam poſitas ex auro & argento. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 52. Auguſtus argenteas ſtatuas ſibi olim poſitas conflauit. Artemidor. *lib.* 2. *cap.* 44. ἀγάλματα χρυσοῦ πεποιημένα, ἢ ἀργύρου, ἢ χαλκοῦ, ἐλέφαντος, ἢ λίθου, ἢ ἠλέκτρου, ἢ ἐβένου. Statius *lib.* 3. *Syl.* 1.

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum
Quo niteant ſacri centeno pondere vultus,
Cæſaris, & propriæ ſignet cultricis amorem.

Domitianus ſtatuas ſibi in Capitolio non niſi aureas & argenteas poni permiſit, ac ponderis certi. Paulus Diaconus *lib.* 10. Pictor fictórque ex ære & marmore, proximè Polycletus & Euphranor. Plinius *lib.* 4. *epiſt.* 7. Illum coloribus, illum cera, illum ære, illum argento, illum auro, ebore, marmore effingit. Æra ſtatuarum non erant ſolida, ſed caua. Seneca *lib.* 4. *Nat. quæſ. c.* 29. Quod æs vnius ſtatuæ nec ſolidum quidem, ſed concauum ac tenue diruptum eſt. Statuæ interdum ære collato à populo ponebantur. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 59. Statua Antonio Muſæ ære collato poſita. V. inſcript. S. Æniæ Cn. filiæ Babillæ ſacerdoti Diuæ Fauſtinæ decuriones ære collato ob merita eius poſuerunt. Interdum ſtatuæ ob ſcelera damnatis detractæ. *l.* 17. *C. Theodoſ. de pœnis.* de Eutropio, omnes ſtatuas, omnia ſimulacra tam ex ære, quàm ex marmore, ſeu ex fucis, quàm ex quacunque materia quæ apta eſt effingendis, ab omnibus ciuitatibus, oppidis, locis priuatis ac publicis præcipimus aboleri. Vide Sueton. *in Domitiano.* Honor autem ſtatuarum non

temere decretus. Paterculus *pag.*70. Auguſtum iuuenem Senatus honorauit equeſtri ſtatua, quæ hodiéque in roſtris poſita ætatem eius ſcriptura indicat. Qui honor non alij per 300. annos quàm Syllæ, Pompeio, & Cæſari contigerat. Ante Imperatorum ſtatuas nudari nefas fuit. Zonaras in Domitiano ex Dione, γυνὴ ὅτι ἐναντίον εἰκόνος αὐτοῦ ἐπεδύσατο ἐφονεύθη. Iuuenalis,

Cuius ad effigiem non tantum meiere fas eſt.

Nefarium viſum, & ſacrilegum quòd Nero ſtatuam Deæ Syriæ lotio aſpergi iuſſit. Philoſtratus *lib.*1. *Apollonij.* Condemnatus quidam eſt, quòd ſeruum ſuum verberaſſet qui drachmam argenteam Tiberij imagine ſignatam gereret. Complebantur templa peſſimis ſeruitiorum, obæratis aduersùs creditores, ſuſpectóſque capitalium criminum ob imagines Principum, ait Tacitus *lib.* 3. Liuius *lib.*23. Magius ad ſtatuam Ptolemæi Regis confugit ſub Hannibale. Periculo exemptus eſt. Tacitus *lib.* 3. Dabatur deterrimo cuique licentia impune probra & inuidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Cæſaris. Apud Capitolinum Antoninus Pius conceſſit, vt vxoris imago mortuæ cunctis Circenſibus poneretur. Xiphilinus *in Marco Antonino,* καὶ εἰς τὸ θέατρον χρυσῆν εἰκόνα τῆς φαυστίνης ἐπὶ δίφρου ἀεὶ εἰσφέρεσθαι καὶ ἐν τῇ προεδρίᾳ ἐξ ἧς ζῶσα ἐθεᾶτο τίθεσθαι. pag.225. pag.295. καὶ χρυσῆν εἰκόνα περτίνακος ἐφ' ἅρματος ἐλεφάντων εἰς τὸν ἱππόδρομον εἰσάγεσθαι, καὶ ἐς τὰ λοιπὰ ἐκεῖλεσθαι θέατρα, θρόνους τε τρεῖς καταχρύσους αὐτῷ εἰσκομίζεσθαι. Seuerus A. *auream imaginem Pertinacis in curru Elephantum in circum & theatra inferri iuſſit, & ei tres ſellas auratas deferri.* Dio coronatas ait ſtatuas *pag.*159. imagines cum

coronis

coronis ſolitis Iulio poſuerunt. *εἰκόνας μετὰ στεφάνων τῶν ἐπὶ τοιούτοις νενομισμένων ἱδρύσαντο τῷ ἰουλίῳ.* Maieſtatis quidam poſtulatus, quòd effigiem Principis promiſcuum ad vſum vertiſſet. Tacitus *lib.* 14. Imagines Octauiæ humeris geſtant, ſpargunt floribus, foróque ac templis ſtatuunt. Appianus *in Ibericis. καὶ νῦν ἔτι τὴν εἰκόνα τὴν σκιπίωνος ἐν ταῖς πομπαῖς μόνου προσφέρουσι ἐκ τοῦ καπιτωλίου, τῶν δὲ ἄλλων ἐξ ἀγορᾶς φέρονται. πολλάκις γὰρ ἐς τὸ καπιτώλιον εἰσῄει μόνος, καὶ τὰς θύρας ἐπέκλειεν ὥσπερ τι παρὰ τοῦ θεοῦ μανθάνων. Et adhuc in pompis imaginem Scipionis ſolius ferunt ex Capitolio, aliorum è foro. quia ſæpe ſolus inibat in Capitolium, & fores claudebat, quaſi aliquid à Ioue doceretur.* Valer. *lib.* 3.*cap* 7. Chlamydata, & crepidata ſtatua Scipionis in Capitolio. Plinius *lib. de viris illuſtribus.* Imago Catonis maioris funeris gratia è curia produci ſolet. Seneca *de breuit. vita.* Ni per Scipionem mora ſit cum Ioue reponetur. Valerius *lib.* 4. *cap.* 14. Imagines Ariſtogitonis & Harmodij Rhodum appulſas Rhodij cùm in hoſpitium publicè inuitaſſent, in ſacris etiam puluinaribus collocarunt.

DE PICTVRA, ET STATVARIA, LIBER SECVNDVS.

De origine Plaſtices, & Picturæ.

CAPVT I.

PLASTICEN antiquiſſimam eſſe ex eo apparet, quòd Euſebius *in Chronico*, & S. Epiphanius, Seruchum filium Ragau è tribu Iáphet, primum omnium viros fortes ſtatuis ornaſſe volunt. Ipſum Tara patrem Abrahæ *ἀγαλματοποιὸν*, & ſtatuarium fuiſſe aiunt, & *ἀνδριαντοπλαστίαν ἀπὸ πηλουργίας*, ſtatuariam à figlina ortam aſſerunt. Sed omnino tenendum, plaſticen, ſtatuariam, ſculpturam, cælaturam, picturam à Deo traditas plenè hominibus, cùm arca fœderis exſtrueretur, *cap.* 31. *Exodi*: Primi plaſtæ, & ſtatuarij, Beſeleel, & Ooliab. In Italia vetus ars fuit, quum Hercules ab Euandro in foro ſacratus ſit, apud Plinium. Philoſtratus *in Helladia, ſeu proœmio Iconum*: *τὴν ζωγραφίαν θεῶν εὕρημα εἶναί φησι, τὰ ἐν γῇ εἴδη ὁπόσα τοὺς λειμῶνας αἱ ὧραι γράφουσι.* Quicumque picturam, inquit, non amplectitur, non modò veritatem, ſed & eam, quæ ad Poëtas pertinet, iniuria ſapien

ſapientiam afficit, quia vtraque fertur ad ſpecies, & præclara Heroum facinora. Deorum certè inuentum eſt, tum ob ſpecies, quibus in terra horæ prata pingunt, tum vel maximè ob ea, quæ in cælo apparent. Perſcrutanti autem ipſius artis ortum imitatio vtique eſt vetuſtiſſimum inuentum, Naturæque cognatum. Ipſam autem ſapientes viri repererunt, picturam, & plaſticen appellantes. Et plaſtices quidem multæ ſunt ſpecies. Nam & fingere, ex luto, gypſo, vel cera, & quæ in ære fit imitatio; & Lygdinem, Pariúmve lapidem, atque ebur polire, & ſculptura plaſtice eſt. Lygdinem vocat Alabaſtrum. At pictura coloribus quidem conſtat, ſed non hoc ſolum efficit. Plaſticen Philoſtratus his verbis diuidit in quatuor genera, vt in primo ex luto, in altero ex metallis imagines fiant, in tertio alabaſtrum, marmor, ebur expoliantur. Denique adſcribuntur ſculptura, & pictura. *In lib. 2. de vita Apollonij, cap.* 10. *ἡ γραφικὴ τὰ χρώματα συγκεράννυσι ὁπόσα εἰσί. τὰ κυανᾶ τοῖς βατραχείοις.* Picturæ ars colores miſcet inter ſe omnes, cæruleum viridi, album nigro, rubicundum pallido, ídque imitationis cauſa, vt per eos canis, aut equi, aut hominis imaginem exprimant, aut aliud quiduis eorum, quæ ſub Sole ſunt. Quinetiam Solis ipſius aliquando ſimilitudinem referunt. Pictura igitur quædam imitatio eſt, nihil aliud. Niſi enim hoc efficiat, ridicula quædam res videbitur, colores temere diſponens. Idem poſtea oſtendit *μιμητικὴν ἐκ φύσεως τοῖς ἀνθρώποις ἥκειν, τὴν γραφικὴν δὲ ἐκ τέχνης. Imitandi facultatem hominibus à natura aduenire, pingendi peritiam ab arte proficiſci.* Pictura non ex coloribus dumtaxat, quia vnus tantùm

color veteribus illis fuit, inde paulatim pluribus vſi, quinetiam lineamentis quibuſdam abſque vllo colore ſæpe pingunt;quam picturam ex vmbra dumtaxat, luminibúſque conſtare dicendum eſt. ὃ δὴ σκιᾶς τε ξύγκειται καὶ φωτός. In ipſa enim rei ſimilitudo cernitur, etiam forma, mens, pudor, & audacia, quamuis coloribus tales affectus careant. Neque verò ſanguinem, neque comarum, aut pubeſcentis lanuginis florem non exprimit. ἀλλὰ μονοειδῶς ξυντιθέμενα τῷ τε ξανθῷ ἀνθρώπῳ ἔοικε καὶ τῷ λευκῷ. *Sed quamuis ſimpliciter, & vno modo compoſita flaui hominis, aut albi ſimilitudinem repræſentant.* Quinimò ſi Indum ex his quemdam albis lineamentis deſignauerimus, tamen quaſi nigrum aſpicientibus ſe offert, quia nares ſimæ, erecti capillorum cirri, genarum eminentia, labra tumentia, ἡ σιμὴ ῥίνυς, & ſtuporis imago quædam oculis circumfuſa, nigro fuſcat ea, quæ ab oculis alba conſpiciuntur, atque illum, qui pictus eſt, Indum eſſe teſtantur. Quare non iniuria dixerim eos, qui picturam aliquam aſpiciunt, μιμητικῆς facultate imitandi, quam à Natura accepimus, indigere. Nemo enim rectè laudabit equum pictum, niſi qui animal mente intueatur, cuius ſimilitudinem pictura expreſſit. Neque verò Timomachi Aiacem furentem rectè contemplari quiſquam poteſt, niſi illum mente conſpiciat, interfectis apud Troiam armentis, mœſtum ſedere, ac de propria morte cogitare. Plaſtice propriè de arte, qua figuli ex argilla, & luto ſigilla fingunt, exaudienda eſt. Gallicè dicitur *Imagerie*; Icones, *Tableaux de platte peinture*; Statuæ æneæ, *ſtatues de fonte*, de quibus Plinius *lib.* 34. de ſtatuis figlinis *lib.* 35. de ſimulacris marmoreis

teis *lib.* 36. Sigilla fiebant è gypſo, luto, argilla. Philoſtratus *cap.* 1. Iconum monet Ariſtodemum Carium de nobilibus ſtatuariis, ac pictoribus, déque Regibus harum artium ſtudioſis egiſſe. *ὅσοι κράτος ἤραντο τῆς ἐπιστήμης, καὶ ὅσαι πόλεις, καὶ ὅσοι βασιλεῖς· ἔρωτι ἐς αὐτὴν ἐχρήσαντο Ἀριστοδήμῳ τῷ ἐκ Καρίας εἴρηται.* Apud Plinium *lib.* 36. *cap.* 5. Praxiteles quinque ſcripſit volumina nobilium operum in toto orbe. Natus hic in Græca Italiæ ora, & ciuitate Romana donatus, Iouem fecit eburneum. Fulgentius Placiades *lib.* 3. *Mytholog.* commemorat Anaximenem quemdam, qui de picturis antiquis ſcripſerit. Erant pictores eruditi, & diſerti.

De Pictura, qua vulgò vtimur.

CAPVT II.

ANte omnia ſciendum eſt, aliud eſſe leui manu ſine coloribus adumbrare creta, ſiue rubrica, carbone, terra ſanguinea, vel galena, ſeu *μολυβδαίνᾳ*, quam Plinius *lib.* 34. *cap.* 18. venam plumbi, & argenti communem eſſe ait; aliud, coloribus adhibitis pingere. Delineatio illa ſine coloribus fit in charta, tela, aut ligno non colorato. Gallicè dicitur, *Pourtraire, griffonner.* Pictoris ſtylus, ſeu cretacea graphis, eſt fruſtum oblongum rubricæ, aut terræ ſanguineæ, aut carbo oblongus, aut plumbea graphis, ſeu deſignatrix galena pictoris, vulgò dicitur, *crayon, charbon, crayon de mine de plomb de mer, marquant de gris.* Opus graphide adumbratum, rubrica, aut plumbo de-

ſignata pictura. Rudis, & informis deſignatio totius operis, carbone, plumbo, vel rubrica impolitè deſignatum opus, *premiere ordonnance de l'ouurage total, ſans figure de membres.* Primus enim tantùm animi conceptus delineatur, oculi, digiti, alia membra graphicè, & diſertè non exprimuntur. Mox etiam carbone oculi, digiti, nares adumbrantur; quia quod carbone expreſſum eſt, facilè deletur, aut reformatur. Quæ dicitur totius, ac partium expreſſior facta carbone, aut rubrica figuratio, ſeu expolita graphide operis deſignatio, quum principibus, ac palmariis ductibus informis figurationis carbo fuerit inductus, & obliteratus. Tandem expreſſæ figurationi membrorum rubrica vmbras adijciunt, & graphidem expolitione abſoluunt. Gallicè rem ita interpretor: *Retirer, ou pourfiler, eſt faire ſeulement le maiſtre traict de la choſe pourtraitte; ce qui ſe fait auec le crayon, & ne ſe perd quand on efface les autres traicts, alors on l'appelle deſſein, & ordonnance.* Eſt igitur prima deſignatio futuræ picturæ, quæ in breue colligi poteſt, ſi acu, aut veruculo pungatur, vt ſupra telam impreſſam, aut fundum applicetur. Tunc autem dicitur puncta, vulgò *Poncis.* Pingimus autem, cùm colores adhibemus, poſtquam rudi Minerua carbone, rubrica, vel galena, ſine coloribus adumbrauerimus. Quidam penna delineant, & deſignant. Quod non vſquequaque facile eſt, quia laterculum, aut rhombum, id eſt, rectum, aut obliquum quadrangulum tenuiſſimis lineis cancellatim ſecari oportet, quæ ſe interſecent, vt vmbra fiat figuris, quæ delineantur. In rudi illa deſignatione, quæ carbone fit, aut creta, vtimur cretacea graphide,

graphide,ſtylo rubricato, vel fruſto oblongo ru-
bricæ,carbone,plumbo,plumario è plumis auium,
regula, amuſſi, vulgò *plumart, porte-crayon, regle,
eſquierre, compas.* Circino rotundamus, metimur,
figuras ad amuſſim exigimus. In pictura, quæ fit
coloribus, vtimur penicillo, qui fit ex ſetis porci,
vel ex pilis aſini. Propriè peniculus, & penicillus
caudam ſignificat,aliàs fit ex cauda ſuis,aut gruis,
aut ex goſſipio, ſeu xylo. Interdum penicillus an-
guſtior eſt,& longior,ſed incidit,& dicitur vulgò
tranchet, nonnunquam latior eſt ad leniendas, &
molliendas vmbras, vulgò dicitur *brouſſes*, fit ex
muris Armenij pilis, aut ex ſetis porci. Item le-
gula legendis coloribus, qui probè triti ſunt, &
culullus Samius,ſeu guttus teſtaceus, vt colores
triti vel in aqua, vel in oleo nucum protropo
collocentur. Colores ex oleo collocantur in pu-
gillari axiculo pictorio,cùm manus intereà,vt fir-
metur, bacillo innitatur. Legula vulgò dicitur
l'amaſſette, cululli Samij, ſeu teſtacei vocantur
godets, ou goudets, axiculus pictorius, *la palette.* Co-
lores autem à pictoribus variè miſcentur, terun-
túrque in abaco, ſeu forma ſaxea ex lapide por-
phyretico firmiſſimo, vnde terendo nihil dete-
ratur. Habent item coticulam pigmentarij tritus,
quæ vulgò dicitur *moulette.* Miſcentur autem co-
lores cum oleo nucum prodromo limpidiſſimo ad
diuturnitatem,vt ab iniuria pulueris,aëris,& hu-
moris ſarti ſint. Interdum pro oleo aliquid aquæ
admiſcetur, vt meliùs colores in abaco pigmen-
tariæ trituræ terantur, & in vnum quaſi corpus
tranſeant. Vulgò dicitur *peindre en deſtrampe.* Sæpe
colores teruntur cum glutino, quod factum eſt

ex corio, aut pergamena pelle, ſeu membrana, adhibetur gummi, quo aliquid luminis coloribus accedat. Miſcentur ſimul tres, aut quatuor colores, è quibus vnus aliquis ſuauiſſimus effloreſcit. Diluta ſandaraca, vulgò *vernix*, fit è liquida iuniperi lacryma, ſeu gummi, dat nitorem, & gratiam tabulis pictis ex oleo. Aquarij ſubactus picturæ nihil ſublinitur, *on peint en deſtrampe ſans coucher aucune premiere couleur*. Ad olearij ſubactus picturam linteum priùs temperatur, & expolitur glutino, icónque diagraphicis lineis exaratur, linteum ad oleariam picturam albo priùs maceratur bis, térve, deterſúmque olearij pigmenti ſecundo, aut tertio illitu imbuitur, quam vocant *impreſſionem*. Qui parietem recèns gypſo inductum, ſeu albarium opus pingunt, dicuntur *peindre à frais*. Habent in charta diagraphica operis lineamenta, quæ recenti gypſo admouent, & acu, vel veruculo gypſum compungunt, vocatur *poncif*, tum eidem gypſo colores inducunt, qui altè imbibuntur, vt nonniſi gypſo collabente exuri poſſint. Interdum paries recèns gypſatus penicillo coloratur, tum veruculo compungitur in varias imagines, vt colores intus ſubeant. Colores autem, qui adhibentur, non ſunt vulgares, & artificioſi, ſed è terra varij coloris. Album fit è calce, nigrum è carbone trito, rubrum è terra ſanguinea. Itáque colores non euaneſcunt, niſi cæmentum deſtruatur. Penicilli, quibus vtuntur, ſunt oblongi, vt abundè colores contineant, & crebrò fiunt è pilis aſini. Coloribus oleum, glutinum, gummi non adhibentur, ſed aqua dumtaxat. Interdum vitrea ſpecularia pinguntur, & diagraphici operis compuncta charta ex archetypo

ypo traducitur. Encauſto verò pingunt, qui ferro
andenti ceram, vitrum, ebur, metallum inurunt.
*Pour faire des gratignemens à frais., on met du noir
ans le mortier, & ayant plaſtré on fait ce qu'on veut
ur le plaſtre auec la poincte du fer.* Vt recens al-
arium compungatur, cæmentum, aut gypſus car-
one perfunditur, & paries vbi gypſo recenti in-
uctus eſt, ferro variè delineatur, ac compungitur.
Vt pingas ex oleo, tela, aut tabula priùs bellè im-
rimatur, & præparetur, deinde colores cum oleo
ucis protropo triti tabellæ, vel telæ, rubrica,
lumbo, carbone delineatæ admoueantur, aliáque
iant eminentiora, alia reductiora, quædam attol-
lantur, adumbrentur, rotundentur, molliantur. Mi-
nium, chryſocolla ſublinatur; quia quo crebriùs
tabellam ſubleueris, ſplendidiorem, diuturnio-
rémque feceris. Picturam igitur vmbræ opacant,
mox picturæ vmbris aduerſum lumen obtendunt,
tum idoneam concurrentium colorem armogen
picturæ adhibent, & apto nexu extrema variorum
colorum inter ſe committunt. Gallicè, *ils placent les
rehauts, & ombrages en leur lieu. Rehaut eſt le lieu où
on donne le iour, & qui eſt le plus clair. Ombrage eſt la
couleur plus obſcure, Arrondiſſement eſt cet ombrage
qu'on fait aux colomnes.* Lumen fit ex coloribus
claris, & floridis, admiſſo die. Vmbra ex obſcuris,
quæ in columnis rotundatio vocatur. Tunc opus
dicitur inchoatum, *ebauché* Gallicè, quod ſinunt
ſenſim exſiccari, vt deinde iterum nouos co-
lores floridiores, vegetioréſque inducant, quibus
veſtium natiua elegantia exprimatur, vulgò vo-
cant *draperies, ce linge eſt bien drapé, les plis bien eſten-
dus, ces draperies ſont bien faictes.* In aquario ſubactu
glutino

glutino vtuntur,quod ſit ex corio,aut membrana pergamena,vt colores imbuantur.Pictura aquaria vno illitu perficitur, nec vt pictura ex oleo inchoatur, vt pòſt perficiatur. In aquario ſubactu colores ſunt rudiores,denſiores,minus triti,quàm in oleario.Lumen datur,cùm in membrana pictura in breue colligitur, & colores adhibentur puriſſimi, clariſſimi, ſimpliciſſimi, bellè triti. Eminentia, quæ vocantur exaltationes, *rehauts,* fiunt ex auro, & argento molito, ſeu trito. Colores imbuuntur gummi. Per opticam quæ longè abſcedunt,propè accedere videntur, vt paſcant oculos, & in breue colliguntur.Quæ vulgò dicuntur *groteſques, Arabeſques,*ſunt pictoris cogitationibus ſuis indulgentis exertationes, qui penicillo ad flores, coronas, ſerta, ſatyros, aues, animantia, infantes adumbrandos, vt eum animi fert impetus, abutitur; ludit in vagis ſuis, & errantibus allucinationibus, & in iis manus requieſcit. Noſtra ætate pictores floruere,qui Apelli,& Protogeni palmam præriperent: Michaël Angelus Bonarota in delineatione, quæ fit rubrica ſine coloribus. Raphaël Vrbinus in coloribus ſuauiter admouendis. Parmeſanus inuentione omnes ſuperabat.Tabula illa numeris omnibus abſoluta eſt, in qua figurarum inuentio felix eſt. Adumbratio ſine coloribus, & delineatio rubrica, vel galena ſuauiter arridet; proportio,& optica,omnéſque aſpectus bellè ſeruantur. Coloribus nihil deeſt, omnia læta, & dulcia occurrunt, veſtes natiua ſpecie expreſſæ, non per vmbram,& receſſum,ſed in clariſſimo lumine poſitæ.In aquario illitu picturam primùm exſiccari oportet, cui deinde penicillus è goſſipio colores

ores ſiccos adhibeat. Alij igitur lineis deſcribunt, uctibus figurant, carbone pingunt, calamo effin-
unt, penicillo, & coloribus exprimunt, adum-
rant, delineant, deſignatam creta ſpeciem colo-
ant. Primùm quidem rudibus lineamentis pictu-
æ vmbram quamdam informant, mox confuſam
conis ſpeciem diagraphicis lineis diſtinguunt,
ut iconico opere vultum exprimunt, & viui, ſpi-
antíſque hominis ſpeciem effingunt. Equuleus
ictorius, cantherius pigmentarius vocatur, quo
ela pingenda ſuſtentatur. Fundum, & tabellas im-
reſſas vulgò vocant. Vt poſſis inaurare, aurum in
uluino ſeca, & diſcinde acie cultri, tum coloribus
impreſſis imponito.

De Coloribus.

CAPVT III.

COlores ſuperioris æui poſuimus, his & noſtri æui colores adiiciamus. Pictores hodie decem habent palmarios colores. Primus eſt, album plumbeum quod in fodinis plumbi reperitur. Secundus, cæruleum Ægyptium, *azur fin outre marin.* Cæruleum Neſtorianum, *azur le plus fin.* Cæruleum Puteolanum. Tertius, purpureus, coccineus, Venetus, *laque de Venise.* Quartus, minium Hiſpanicum, *vermeillon d'Eſpagne.* Minium minerale, diluitur ad colores, liquatur ad pigmentum. Aliud minium eſt factitium quod è ſandice, & purpuriſſo conflatum eſt. Quintus, cinereus cineraceus. Sextus, niger è carbone. Septimus, fla-

uus,

uus, aureus, ſyncerus, *le maſſicot, fin iaune*. Octauus, viridis color, praſinus, glaucus hilaris, praſinum lætius, viride terreſtre, ſmaragdinum. Nonus, ſanguis draconis. Decimus, roſeus, roſaceus, *roſette*. Colores alij auſteri, alij floridi. Auſteri bolus Armenius vulgaris, rubrica, ſeu creta rubra, paratonium, milinum, maſſicot, omnibus aliis auſterius eſt, cerusſa vſta, arſenicum rubrum, minium, terra ad vmbras, vitriolum: floridi verò minium Hiſpanicum, viride terreſtre, ſanguis draconis, Indicum, roſaceum. Ceruſſa fit ex aceto & plumbo. Ex ebore vſto fit nigrum quo vſus Apelles. Ebur vſtum aceto maceratum ſi arſerit in radio ſolis non deletur. Ex terra vmbræ pictores vmbras inducunt. Ochra alia flaua eſt, alia dilutior, & ſubnigra. Ceruſſa optima Aſiatica dicitur purpurea. Sandaracha, & ochra in topaſo rubri maris naſcuntur, apud Plin. *lib.35. cap.6.* Dioſcorides *lib.5. c.122.* Color eius ad Cinnabarim accedit. *σανδαράχην κατακορῆ, πυῤῥὰν εὔθραυστον, ἀλέαντόν τε καὶ καθαρὰν, καὶ κιννιβαρίζουσαν τὴν χρόαν.* Scyricum fit è ſinopide, & ſandice miſtis. Armenium, lapis chryſocollæ modo infectus eſt, optimum eſt quod maximè viret, communicato colore cum cæruleo. Viride Appianum chryſocollam luteam imitatur. Anulare candidum eſt, quo muliebres picturæ illuminantur. Dioſcoridi *μίλτος σινωπικὴ κρατίστη, πυκνὴ καὶ βαρεῖα.* Rubrica ſciopica optima, denſa, grauis, optima & Ægyptia, & Carthaginenſis. *ἄλιθος ἐντελὴς* lapide caret, friabilis. Præter vmbram eſt aliud quiddam ex vtroque conflatum, qui dicitur tonus colores ſeparans. Armoge eſt commiſſura colorum. Tela quæ coloribus exprimi debet, in tabulato

abulato extenditur. Patibulum Græcis dicitur
)*cribas*, ſpecie crucis in quo ex argilla ſimulacra
)eorum,aut hominum ad exemplum effinguntur.
Apud Pollucem *lib.7.cap.2.* Hi ſunt colores, ἀνδρεί-
κελον, *purpuriſſum*; ὄστρεον, *purpureus color*; πράσινον, *vi-
idis*; κροκοειδὲς, *croceus*; κυανοῦν, *cæruleus*; κιννάβαρι,
innabari; ξανθὸν, *fuluus*; φαιὸν, *fuſcus*; φλογόλευκον,
ubflammeus; λευκόφαιον, *ſubfuſcus*; λευκὸν, *albus*; μέ-
λαν, *niger*; μελαμβαφὲς, *denigratus*; ἄνθεσι φαιδρῦναι,
lluminare. Colores χρώματα φάρμακα, ἄνθη. Partes
artis ὑποτύπωσις, *effictio*; ὑπογραφὴ, *depictio*; σκιὰ, *vm-
bra*; σκιαγραφὴ, *adumbratio.* Penicillus γραφὶς, ὑπο-
γραφὶς· κηρὸν τήξασθαι, *macerare*; μίξασθαι, *miſcere*; χρώ-
ματα κεράσαι, *colores temperare.* Vide. Optimi penicilli
pictorij hodie fiunt è pilis tenuiſſimis erinacei,
vel muris Armenij ad colores ex oleo tritos adhi-
bendos, ſed ad aquarij ſubactus picturam peni-
cilli optimi fiunt, è nefrendis, ſeu porculi ſetis te-
nerrimis quibus cauda veſtita eſt. Catagrapha in
picturis dicuntur obliquæ imagines ex vno tan-
tum latere ſe oſtendentes. Plinius *lib.* 35. *cap.* 8.
Catullus *epigr.* 22. Catagraphos Thynos comme-
morat. Calices Allaſontes verſicolores vitrei fue-
re. Vopiſcus *in Aureliano.* Calices tibi allaſontes
verſicolores tranſmiſi, quia vitrum vario colore
pingebatur; nec enim alia materia ſequacior, aut
picturæ accommodatior. Strabo *lib.*16. ſcribit ſe
audiuiſſe à vitri opificibus eſſe in Ægypto quan-
dam terram ad vitra opportunam, ſine qua vitrei
calices non pinguntur. & Romæ multa reperiun-
tur ad colores & facilitatem pingendi vitri, καθά-
περ ἐπὶ τῶν κρυσταλλοφανῶν.

De

De Pictura vitri.

CAPVT IV.

VItrum in Syria inuentum eſſe docet Plinius *lib.* 36. *cap.* 26. quum nauis nitro referta, & ad littus maris in arena expoſita repentino incendio arenas in vitrum mutaſſet. Vitra autem iam olim pingi ſolita eſſe docet Martialis *lib.* 14.

Non ſumus audacis plebeia toreumata vitri,
Noſtra nec ardenti gemma feritur aqua.

Sed Plinium audiamus *lib.* 36. *cap.* 26. Fama eſt, appulſa naue mercatorum nitri, quum ſparſi per littus epulas pararent, nec eſſet cortinis attollendis lapidum occaſio, glebas nitri è naue ſubdidiſſe, quibus accenſis permiſta arena littoris, tralucentes nobilis liquoris fluxiſſe riuos. Ex vitro liquato maſſæ fiunt, ex maſſis rurſus funditur in officinis, tingitúrque. Et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Fit & tincturæ genere obſidianum (ex obſidio nigerrimo lapide) ad eſcaria vaſa, & totum rubens vitrum, atque non tranſlucens, Gæmatinon appellatum. Fit album, & murrhinum, aut hyacinthos, ſapphiróſque imitatum, & omnibus aliis coloribus. Nec eſt alia nunc materia ſequacior, aut etiam picturæ accommodatior. Maximus tamen honos in candido trãſlucente, quam proxima cryſtalli ſimilitudine. Obſidiani lapidis fit mentio in Pandectis Florentinis, & apud Arrianũ. Martialis:

Nullum ſollicitant hæc, Flacce, toreumata furem,
Nec nimium calidis hæc vitiantur aquis.

Lib.

Lib. 11. epigramm. 9.

Tolle, puer, calices, tepidiq; toreumata Nili.

Lib. 14.

Adſpicis ingenium Nili, quibus addere plura
Dum cupit, ah quoties perdidit auctor opus.

Veteres igitur vitrum pinxere, & hodie vitrum vulgò pingunt, & ſanguine draconis, aut aliis coloribus penicillo delineant, tum in fornacem per quindecim, aut viginti dies vitrum ita pictum conijciunt, donec colores penitùs imbibantur, ſæpe cum iactura opificum, nunquam ſine periculo iacturæ, quia opus nimio igne perit, modico non imbibit colores. Conſule ſuper ea re vitri opifices. Virgilius vitreum colorem vocat hyali colorem, *lib. 4. Georgic.*

——— *Hyali ſaturo fucata colore.*

Alexander Aphrodiſæus, ὥσπερ δι' ὑέλου ἐμφαίνει τὸ εὐανθὲς χρώματος, *vt per vitrum floridos colores oſtendit.*

De Smalto, ſeu encauſto.

CAPVT V.

ANaſtaſius Bibliothecarius Smaltum vocat, quod veteres encauſtum dixerunt, pigmentum metallicum, encauſtum metallicum, vulgò *Email*, liquati, coloratíque metalli pigmentum. De ſmalto Latinis verbis ea tibi reddam, quæ Gallicis Viginerus vir doctus ad Philoſtrati Icones expoſuit. Encauſtæ vocantur *Emailleurs*, qui liquatis metallis colores inurunt. Qui encauſtum auro agglutinant, & metallicum pigmentum auro

inurunt, aut liquenti, coloratóque metallo aurum inducunt, dicuntur *parfondre, ou parfonder l'email, le faire fondre, & attacher ſur l'or dans le fourneau.* Encauſto cælatum opus, encauſtico emblemate deſcriptum opus, encauſtici operis cruſtam vocamus *beſongne emaillée, emaillure.* Encauſticum igitur opus fit è vitro, & metallis, quæ inter ſe Naturæ ſponte mirificè conſentiunt. Vitrum, quod ad encauſticum opus adhibetur, non è ſilice, aut fago, aut tribulo paludum, vulgò dicitur *Salicor,* fieri debet, ſed è petra, ſeu lapide, vt vitrum illuſtre, ſplendidum, & cryſtallinum fiat, vnde encauſtum efficiatur metallis inurendum, cineres è ſilice, aut tribulo, è quibus fit vitrum, (vulgò vocatur *la ſoude*) diſſoluunt in aqua calida, & ſegmentis panni candidi adhibitis, aquam puram, & claram in vas ſuppoſitum tranſmittunt, vulgò dicunt *filtrer.* Quidquid ſordium eſt in cineribus, ſubſidit in priori vaſe, nec per pannum tranſmittitur. Sed aqua tantùm puriſſima, & limpidiſſima, quæ modico igne in ſalem candidum concreſcit, quum humidum aqueum exhalarit, vulgò vocant *ſel Alcali*, qui arenæ, aut lapidi, ſeu ſaxo purgato admixtus, & minio perfuſus in fornacem vitri mittitur. Minium illud aut minerale eſt, ſeu metallicum, aut factitium è plumbo vſto, vulgò vocant *du plomb calciné.* Calx illa rubra plumbi fit igne vehementi, & clauſo, ne in aëre exhalet, *πῦρ ἀντιτυπίας*, aut ignis reuerberatus, & in clauſo vagus, ac errans vocari poteſt. Vitri artifices vas quoddam è terra candida pingui, cum oſſibus arietum tritis, & aliis medicamentis capaciſſimum, & ampliſſimum fingunt, quod nullo igni

quamlibet

quamlibet violento corrumpi, aut diſſolui poſſit. Vas illud in fornacem mittunt, & in media collocant, cineribus vitro faciendo aptis plenum, qui vi ignis liquefiunt, mox ferreas virgas in vas illud ardens immittunt, quibus materia illa pinguis, & liquida adhæreſcit, è qua vitra fiunt. Sal igitur ille Alcali minio perfuſus in capedine terrea ſex totos dies flammis ardenti perſeuerat; primo, & altero die materia illa miniata flaueſcit; tertio, & quarto vireſcit; duobus aliis albeſcit, & aëris colorem induit, ac cryſtallina efficitur, è qua fiunt adulterinæ gemmæ, & encauſtum, ſeu ſmaltum. Cryſtallina illa materia, vt cogatur, & concreſcat, calcem metallicam è plumbo, & ſtanno Cornubienſi puriſſimo in fornace reuerberante conflatam adhiberi neceſſe eſt, vt ſtannum encauſto, ſeu ſmalto afferat ſoliditatem, & corpus, ne ſit pellucidum. Sine plumbo nullum metallum in vitrum tranſire poteſt. Quum igitur materiam illam cryſtallinam, & calcem plumbi, ac ſtanni, vtramque tenuiſſimo pulueri ſimilem inter ſe miſcueris, & quaſi patulum panem, aut ſubactam maſſam ex iis effeceris, foramen in medio fodies, vt exhalet inutilis humor, & per ſe ſenſim exſiccari patieris, tum maſſam illam exſiccatam in fornacem vitreariam mittes, eouſque dum liquari incipiat, mox è fornace extrahes, & refrigeſcere materiam ſines; tandem in vaſe terreo, quod igni non ſoluatur, liqueſcere ſubiecto igne ſines, ſpumam pinguem ſupernatantem cochlearibus ferreis extrahes, donec vigintiquatuor horis materia feruens purgatiſſima, & limpidiſſima fiat. Hoc tibi erit ſmaltum album, quod quocumque colore

imbui poterit. Si ſmaltum illud cum cryſtallo in puluerem contriueris, & in fornace vitrearia liquefeceris, & metallicam cautem, ſeu petram ſubterraneam metallicam, vulgò dicitur *ſapbre*, adieceris, exiſtet nigrum ſplendidum. Si addideris argentum vſtum cum ſulphure, cæruleum Turquinum effeceris; ſi æs in laminas tenues ſecueris, & per quinque dies vſſeris, & in ſmaltum illud inieceris, efficies virens. Æs ter vſtum tingitur ſmaragdino pellucido. Cæſium, glaucum, violaceum, cinereum, fiunt è ſmalto illo, cui metallicam petram vario modo temperatam admiſcueris. Si nitrum, ſeu ſalem petræ indideris, colorem margaritarum expreſſeris. Smaltum rubrum clarum principatum inter alia obtinet. Flauum bracteolatum argento addito effeceris, vulgò *iaune paillé*, luteum paleatum, item luteum aureum, luteum mali Punici. Sed luteum citrinum fit è ferrugine anchorarum, quas vis maris arroſit, aut ex croco ferri, quem ex aceto ſtillaueris. Smaltum eo firmius, lætius, & integrius eſt, quo diutiùs ignes patitur. Rubrum effeceris, ſi æs in calcem redactum vi ignis, vitro, ſeu ſmalto candido inieceris vnà cum ramentis ferri, & auripigmento. Plus vitri inieceris, roſeum ſplendidiorem effeceris, vulgò dicitur *incarnat*, eſt murex dilutus, vel oſtrum dilutius. Plus plumbi indideris (caue ſtannum admiſceas) minus erit ſplendoris. Rubrum clarum efficies, ſi plumbum, & argentum viuum auro infuderis, item ſpiritum æris, & ſulphur æris incombuſtibile. Æris illius tinctura vſque adeò ſatura eſt, & eminens, vt colorem auri natiuum augeat, & exaggeret; ſed color ille exaggeratus

igne

igne vehementi deletur. Exaggeratio illa coloris in auro fit per ſpiritum volatilem æris, quod cum auro ſenſim in capeduncula terrea excoquitur, vulgò dicitur *creuſet*, caliculus metalli fuſor. Vt igitur colorem auri exaggeres, aliquid argenti viui cum auro, & ſpiritu æris miſcebis, quia viuum argentum prohibet, ne tincturæ, & colores exurantur, & ignis vim moratur id temporis, quo tinctura, & color in aurum intimè ſubit. Aurum ita tinctum quaſi folium pyropis ſubijcitur; aurum enim, quod fuluo tingitur, corpore æris adhibito, ſemper nigricans, liuidum, & marcidum eſt, quia ſubſtantia æris, quæ per ſe nigricat, nigris maculis liberari non poteſt, ſiue radas, ſiue coquas; ſiue gummi, & ſandaracha laues. At aurum, quod tingitur ſpiritu æris, eſt veterum orichalcum, & electrum, vnde pocula fiunt, quæ venenum, ſi quod iniectum fuerit, indicant, & produnt. Hoc item aurum ſpiritu æris exaggeratum, vi ſolius plumbi, non alterius metalli, in vitrum conuertitur, vnde fit ſmaltum, ſeu encauſtum rubrum clarum. Immò aurum vi plumbi fit volatile, aut in oleum mutatur, quod vitrum aureum vocatur, quo S. Ioannes in Apocalypſi pauimentum cæleſtis Hieruſalem, quaſi teſſeris vitreis ſtratum eſſe teſtatur. Hebræi vocant *Hamal*, vnde vox Gallica *email*, & Italica *ſmalto*. S. Hieronymus aurum illud vitreum vult eſſe electrum Ezechielis. Non ita pridem argentum aſperum, & ſyncerum cum ære, & plumbo excoquebant, & concorporabant, vt rubrum clarum exiſteret, quam *Nelluram* vulgò vocarunt, quum in grana argentum liquefactum, & in aquam iniectum concideret. Smaltum auro, ar-

gento, æri, non aliis metallis inducitur, & inuritur. Item vitro, & teſtis fictilibus. Immò nuper reperta ars inurendi ſmalto marmora, & duriſſimos lapides, ita vt igne non violentur. Vt metalla, & ex metallis colores inuras, ſmaltum in minutiſſimum puluerem in mortario ferreo duriſſimo tere piſtillo ferreo, cum modica aqua: meliùs enim in mortario res ſuccedet, quàm ſi in porphyretico lapide tereres. Colores, qui ex metallis inuruntur, hi ſunt, niger, violaceus, viridis, ferrugineus, ſeu caſtaneus, vulgò *tané*, cinereus, cæruleus, ſeu glaucus, ruber clarus, luteus ex auro; qui omnes colores pellucidi ſunt, & ſplendidi, cùm albus, & cæſius Turquinus ſint opaci. Cùm triueris hos metallicos colores in mortario cum modica aqua, effunde quidquid eſt aquæ, & puluerem illum tenuiſſimum in patella vitrea reponito, cui tantum affunde aquæ fortis, quam è nitro, & vitriolo ſubiecto igne ſtillatitiam efficiunt, vt pulueribus innatet, eóſque tegat. Et toties pulueres illos aqua forti imbutos, aqua fontis limpida lauato, donec ea nihil ſordium trahat, ſed nitida, claráque exeat. Aqua fortis pingue metallicum purgat, aqua fontis limpida, ſi quid terræ admixtum erat, abluit, & tollit. Smaltum tritum in aqua limpida facilè integrum ſeruatur, extra aquam ſordes concipit. Pulueres iſti legula ærea colliguntur, vulgò vocant *palette de cuyure*, & operi humilioris formæ (vulgò *ouurage de baſſe taille*) magna cura, & diligenti opera inducuntur, vt alij ab aliis ſegregentur, ne fortè puluerum, ac colorum confuſio, & perturbatio fiat. Cùm probè collocati fuerint, chartam vulgarem aqua madefacito, & inter manus aquam expri

exprimito, vt charta ſit loco ſpongiæ, quæ humido exuſto ſmaltum exſiccet, quod ſiccum lætius, & hilarius eſt, quàm madidum. Illa pulnerum collocatio dicitur vulgò prima pellis. *Cette couche ſe nomme la premiere peau.* Deinde ſmaltum laminæ ferreæ impoſitum paulatim in fornacem intruditur, vbi exardeſcit, donec liqueſcere, & moueri incipiat: tum enim è fornace debet educi, vt refrigeſcat, mox adduntur ſecunda & tertia puluerum collocatio, & opus fornaci, & igni vehementi permittitur, donec ſmaltum planè coloribus inuſtum ſit. Tum è fornace opus eductum expolitur lapide idoneo, & abſoluitur Samio lapide, quem vulgò *Tripoly* vocant. Id temporis opus inter manus expolire dicunt, *polir à la main.* Vt encauſto eminentia cuiuſuis figuræ, vel opus tumens, ac in vmbonem plus minus elatum inuratur, acinos pyri aqua limpida madidos ſumes, illíſque ſmaltum irrigabis, quod viſcoſum factum, & quaſi glutine illitum facilè operi adhærebit, aliter non adhæreſceret vmboni, & exſtantibus ſignis, aut prominenti figuræ; cùm tamen nullo negotio ſmaltum fundo vaſorum, & operum humilioris formæ adhæreſcat, vulgò dicitur *ouurage en boſſe, ou demy-boſſe, ou plein relief.* Aliud eſt, quod vulgò dicitur *le creux de la baſſe taille.* Rubrum clarum non adhæreſcit niſi auro. Rubrum opacum in argento, & ære probè collocari poteſt. Cætera encauſta, ſeu ſmalta auro, argento, & æri inhærere poſſunt. Tunc dicuntur auro adglutinari, metallicum pigmentum auro inuri, liquenti, coloratóque metallo aurum pingi, deſcribi, diſtingui, encauſtum auro illini, obduci. Vulgò dicitur *glacer*

la beſongne, quia ſmaltum eſt quaſi glacies candida, aut colorata. Vbi encauſto metallum inuſtum eſt, opus eſt abſolutum. In pluribus encauſtis, ſeu ſmaltis admiſcetur vitriolum, minium, vel humus plumbeæ venæ, vulgò *mine de plomb*, *ſel Alcali*, de quo ſuprà egimus. Crocus Martis, ſeu ferri, nitrum, natiua, vel factitia ærugo raſilis, *verd de gris*. Magneſia, vel manganeſia, ſeu *pierigot*, & rupes metallica, quæ ſub agris arentibus, & macilentis naſci ſolet, vulgò *ſaphre*. Hæc nos è Vigiņero viro docto mutuati ſumus, & quæ ille Gallico ſermone explicuit, Latinæ conſuetudini reddidimus, & infrà plæraque alia reddemus.

De Encauſto, ſeu Smalto.

CAPVT VI.

QVidam negant ſmaltum illud quo vulgo vtimur, veteribus notum fuiſſe. Fugit eos ratio. Philoſtratus enim *lib.* 1. *Iconum.* ἐν συνθήραις, ita loquitur. περιείκενται μὲν τῷ μειρακίῳ νεανίαι καλοί, καὶ καλὰ ἐπιτηδεύοντες, &c. φέρουσι δὲ αὐτοὺς ἵπποι παραπλήσιος οὐδεὶς ἄλλος ἄλλῳ λευκός τις, καὶ ξανθός, καὶ μέλας καὶ φοῖνιξ, ἀργυροχάλινοι καὶ στικτοί, καὶ χρυσοῖ τὰ φάλαρα. ταῦτα φασὶ τὰ χρώματα τοὺς ἐν ὠκεανῷ βαρβάρους ἐγχεῖν τῷ χαλκῷ διαπύρῳ, τὰ δὲ συνίστασθαι, καὶ λιθοῦσθαι, καὶ σώζειν ἃ ἐγράφη. Adoleſcentis latera cingunt iuuenes pulcri, honeſti ſtudioſi, quos equi ferunt inter ſe omnino diſſimiles, alius albus, niger alius, aut flauus, & phœniceus, frænis argenteis, aureis, ac vario colore diſtinctis habenis. Aiunt enim barbaros in Oceano habitantes iſtos colores æri infundere

fundere ignito, qui coëant & lapideſcant, & quæ picta ſunt ſeruent. Non abludit à Philoſtrato Plinius *lib.*34. *c.*17. Plumbum, inquit, album incoquitur æris operibus Galliarum inuento, ita vt vix diſcerni queat ab argento, eáque incoctilia vocant. Deinde & argentum incoquere ſimili modo cœpere, equorum maximè ornamentis, iumentorúmque iugis. Omnis ratio encauſti, ſeu ſmalti pendet à metallis, & vitro quæ inter ſe mirificè conueniunt, quia Solis efficientia conquieſcit in auro, artis vis in vitro. Sol vnit homogenea, ſegregat eterogenea, & caduca, ex qua vi aurum conſurgit, quo nullum corpus ſub cælo perfectius ignis noſter ſemper ſeparat eterogenea donec vitrum efficiat. Lignum, pannum, flores, herbas, carnes, quiduis denique vrito, & in cineres redigito, cineres deinde in catillum obruſæ (*en la coupelle*) cum plumbo iniicito, argentum repereris, ex quo extrahes aurum in aqua nitri, & vitrioli, quæ dicitur, *eau de depart, eau forte.* Itaque aurum iure dixeris fœtum Solis, vitrum ignis ἐπιγέννημα; quod vtrumque ignis vim patitur inuiolatum. Materia vitri eſt tribulus littoralis, vulgo *ſalicor, ſoude*, cui ne vi ignis euolet tantillum arenæ admiſcetur, aliquid enim in vitro eſt volatile, aliquid fixum, vt & in àuro. Vide Plinium *lib.*5. *c.*19. *lib.*36. *c.*26. Suprà de ſmalto pluribus egi, de auro vitreo *Ioannes cap.* 21. ἡ πόλις χρυσίον καθαρὸν, ὁμοία ὑαλῷ καθαρῷ· καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής. *Iob* 28. Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum. Nellura quæ vulgò dicitur hoc modo fit, ſume tibi vnciam vnam argenti, duas æris purgatiſſimi, tres plumbi. Liquato argentum, &

æs in eodem vaſe vt contundantur, tum plumbum addito, & carbone moueto, vt plumbum ſpuma liberetur, & tria illa metalla in vnum corpus tranſeant. Vas terreum pugni magnitudine ſulphure viuo ſemiplenum quod in puluerem triueris habeto, & in id metalla illa mixta, fuſáque iniicito, & os vaſis obturato argilla, & linteolo, & omnia commoueto, manibus vſus donec refrigeſcat, vt omnia in vnam maſſam tranſeant. Vaſe fracto maſſam illam funde, & liqua in calice aurariæ fuſuræ iniecto borace, & fuſionem iterato, donec maſſa fracta tibi placeat. Hæc eſt nellura quæ auro & argento tantum adhibetur, quam è verbis Gallicis Vigineri Latinam tibi dedi.

De Plaſtice, Sculptura & Statuaria.

CAPVT VII.

PLaſtice quæ in ſtatuis aut ſculpturis verſatur, in duo membra tribuitur. Aliud enim eſt quod eminet in opere æreo, lapideo, ligneo, quódque exſtat ſupra planam ſuperficiem, vulgo vocatur *boſſe*, eminentia, anaglyphi exſtantes partes. Anaglyphum, anaglyptum, *ouurage en boſſe*, aliud dicitur cauum quod opponitur eminenti, & anaglypho. Vulgo *ouurage en boſſe, ou relief, l'autre, ouurage creux.* Anâglyphi, ſeu eminentis duo ſunt genera, aliud plenum anaglyphum, *le plein relief*, quoties imago vel ſimulacrum numeris omnibus abſolutum eſt, vndequaque rotundatum, ex ſe aptum, non aliunde, cuiuſmodi ſtatuæ omnes, aut capita veterum

veterum quæ Romæ viſuntur, item vaſa Corinthiaca. Romæ Adonis, & Meleager Franciſci Norchæ, Apollo Tuſculanus à Belueder, Laocoon Vaticanus, cum duobus filiis ex ſolido marmore, & monolitho, Cleopatra, Hercules Echionis Athenienſis in atrio palatij Farneſiani, Hercules Capitolinus ex ære, Marcus Aurelius equo inſidens, Venetiis quadrigæ in propylæo Diui Marci. Alterum genus anaglyphi vulgo dicitur, *demi-boſſe, ou baſſe taille*, ſemiplenum anaglyphum prout magis, minúſve ſculptura eminet ſupra ſuperficiem planam cui inſidet, cuiuſmodi ſunt duæ columnæ Romæ Traiani & Antonini Pij anaglyphici operis, variis figuris exſculptæ, & anaglypha triumphalium arcuum, & monumentorum varij operis anaglyptici marmora, nummi aurei, argentei, ærei. Quod ad cauum ſeu profundum ſculpturæ attinet, *le creux, ou les graueures*, aliæ altius aliis exſculpuntur, & inciduntur, cuiuſmodi Onychas, Agathas, Calcedonios, Æmathyſtas, Iaſpidas multos exſculptos, & inciſos videas. Onyches, Sardonyches, vulgo *cornalines*, quia firmiores, & æquiores ſunt aliis, & æquius inciduntur ſine vllo fragmine, aut tumore à ſculptoribus libentius vſurpantur. Nudiuſtertius Romæ viſus eſt adamas ſtemmate Luſitaniæ inſculptus, cuius indicatura fuit ſex millium coronatorum. alius inſignibus Hiſpaniæ ſculptus, qui triginta millibus aureorum æſtimaretur. Adamas autem non inciditur niſi à ſeipſo. Materia vero plaſtices, & ſculpturæ, poſita eſt in auro, argento, ære, ebeno, ebore, ligno, marmore, lapide, argilla, luto figulino, cera mixta pice, calce, gypſo, ceruſa. Statuæ primæ teſtaceæ fuere

è terra

è terra figlina. Primus plaſtes apud Plinium fuit Dibutades *lib.35.cap.12.* Statuæ primum Diis poſitæ, deinde viris fortibus re bene geſta, Olympionicis Harmodio, & Ariſtogitoni æreæ. Quare Antiphon orator rogatus, quod æs ad ſtatuas eſſet optimum à Dionyſio tyranno, reſpondit æs illud è quo ſtatuæ Harmodio, & Ariſtogitoni poſitæ eſſent, optimum fuiſſe. ideo Antiphon iuſſu Dionyſij eſt interemptus. Deinde quiſque arbitratu ſuo ſibi imaginem poſuit, qui honor vſque adeò euiluit, vt Ageſilaus, & Cato ſtatuæ honorem repudiarint. Morem autem ponendæ imaginis antiquiſſimum eſſe diſces ex Euſebij *lib. 3. de præparat. Euang.* Vbi Moyſem vetuiſſe ait, ne imagines adorãdæ proponerentur. Vnde ſequitur ante Moyſem imagines fuiſſe quæ adorarentur. Plinius ipſe *lib.34.cap.7.* prodit Euandri ætate longè ante Romam cõditam in foro Boario ſimulacrum Herculis poſitum in cultu fuiſſe. Numa Iani ſignum in eodem foro poſuit, quod tamen Plutarchus in vita Numæ mendacij arguit, qui negat 160. annis poſt Numam vllam Romæ ſtatuam, aut imaginem graphicè pictam extitiſſe. Epicadus apud Macrob. *lib.1.Saturnal.cap.11.* narrat Herculem interempto Geryone in Hiſpania cùm rediiſſet in Italiã ſociorum ſuorũ quos in ea expeditione amiſiſſet ſimulacra, vel ſigillaria propoſuiſſe, ornatu ſolito veſtita, quæ poſtea in fluuium profluentem deiecerint, vt mari quiſque in ſuam patriam veheretur. Eos Ennius vocat Argæos tutulatos. Dionyſius Halicarnaſſeus factum mollit, aitque, cùm Itali viuos homines Diti mactarent, & capita, Herculem inſtituiſſe, vt pro viuo homine quem Græci

φῶτα

φῶτα vocant, lumina, & oſcilla in profluentem fluuium proiicerent, & capita alliorum.

καὶ κεφαλὰς ἀΐδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Ea vocarunt oſcilla. Diodorus Siculus Æthiopes primò imagines reperiſſe vult, à quibus Ægyptij rem didicerint. Lactantius *lib. 2. cap. 11. error.* Prometheo ſimulacrorum originem attribuit, qui Pandoram ex argilla fecerit, & igne rapto è Solis rotis animarit. Hoc igitur in hac re tenendum, homines primùm carbone, & cretacea graphide, *auec le crayon*, rudi Minerua lineas duxiſſe, vulgò vocant *griffonner*, deinde excudiſſe, ſculpſiſſe, raſiſſe ebur, natiuis coloribus animaſſe. In pictura vulgari pauca ſunt, quæ notes, præter manum pictoris, & colores. In plaſtice, ſtatuaria, ſculptura plura miramur. Ante omnia deſignatio fit operis graphide cretacea, carbone, vel calamo, ſeu penna, cuius vſus difficillimus eſt, quia figuræ, quæ ſunt intra περιφέρειαν, Gallicè *le pourfil*, tenuiſſimis, & creberrimis lineis incidendæ ſunt cancellatim obliquis quadrangulis, & rhombis, *à lozanges, ou petits carreaux*, vt vmbræ fiant, & aliquid albi, ac vacui relinquendum, vt lumen inducatur. Hæc deſignatio, quæ fit calamo, vtilis eſt in æreis tabulis, vt poſteà ſcalpro incidantur, aut ſtylo ferreo ſculpantur, & typis excudantur picturæ ſuauiùs, & teneriùs inciſæ, quæ dicuntur *de taille douce.* Pinguntur autem calamo æneæ laminæ nigro quodam, quod fit è fumo nucum, è nucleis mali Perſici, vel pomi Perſici duracini, admiſcetur aliquid gummi draguntini; in quo genere primas tenuit noſtro ſeculo Albertus Darer Germanus. Rem faciliùs expediueris graphide ex terra ſanguinea, vt

vmbras

vmbras efficias in vacuo, & ceruſſam aqua maceratam cum gummi Arabico adhibeas ad lumen, niſi fortè deſignatio illa rudis fiat in charta alba, vel pelle pergamena: Hæc ratio familiaris eſt iis, qui natiuas, ſeu iconicas imagines pingunt, & deſignationem operis mica panis albi, vt volunt, emendant, quæ deinde pro exemplari, ſeu archetypo futura eſt, maximè in ſculpturis eminentibus, in quibus niſi pictor abundè verſatus fuerit, humi ſerpet, nec in planis illis picturis excellet, *en platte peinture*; quia ſculptura docet contrahere, cogere, coarctare longitudines, eáſque in breue colligere, in cauum, & profundum retrahere, aut attollere quæ ſunt in plano, vt emineant, *les raccourciſſemens, les renfondremens, les releuemens en vn plain.* & efficere, vt quod eſt in plana ſuperficie, emineat, & exſtet, quaſique foras extuberet. Plinius *lib.* 35 *.cap.* 10. Apelles pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenẽtem in templo Epheſiæ Dianæ, viginti talentis auri, id eſt, centum viginti millibus aureorum noſtratium; digiti eminere videntur, & fulmen extra tabulam eſſe. In hoc genere noſtro æuo excelluit Michaël Angelus Bonarota, vnde agnoſcas eminens illud, quod foras ſe proijcit, picturam peperiſſe, vel inſtituiſſe. Nihil in hac arte difficilius, quàm hominem perfectiſſimum animal ad viuum coloribus exprimere, ſiue in plana ſuperficie, ſiue in exſtanti: quare priùs vultum creta deſignant, mox archetypum faciunt; & quum omnia fecerint, vix aſſequuntur quod volunt. Michaël Angelus ſculpendi, & pingendi arte nobilis, fatebatur ſculpturam pictura longè difficiliorem, itaque longè plura

natiuis coloribus pinxit, quàm ſculpſit. Admiraberis Iudicium extremum ab eo pictum in ſacello Sixti in palatio S. Petri, ſed Prophetæ ab eodem in fornicibus graphicè picti longè admirabiliores ſunt, quum iuſtam magnitudinem excedant. Statuariam difficiliorem faciunt diuerſi aſpectus ſtatuæ pleni anaglyphi, *la diuerſité des veuës qui ſont en vne ſtatue de plein relief, qui a ſa rotondité accomplie.* Plana pictura non exigit tot aſpectus. Deinde ſculptura legem dicit proportionibus, & ſymmetriis, ſeu menſuris architecturæ, quæ ſumuntur è corpore humano. Qui tamen ſcienter hominem, aut quoduis animal expingere poteſt, longè faciliùs ædificium deſignabit, cuius lineamenta regulæ, & circino parent, quàm animalium lineamenta. Nihilominus quia tota ædificij delineatio, ſeu œconomia pendet à conceptu architecti, qui eſt quaſi princeps, ac palmarius operis parens, hic plurimum eſt laboris, dum id agitur, vt proportiones, quæ ſumuntur à corpore hominis, obſeruentur. Minori enim negotio inuenimus, quàm exprimimus, aut imitamur ea, quæ ſunt. Ideo nemo architectus nobilis eſſe poteſt, qui ſculpturæ, & ſtatuariæ non ſit peritus. Inde eſt, quòd Michaël Angelus multa emendarit feliciter, quæ in fabrica S. Petri à Brumante, & Sangalio primis eius fabricæ architectis peccata erant. Pariſiis in fabrica arcis Luparæ Clanius vir nobilis, architecturæ ſciens, multa intus, & foris peccauit, quia ſculpturam vix à limine ſalutarat. In Gallia nobiliſſimus ſtatuarius fuit Iacobus Angoliſmenſis, ſiue marmor ſcalperet, ſiue æs funderet, cuius anno 1550. deſignatio S. Petri palmam præripuit

Romæ

Romæ Michaëli Angelo,ſculptorum omnium iudicio. Hodie pro miraculo in Vaticana Bibliotheca tres effigies maximæ ab eo fictæ è cera nigra ſeruantur, quarum prima viuum hominem delineat, altera hominem cute nudatum, cum muſculis,venis,arteriis,fibris ſpirantibus;tertia eſt ſkeletos, cum ſolis oſſibus,& tendonibus,quibus oſſa coagmentantur. In crypta Meridonica prope Pariſios Autumnus marmoreus ab eo ſcalptus omnes in admirationem rapit. Non eo inferior fuit Pariſiis Germanus Pillon,cuius ędes pone Palatium Curiæ centumuiralis Sequanæ aſſitas, viſere me memini, vbi tot ſtatuas tam affabrè factas ex marmore,ex ære,ex luto, tot anaglypha plenè, aut ſemiplenè extantia, ſub annum Chriſti 1589. vidi, vt me vix vſpiam in Europa plura, aut admirabiliora vidiſſe profitear. In marmore ſcalpendo ſcalpra facilè hebetantur, vt niſi admoueantur igni, & percuſſa incudibus reparentur, obtuſa, & inutilia maneant. Et niſi penitùs ſculptor filum marmoris,& venam ſcienter exploret, & ferro ſequatur, in irritum laboret. Michaël Angelus Romæ ſexagenarius corpore imbecillo, è duriſſimo marmore plus ſquamarum,& ſcoriæ ſcalpro, quadrante horæ deijciebat, quàm quatuor alij iuuenes, & valentes marmorarij, duabus horis diruere potuiſſent;quia filum marmoris ſine errore ſequebatur.Marmorum autem magna eſt varietas. Vidi marmora in finibus Andium, quæ ſcalpro facilè cederent, more lapidum molliorum, & tempore dureſcerent. In Cænomanis paſſim Eccleſiæ, & templa columnis marmoreis,quæ ſplendore marmori Pario, vel Synnadico non cedant, exornantur.

mantur. Immò veſtibula ædium vulgarium, & propylæa eiuſmodi columnis inſigniuntur. Omnium marmorum duriſſimum, & ferro contumaciſſimum eſt ſerpentinum viride albo diſtinctum, & nigro. Deinde porphyreticum rubrum maculis albis variegatum. Vidi Florentiæ in veſtibulo ædis S. Ioannis porphyreticam columnam Piſis eò delatam, ferro, & igni contumaciſſimam. Tamen porphyreticum ſcalpro cedit, ſi ſæpe aciem ferri igni, & aqua reparaueris. Franciſcus enim del Tadda Florentinus è porphyretico lapide ſtatuas plures veſtitas fecit, in quibus plus eſt operæ, quàm in nudis, plura item capita, vultúſque. Is primus eſt auſus duritiem lapidis porphyretici noſtro æuo vincere, ſub Coſmo Medicis I. viro incomparabili. Romæ in campo S. Georgij prope campum floreum coloſſus eſt porphyreticus, capite tamen æreo. Item propter S. Agnetis ædem cuppa quadrata ingens porphyretica viſitur, extra mœnia vrbis, quod vulgò Bacchi ſepulcrum vocatur. Foris flagellis vitium, & hedera corymbiata cum variis auibus interſitis elaborata eſt. Et in Eccleſia S. Agnetis plures ſunt menſæ porphyreticæ parietibus incluſæ. Ad pantheum Agrippæ, quod hodie Rotunda indigetatur, duo vaſa ſunt ingentia, variis imaginibus ſcalpta, inter duos leones è marmore Numidico ſtriato, coloris cinerei, ſeu leucophæi, quod non minus ferro contumax eſt, quàm porphyreticus lapis. Lydius item lapis, quo argentum, & aurum exploratur, duritie porphyreticum æquat. Ex Lydio lapide coloſſus eſt Hermaphroditi in palatio S. Georgij. Marmor ſerpentinum ſcalpi non poteſt, ex eo tamen factæ

ſunt menſæ, quum metallica quadam ſpecie, quæ vulgò dicitur *Emery* in puluerem redacta, & terra tenuiſſima ſenſim aliquid ex eo eroderetur. Ita enim ſerra, & arena minutiſſima ſecantur marmora in cruſtas. Alius lapis eſt leucophæus oculis gratus, maculis albis, & nigris ſparſus, incluſus in pulpito S. Mariæ Maioris, quem quidam vocat lapidem marmaridum, qui duritie non cedit porphyretico. Emeri foſſile eſt metallicum è genere chalybis, quo aciem enſium artifices ferri expoliunt, ſed priùs in puluerem minutiſſimum terunt. Huius foſſilis miror neminem meminiſſe veterum Noſter Ronſardus meminit,

Et l'emeri des lames acerées
Frappé menu des flames etherées.

Marmoris genus quoddam eſt, quod dicitur granatum, quia in eo ſunt grana Calcedoniorum, emerici, Agatharum varij coloris, quibus ſparſum eſt. Eius duo genera ſunt: alterum, leucophæum, cuiuſmodi ſunt tredecim columnæ Panthei Romæ in porticibus: alterum, rubro granatum, ex quo facti obeliſci, & cupæ balneares, è quibus vna viſitur Romæ ante palatium S. Marci, & pro foribus S. Saluatoris Laurentini. In inſula Elbana maris Hetruſci fodinæ ſunt marmorum granatorum, vnde concha ingens allata, quæ viſitur hodie Florentiæ in Palatio Pitti, excipiendæ aquæ ſalientis è fonte. Nonnulli putant obeliſcos Romæ factitios eſſe, non effoſſos è latomiis, ſeu lapidicinis. Sed Strabo, & Plinius latomias aſſignant, è quibus exſecti ſunt. Maximus obeliſcus erat centum viginti quatuor pedum, minimus octoginta octo. Quoddam marmor eſt vulgò dictum

dictum Gentile, & elegans, ex æquo vbique album, è quo multa capita, & ſtatuæ Romæ viſuntur, ſed ſcalpro contumax eſt. Ideò ſtatuarij libentiùs vtuntur marmore Pario, quod cedit ſcalpello, & iniuria pluuiæ, vel aëris non violatur, ſine maculis verſicoloribus. Florentiæ in Eccleſia S. Laurentij in ſacello Mediceorum Michaël Angelus vſus eſt in ſtatuis gentis Mediceæ marmore Carrarienſi albo, quod nullis maculis verſicoloribus ſparſum eſt. Ibidem in crypta ſubterranea ciuitates, & vrbes Hetruriæ, quæ in ditione magni Ducis ſunt, tanta marmorum varietate, tot emblematum, & teſſellarum, támque verſicoloribus cruſtis ſunt, vt nihil in toto orbe admirabilius, aut magnificentius videatur. Libet hîc ſubijcere pauca de marmoribus, & gemmis, quæ ſculpi poſſunt.

De Marmoribus.

CAPVT VIII.

QVia marmora ſunt inter lapides è quibus ſtatuæ fiunt, de iis agamus. Marmora dici à ſplendore, & *μαρμαρυγῆ* volunt. Strabo *lib.* 5. *μονόλιθοι πλάκες, καὶ στῆλαι, ὥστε τὰ πλεῖστα τῶν ἐκπρεπῶν ἔργων.* Solidæ columnæ, & laminæ magni operis è Luna vrbe Hetruriæ Romam feruntur. *lib.* 12. *pag.* 197. Synnas ἐ *μεγάλη πόλις. κίονες μονόλιθοι μεγάλοι πλησιάζοντες τῷ ἀλαβαστρίτῃ λίθῳ κατὰ ποικιλίαν.* Sinnas parua vrbs eſt vnde columnæ magnæ ex vno lapide, alabaſtro varietate ſimiles afferuntur. Cùm pro-

uincias diſpoliant columnas monolithas auferunt, ait Laberius, ſolidum adamantem Maro vocat *lib.6. Æneid.*

Solidoq; adamante columna.

Quomodo marmor paretur ad tectoria, vide Vitruuium *lib.7.c.5.* Fabium *declamat.9.* graues cruſtæ, marmore luçentes columnæ. Sidon. *in Epithalamio.*

Hic lapis eſt de quinque locis, dans quinque colores,
Æthiopus, Phrygius, Parius, Pœnus, Lacedæmon,
Purpureus, viridis, maculoſus, eburnus, & albus.

Statius,

Purpura ſola cauo Phrygiæ quam Synnados antro
Ipſe cruentauit maculis lucentibus Attin.

Seneca, Numidicas cruſtas vocat *epiſtol. 86. vet. Gloſſ.* πλακωθεῖσαν οἰκίαν, *incruſtatam domum,* malim interpretari, teſſellis ſectilibus pauimentatam. Statius *lib.2. Syl.*

——Hic Graijs penitus deſecta metallis
Saxa quot Eoæ reſperſit vena Syenes,
Synnade quot mœſta Phrygiæ fodere ſecures
Per Cybeles lugentis agros, vbi marmore picto
Candida purpureo diſtinguitur area gyro.
Hic & Amyclæi cæſus de monte Lycurgi
Quod viret, & molles imitatur rupibus herbas
Hic Nomadum lucent flauentia ſaxa, Thaſoſq;,
Et Chios, & gaudens fluctus ſpectare caryſtos.

Strabo *lib.8.* λατομίαι λίθου πολυτελοῦς τῆς μὲν ταιναρίου ἐν ταινάρῳ παλαιαὶ, νεωςὶ δὲ καὶ ἐν τῷ ταϋγετῷ μέταλλον ἀνέῳξάν τινες εὐμεγέθες. Seneca *lib.de benefic. 4.* Cruſtæ marmoris ipſa qua ſecantur lamina graciliores erant. Ea enim gracilitas quia difficilis, pretium augebat. Plinius *lib.36. cap. 2. & 3.* Craſſus orator ſex columnas marmoreas, & Hymettias in

palatij

palatij ædibus poſuit. Marmora ſcalpſerunt primi Dipœnus, & Scyllis Cretenſes. Lapis parius dicitur λυχνίτης, quia ad lucernas cæderetur. Scalpendi marmoris ars trecentis triginta duobus annis ſtatuariam & picturam ſuperauit, quæ ſub Phidia tantùm ceperunt Olympiade 83. verſicolores maculæ apud Chios inuentæ. Secare marmor in cruſtas Cares docuerunt. Cruſta marmoris parietes primus operuit Mamurra præfectus fabrum Cæſaris. In viliſſimo liminum vſu Numidicum marmor primus poſuit Marcus Lepidus anno vrbis 666. Marmor ſectum eſt, aut ſolidis glebis poſitum. Marmor arena ſecatur, ſerra in prætenui linea premente arenas, verſandóque tractu ipſo ſecante. Æthiopica arena ad id commoda eſt. Sidonius *Epithal. Ruricij.*

Poſtes Chryſolithi fuluus difulgurat ardor.
Murrhina, Sardonyches, Amethyſtus, Iberus, Iaſpis,
Indus, Chalcidicus, Scythicus, Beryllus, Achates,
Attollunt duplices argenti cardine valuas,
Per quas incluſi lucem vomit vmbra ſmaragdi.
Limina craſſus onyx cruſtat, proptérque hyacinthi
Cærula concordem faciunt in ſtagna colorem.

Idem *carm.* 22.

Cedat puniceo pretióſus liuor in antro
Synnados, & Nomadum qui portat eburnea ſaxa
Collis, & herboſis quæ vernant marmora venis.
Candentem iam nolo Paron, iam nolo Caryſtum,
Vilior eſt rubro quæ pendet purpura ſaxo.

Idem *lib.* 3 *epiſt.* Quadrarium vocat marmorarium, ἑρμόγλυφα. Statius *lib.* 1. *Sylu.*

Hic Libycus, Phrygiúſque ſilex, hic dura Laconum
Saxa virent, hic flexus onyx, & concolor alto

Vena mari, rupéſque nitent, quis purpura ſæpe
OEbalis, & Tyrij moderator liuet aheni.

Prudent.

Et quæ ſaxa paros ſecat, & quæ punica rupes,
Quæ viridis Lacedæmon habet, maculoſaq; Synnas.

Statius,

Non huc admiſſa Taſus, aut vndoſa Caryſtos,
Mœret onyx longè, queriturq; excluſus ophites,
Sola nitet flauis Nomadum deciſa metallis
Purpura, ſola cauo Phrygiæ quam Synnados antro
Ipſe cruentauit maculis lucentibus Attys.
Quaſq; Tyrus niueas ſecat, & Sidonia rupes:
Vix locus Eurotæ viridi, cum regula longo
Synnada diſtinctu variat.

Lampridius *in Alexandro Seuero*: Marmor porphyreticum, & Lacedæmonium. Iſidorus *lib.*16.*origin.* Lacedæmonium marmor viride cunctis eſt hilarius. Ophites ſerpentium maculis ſimilis eſt. Auguſtæum, & Tiberinum in Ægypto. Purpurites βασανίτης, alabaſtrites. Statius:

Mons Lybis, Iliacuſq; nitent, & multa Siene,
Et Chios, & glauca certantia Doride ſaxa.

Caſſiodorus *lib.* 1. *var.* Diſcolorea cruſta marmorum gratiſſima picturarum varietate texantur. *Epiſt.* 2. *lib.* 2. Sidonius: Non illic quidem Paros, Caryſtos, Proconiſſos, Phryges, Numidæ, Spartiatæ rupium variatarum poſuere cruſtas, neque per ſcopulos Æthiopicos, & abrupta purpuræ genuino fucata conchylio ſparſum mihi ſaxa furfurem mentiuntur. Prudentius *lib.*2.*in Symmachum:*

Natiuum nemo ſcopuli mihi dedicet oſtrum.

Signis è marmore, gemmíſque etiam poliendis Naxium diu placuit ante alia. Ita vocantur cotes

in Cypro inſula genitæ. Vicere poſteà ex Armenia vectæ. Pretioſiſſimi generis Lacedæmonium viride, cunctíſque hilarius. Olim non fuit auctoritas maculoſo marmori. Primùm verſicolores iſtas maculas Chiorum lapidicinæ oſtenderunt. Auguſtum, vel Auguſteum vndatim criſpum in vertices, Tiberium ſparſim conuoluta canitie. Ophites Tephrias à colore cineris dictus, qui & Memphites dicitur. Eſt & in Ægypto porphyrites λδ-κόστκτ@ candidis interſtinctus punctis. Eſt & baſaltes in Æthiopia ferrei coloris, atque duritiæ. Vide Plinium *lib.* 36. *cap.* 7. Strabonem *lib.* 17. Agricola putat murrhina vaſa fieri ex onyche Arabiæ. Malè. Onyches Germaniæ ſudines dicti, ex quibus potoria vaſa. Praxiteles marmoris gloria ſuperauit etiam ſemetipſum. Lygdini in Tauro reperti, Alabandici ad purpuram magis inclinant. Luculleum marmor in atrio Scauri collocatum, aut potiùs marmoris Lucullei columnæ duodequadragenum pedum. Hymettij marmoris columnæ ſex in L. Craſſi oratoris Palatina domo. Plinius *lib.* 36. *cap.* 5. putat ſcalpendi marmoris artem cum Olympiadibus cœpiſſe, longè antiquiorem pictura, & ſtatuaria, quarum vtraque cum Phidia cœperit Olympiade octogeſima tertia, quod ab eo ſcriptum miror, cùm idem ſcribat, in Chio inſula Malam ſculptorem, & filium eius Micciadem fuiſſe Hipponactis ętate, quem certum eſt vixiſſe Olympiade 60. Idem ait proauum Malæ ſculptorem floruiſſe Olympiade prima ineunte. Sculptores marmoris qui fœditatem vultus in marmore expreſſerint, iidem & ſcalptores fuere, & ſtatuarij. Nõnulli hodie reperti qui marmora proximè imitentur.

rentur. In menſa enim plana illinunt gluten figulorum, deinde glutini aſpergunt gypſum contritum in puluerem. *Sur la colle ils font vne couche de plaſtre pulverizé,* & variis coloribus imbuunt; deinde in menſa eadem illinunt gluten alterum, & gypſum friatum variis coloribus tinctum aſpergunt. Idem tertiò faciunt, & quod eminet in ſuperficie dedolant & læuant. Exæquat id opus marmoris pulcritudinem, & duritiem.

De Gemmis, & Lapillis.

CAPVT IX.

IN gemmis, & lapillis hodie luxuria exſultat, quas variè ſculpere ars ſculpturæ docet.

Nemo eſt tam ſordidæ, & vltimæ ſortis, qui non
Ventilet æſtiuum digitis ſudantibus aurum.

Video vniones nō ſingulos ſingulis auribus comparatos. Iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt. Iunguntur inter ſe, & inſuper alij binis ſuperponuntur. Non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina, ac trina patrimonia ſingulis auribus pependiſſent, ait Seneca. Quare vxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? Sed à corruptis moribus, ad Naturæ miracula diuertamus. Quorumdam lapidum inexpugnabilis duritia eſt, nec ſecari adamas, aut cædi, vel teri poteſt, ſed incurrentia vltrò retundit. In gemmis ſales ſunt, verrucæque non eminentes, at ſeſſiles. Cryſtallis ſubinde occulta ſubeſt vomica præduro centro ſalem vocant. Aliæ gemmæ ferro ſunt contumaces,

tumaces, aliæ retundunt. Prima ſtatim ſcalptura in quibuſdam capillamentum videas, in aliis læuor laterum mucrone gratior eſt. Clemens *lib. 2. Pædagogi, cap.* 11. Lapillos inſectatur liuidos, pallidos, maris inhoſpitalis eiectamenta, aut terræ ramenta, πελιδνοὺς, ἢ χλωροὺς, καὶ τῆς ἀπεξενωμένης θαλάσσης τὰ ἐκβράσματα, καὶ τῆς γῆς τὰ ἐκψήγματα. Amethyſti, inquit, & ceraunitæ, & iaſpides, & topaſius, & ſmaragdus. ὅτε μιλησία σμάραγδος ἐμπόλημα τιμιέστατον. Mileſia, merx pretioſiſſima, margarita pretioſa naſcitur in oſtreo ſimili pinnis, magnitudine, piſcis oculus ingens. Tertullianus *de Geneſi*:

Praſinus huic nomen eſt, illi carbunculus ardens.

Lib. 2. in Marcionem: Lygurius, onychinus, chryſopraſus. Petronius: Carchedonios ignes lapideos. Tertullianus *lib. de anima*: Cerauneis gemmis non ſubſtantia ignita eſt, quòd coruſcant rutilato rubore; nec beryllis ideo aquoſa materia eſt, quòd fluctuant colato nitore. Liber Thobith: σαφεὶρ, καὶ ἄνθρακα, ſapphirum, & carbũculum vocat. Carbunculus decuplo pretioſior eſt adamante, quia maximè Sole in rubrum excoctus. Dionyſius *de ſitu orbis*: Ad Ægeum, inquit, mare ſunt Thraces.

ἔνθα μελισσοβότοιο κατὰ σκοπιὰς Παλλήνης
φύεται ἀστέριος, καλὸς λίθος, οἷά τις ἀστήρ.

Vbi ad ſpeculas Pallenes altricis apium lapis Aſterius naſcitur, pulcher ſideris more fulgens, & flammæ ignis, quæ in lucernis micat, perſimilis. Idem ad Riphæos inquit,

ἠ δυφανὴς ἤλεκτρος ἀέξεται οἷά τις αὐγὴ
μήνης ἀρχομένης.

Electrum ſuauiter lucens augetur, qualis Lunæ ſplendor incipientis. Sapphirum Ioui, & Saturno ſa-

crum eſſe aiũt, imperiũmque, & ſacerdotium ſignificare; ideò in ſacris literis ſub pedibus Dei quaſi opus lapidis ſapphyrini. Smaragdus Vranię virgini ſacer virginitatẽ indicat, iaſpis gratiam. Virgilius:

Illi ſtellatus iaſpide fulua
Enſis erat.

Tertullianus: Gemmæ tardè teruntur, vt niteant; ſubdolè ſubſtruuntur, vt floreant; anxiè forantur, vt pendeant. Heſychius: *μηριζεὺς λίθος τις ὃς ἐπιῤῥαινόμενος ὕδατι καίεται. Merizeus lapis, qui ſi aſpergatur aqua, incenditur.* Ita lacrymæ Mariæ Magdalenæ cor eius lapideum incenderunt. Androdamas lapis æs, & argentum ad ſe trahit. Corallium in mari planta eſt, aëre contactum lapis. In Silaro ligna lapideſcunt. Plinius, & Pauſanias: In Troade Perperenis fluuius lapidibus agros conſerit. Aiunt eos, qui ferunt cylindrum in Sypilo in templo Cybeles, fieri *φιλοπάτορας, amantes patrum.* Debuerat Ptolemæus Philopator cylindrum illum tuliſſe, ne parricida eſſet. Cariſtius lapis texitur, igne purgatur. Mardobæus:

Gemmis à gummi nomen poſuere priores,
Quòd tranſplenderent gummi ſplendentis ad inſtar.

De lapidibus vide Solinum *cap.* 11. Plinium *lib.* 37. *cap.* 4. *&* 5. *&* 9. *&* 10. *lib.* 36. *cap.* 8. 19. *lib.* 32. *cap.* 2. Dioſcoridem *lib.* 5. Solinum *cap.* 4. 65. 45. 12. 42. 50. 8. Iſidorum *lib.* 16. *cap.* 15. Orpheum *lib. de lapidibus.* Tzetzem *chil.* 6. *cap.* 68. & Mardobæum. Lapidum genera, & nomina plura. Adamas, Achates, Alectorias, Amethyſtus, Androdamas, Abſinthos, Asbeſtos, Alabandina, Beryllus, Carbunculus, Chryſolithus, Chryſopraſus, Chryſopaſius, Chelidonius, Corneolus, Chalcophonos, Chryſolectros,

ectros, Chalazias, Chelonites, Corallium, Caledonius, Cerauneus, Cryſtallum, Dionyſiades, Aëtites, Enhydros, Gagates, Galactites, Hieracites, Hienia, Heliotropia, Hepheſtites, Æmatites, Exacontalithos, Hyacinthus, Iaſpis, Iris, Lyncurius, Lipares, Magnes, Molochites, Medus, Onyx, Orites, Ophthlamius, Pãtherus, Pyrites, Pyropus, Praſius, Sapphyrus, Smaragdus, Sardius, Sardonyx, Selenites, Sagda, Topaſius, Thecolithus, Vnio, Elenchus, Margaritum. Sunt & aliæ gemmæ apud varios Auctores. Ammianus *lib.* 23. Conchæ denſiùs oſcitando ex lunari aſpergine concipiunt. Inde grauidæ edunt margaritas binas, & ternas, vel vniones, quæ dicuntur conchulæ, ſingulas pariunt aliquoties, ſed maiores, vide finem *lib.* 23. Propertius *lib.* 1. *eleg.* 2.

Littora natiuis perſudent picta lapillis.

Vetus opinio fuit, in littore rubri maris gemmas omnis generis naſci, quare Poëta dixit,

Nox & erythrais Thetidis ſignanda lapillis.

In achate Pyrrhi, nouem Muſæ, Apollo, & lyræ, tibiæ, citharæ, ac inſtrumentum omne Muſarum, & Apollinis à Natura expreſſum. In marmore ſecto laurum, ſilenum, piſces, caput Panis reperta ſcribit Plinius *lib.* 36. In alio marmore ſecto repertum oleum fragrantiſſimum. In alio Neapoli adamas immenſi pretij. Theophraſtus *de lapidibus*: *διωνομασμέναι λιθοτομίαι παρίωντε, καὶ πεντελικῶν, καὶ χίων, καὶ θηβαικῶν, καὶ ὡς ὁ περὶ αἴγυπτον ἀλαβαστρίτης, καὶ ὁ τῷ ἐλέφαντι ὅμοιος ὁ χερνίτης, ἐν ᾧ πέπλῳ φασὶ καὶ Δαρεῖον κεῖσθαι. καὶ ὁ πόρος ὅμοιος τῷ χρώματι, καὶ τῇ πυκνότητι τῷ παρίῳ. Nobiles ſunt lapidicinæ in Paro, Pentelica, Chio, Thebis, in Ægypto alabaſtrites, & qui*

ſimilis

ſimilis eſt ebori, Chernites, in quo iacere aiunt Darium peplo inuolutum; & Porus ſimilis colore, & denſitate Pario. σπῖνος, ſpinus, & liparites lapides ſunt. Achates ab Achate fluuio Siciliæ dictus. S. Hieronymus ait amethyſten, quo omnia venena ſuperantur, in nido aquilæ reperiri. Lapis conchites Megaris λευκὸς, καὶ ἄλλου λίθου μαλακώτερος, *albus omni lapide mollior*, ait Pauſanias *pag.*43. Philo *in Caium:* προστάττει τὰς ἐν κύκλῳ θυρίδας ἀναληφθῆναι τοῖς ὑάλῳ λευκῇ διαφανέσι παραπλησίοις λίθοις, οἳ τὸ μὲν φῶς οὐκ ἐμποδίζουσι, ἄνεμον δ' εἴργουσι, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου φλογμόν. *Iuſſit feneſtras in ambitum lapidibus muniri pellucidis, ſimilibus vitro albo, qui lucem non impediunt, ventum autem prohibent, & Solis ardorem.* Eſt lapis ſpecularis, Phengitis, Domitiani apud Suetonium. Mulieres geſtarunt gemmas ex auribus pendulas. Euſtathius vocat ἕρματα ἐνώπια, *inaures.* Iuuenalis:

Cùm virides gemmas collo circumdedit. & cùm
Auribus extenſis magnos commiſit elenchos.

Plinius *lib.*29.*cap.*35. Elenchos faſtigiata longitudine digitis ſuſpendere, & binos, ac ternos auribus fœminarum gloria eſt. Seneca *in Hippolyto:*

—— nec niueus lapis
Diducat aures Indici donum maris.

Cæcilius: Tum ex aure eius ſtalagmium domi habeo. Homerus:

——ἐν δ' ἄρα ἕρματα ἧκεν.
ἐν τρήτοισι λόβοισι τρίγληνα μορόεντα.

Lampridius in Seuero, cùm quidam legatus vniones duos vxori eius per ipſum obtuliſſet, magni ponderis & inuſitatæ menſuræ, cùm pretium non inuenirent, in auribus Veneris eos dicauit. Procopius *lib.*1. Peroſes Perſa margaritum maximum

&

& candidiſſimum quod ex aure gerebat, detractum proiecit in ſcrobem, ne in manus hoſtium veniret. Id repertum erat in ctene piſce, quem ſequebatur canis marinus captus amore margariti fulgentis inter aquas. Piſcator cùm canem cibo intentum vidiſſet, natatu ctenem aſſecutus in littus iecit, ſed ipſe tam celeriter redire ad littus non potuit quin à cane laceraretur. vide Iſidor. *lib.* 16. *orig.* Martialis,

Sardonychas, ſmaragdos, adamantas, iaſpidas vno
Portat in articulo, Stella, Seuere, meus.

Mardobæus,

Annulus vt gemmam digitis aptandus haberet,
Dicitur in primis feciſſe Prometheus vſum,
Caucaſeæ rupis quem lucida fragmina ferro
Incluſiſſe ferunt, digitóque recepta tuliſſe.

Vide Dion. Chryſoſt. *pag.* 154. Heliodor. *lib.* 8. *Æthiopicæ Hiſtoriæ.*

παντάρβην φορέουσα πυρὸς μὴ τάρβει ἐρωήν.

Pantarbam ferens ne time impetum ignis. Vide Athenæum *lib.* 3. Scholiaſtes Ariſtophanis ad nubes, φαρμακοπώλους τιμαλφεῖς τοὺς πολυτιμήτους λίθους πιπράσκοντας. *Pharmacopolas pretioſos lapides vendentes.* Theocrit. *Idyl.* 12.

λυδίῃ ἶσον ἔχειν πέτρῃ στόμα, χρυσὸν ὁποίῃ
πεύθονται μὴ φαῦλον ἐτήτυμον ἀργυραμοιβοί.

Os habere ſimile Lydio lapidi quo argentarij probant aurum ſyncerum, non adulteratum. Nicander,

ἢ σύγ' θρηΐσσαν ἐνὶ φλέξας πυρὶ λᾶαν,
ἥτ' ὕδατι φλεχθεῖσα σελάσσεται, ἔσβεσε δ' αὐτήν,
τυτθὸν ὅτ' ὀδμήσεται ἐπιρρανθέντος ἐλαίου
τὴν ἀπὸ θρηϊκίου νομέες ποταμοῖο φέρονται.

Aut Thracium lapidem cùm accenderis qui aqua riga-

tus

tus ſplendet, eum autem extinguit tantillum olei offuſum. Paſtores hunc lapidem à Thracio fluuio ferunt. Philoſtratus *in Amoribus Margelin*, & Sardium lapides commemorat, *ἡ μάργηλις, ἡ σαρδώ.* Bdellium lapis eſt *cap. 2. Geneſ. ὁ ἄνθραξ λιθος πράσινός, carbunculus lapis Praſinus.* Martial. *lib.6.*

Siccos pinguis onyx anhelat æſtus,
Et flamma tenui calent ophitæ,
Et certant vario decore ſaxa,
Quæ Phryx aut Libys altius cecidit.

Lib.4. Anthalog.

εἰκόνα πέντε βόων μικρὴ λίθος εἶχεν ἴασπις.

Imaginem quinque boum paruus lapis iaſpis habuit. Vide Nonnum in Dionyſiac.*lib.5.pag.94.321.529.*

τῇ μὲν ξανθὸς ἴασπις ἐπέτρεχε, τῇ δὲ σελήνης
εἶχε λίθον παλίλλαχον, ὃς ἀκηράσιο θεαίνης
λειπομένης μινύθει, καὶ ἀέξεται.

Altera flauus iaſpis incurrebat, altera lapidem album habebat, qui luna deficiente minuitur, augente augetur. Perſ. *ſatyr.2.*

Hæc baccam concha raſiſſe.

Vide Strabonem *lib.6.* Plinium *lib.9. cap.35.* Martianus Capell. *lib.1.*

Lychnius, aſtrites, ceraunes, ſcythis, iaſpis,
Dendrites, Heliotropios, Sydalis.

S.Hieronymus *ad Demedriad. epiſtol.* Vt taceam de inaurium pretiis, candore margaritarum rubri maris profunda teſtantium, ſmaragdorum virore, cerauniorum flammis, hyacinthorum pelago. Vide Heliod. *lib.5. Æthiop.* Philoſtratum *lib.3. de vita Apollon. p.3. ante finem.* S. Hieronym. *δακτυλιοποιοὶ* dicuntur incluſores qui gemmas annulis includunt. De Pantarba Philoſtratus *lib.3. Apollon. c.14.*

παντάρβη

πανταρβη γίνεται ἡ μεγίςη κατ' ὄνυχα δακτύλε τέτε, δεί-ξας τ̀ ἑαυτε αὐτίχειρα, κὶ ἵςεται ἐν γῆ κοίλη. βάθος ὀργυαὶ τέτ̃αρες. Tantum ipſi ſpiritus ineſt, vt intumeſcat terra, & plerunque ſcindatur vbi concipitur is lapis. fugit, niſi ratione & prudenter trahatur. Nos ſoli quibuſdam ſacris actis, ac dictis Pantarbam eruimus, quæ nocte tanquam ignis diem accendit, eſt enim ignea, radiis micans, quod ſi die iam orto aſpiciatur βάλλει τὰς ὀφθαλμὰς μαρμαρυγαῖς μυρίαις, *percutit oculos infinitis fulgoribus*. Lumen quod in eo lapide eſt ſpiritus eſt admirabilis virtutis. Quicquid enim prope eſt ſibi conciliat & trahit. Imò quoſcunque lapides in mare & fluuios deieceris ac ſparſeris, ſi eam demiſeris eodem, omnes ſui ſpiritus virtute recolligit ita vt coaceruati lapides tanquam examen apum illi ſubiaceant. *Cap.* 15. ἁλίσκεται κὶ λίθος ἐκεῖ μαργαρὶς ἐν ὀςράκῳ λευκῷ, καρδίας τόπον ἔχοντι τῷ ὀςρέῳ. *Cap.* 16. Vnguento perfuſa oſtrea ſeſe aperientia inebriantur. Tunc ferreo ſtylo perforata quaſi ſaniem quandam emittũt, quam venator ferreo latere excipit, qui in varias formas excauatus eſt. Ea ſanies poſtea lapideſcit, atque in modum naturalis margaritæ albus ille ſanguis concreſcit, κ'ἐςιν ἡ μαργαρὶς αἷμα λευκὸν ἐξ ἐρυθρᾶς θαλάτ̃ης. Solinus *cap.* 38. Smilaces in ipſo Euphratis alueo legitur gemma ad imaginem marmoris Proconeſij, in medio glaucum vt oculi pupilla interniter. *Cap.* 39. de Sagda lapide. Myrrhites ſpirat nardi ſuauitatem. Mithridax, Thecolithos, Ammochryſos. Excidit draconibus Dracontias lapis, Molochites, Androdamas, Pæderos. *Cap.* 42. *cap.* 46. Pyrrhites, Kalazias, Echites, Dionyſias. *Cap.* 55. Adamantes lymphationes abigunt, venenis reſiſtunt,

ſtunt, vanos metus pellunt. Nunquam vltra magnitudinem nucis auellanæ repertus adamas. *Cap.* 29. In oculis hyænæ lapis eſt hyænius, qui ſi linguæ hominis ſubditus fuerit, prædicat futura. Nazamonites lapis apud Nazamonas, ſanguineus, nigris venulis. Ad Hammonem lapis legitur tortuoſus, inflexus, qui Hammonis cornu dicitur, fulgore aureo, ſubiectus capiti prædiuina ſomnia repræſentat. Seneca decoctum calculum in ſmaragdum conuerti ait *epiſt.* 90. Immò hodiéque inuenti lapides coctiles colorantur. Theodoretus *Dialog. de prouidentia*: πόθεν ἔμαθε φύσιν ὑάλου; τίς αὐτὸν τῆς ψάμμου διαφορὰν ἐπαίδευσε; τίς αὐτὸν ἐδίδαξε τὴν τοιάνδε ψάμμον τῷ πυρὶ παραδίδοσθαι, καὶ ὅπως, καὶ ἐπὶ πόσον; Liuia cryſtallum centum quinquaginta librarum in Capitolio dedicauit, apud Plinium. Solinus *cap.* 20. Cyanis lapis in Scythia cæruleo coruſcans. Q. Curtius *lib.* 8. Gemmas, & margaritas mare Indicum littoribus infundit, neque alia illis maior opulentiæ cauſa eſt, vtique poſtquam vitiorum commercium vulgauere in vltimas gentes: quippe æſtimantur purgamenta æſtuantis freti pretio, quod libido conſtituit. Solinus *cap.* 39. Hyacinthus plærumque violaceo diluitur, aut nubilo obducitur, aut albicantiùs in aquaticum eliqueſcit. Optimus ille tenor, ſi nec denſiore fuco ſit obtuſior, nec propenſa perſpicuitate detectior, ſed vtroque temperamento lucis, & purpuræ moderatum ſuauiter florem trahat. Hic eſt, qui ſentit auras, & cum cælo mutat, nec æquiter rutilat, quum aut nubilus, aut ſerenus dies. In os miſſus magis friget, ſcalpturis minimè accommodatus, vt qui attritum reſpuat. Vbi hyacinthus, ibi & chryſo

chryſolampis apparet, quem lapidem lux celat, prodit obſcurum. Nocte igneus eſt, die pallidus. Gemmæ autem generantur inter ſaxa è ſucco metallico. In ventre ſaxorum duriorum ſæpe amethyſti, & carbunculi reperti. Gemmæ nobiles inter metalla auri, & argenti reperiuntur. Adamas, opalus, ſmaragdus ad auri naturam pertinent; ſapphirus ad argentum; carbunculus, amethyſtus, pyropus ad ferrum. In cryſtallo nihil eſt metallicum. Lapilli inter metalla ſunt, vt glandes in animalibus, vt nodi in lignis, vt ſemina in plantis, vt verrucæ in vultu, vt næui in corpore, vt fungi in arboribus. Lapilli frigidiores ſunt vitro, ideóque attactu linguæ ab Indis cognoſcuntur. Eorum ſplendor minus hebetatur lumine candelæ, quàm vitrum. De lapide Dracontio vide Solinum *cap.* 33. Pœanites in Macedonia concipientibus, & parientibus prodeſt, apud Solinum *cap.* 14. *Cap.* 22. Callais gemma in Germania viret pallidum, nihil decet aurum iucundius, id eſt, auro incluſa nihil iucundius. *Cap.* 7. Lyncurius ſuccini colore ſpiritu feſtucas attrahit, dolores renum ſedat, medetur Regio morbo. Coralium dicitur Gorgias Metrodoro, reſiſtit typhonibus, & fulminibus. Achates in Sicilia ad Achatis fluminis ripas. In Creta Coralliachates corallo ſimilis. *Cap.* 36. Molochites in Arabia virens iuuat contra infantium pericula. Iris in mari rubro, ſpecie cryſtalli. Sexangula, radiis icta Solis, rutilo aëris repercuſſu, cæleſtis arcus ex ſe iacit ſpeciem. Androdamas mollit iras. Pæderos lapis Arabicus cryſtallinum lucet, rubet purpuram. Arabica, genus lapidis, eſt neruis vtilis. Apud Trebellium,

vniones Cleopatrani. *μονόκοκκα* Gloſſ. *μαργαρί-*
μεγάλοι. Apud Capitolinum, Monolinum de alb
nouem, monolinum eſt filum vnum, quo marg
ritæ nouem erant inſertæ. Margaritæ enim v
cantur albæ ab Anaſtaſio *in Leone IV.* lapide
quemcumque ad caudam aſini ſi alligaris, no
rudet. Petronius:

Quo margarita cara, tribacca, Indica,
An vt matrona onerata phaleris pelagiis,&c.

Apud Iulium Firmicum *lib. de myſter.* In myſteri
dicitur θεὸς ἐκ πέτρης. Apud Tertullianum *lib. 1.*
Marc. Ligurium onychinus, chryſopraſus. Aliis d
citur lyncurius. Tzetzes *chiliade* 8. *cap.* 195. λίθ
βασιλικὸς καὶ πεντελήσιος, ad ſtatuas vtilis. Vide *ca*
375. 376. Solinus *cap.* 56. In Taprobane conch
rore matutino concipiunt vniones, & quum lu
nares maximè liquuntur aſpergines, oſcitation
quadam hauriunt liquorem concupitum. Nun
quam in concha duo ſimul vniones reperiuntu
Vltra ſemunciales inuentos negant. Conchæ gre
gatim natant, certa examini dux eſt, quæ ſi capt
eſt, etiam quæ euaſerint, in plagas reuertuntur
Sub Sylla primùm Romam illati ſunt vniones.
Lollia Paulina Caij Principis coniux tunicam ha-
buit ex margaritis ſextertia quadringenties tunc
æſtimatam.

De Lapidibus.

CAPVT X.

AD foſſam Marianam littus lapideum eſt, in quo Herculem contra Albionem, & Ber-

giora

iora Neptuni liberos dimicantem, cùm tela defeciſſent, à Ioue adiutum imbre lapidum ferunt. Credas pluiſſe, adeò multi paſſim, & latè iacent, ait Mella *lib.2. cap.5.* Tacitus *lib.* 15. *Annal.* Lapis Gabinus, & Albanus igni ſunt imperuij. Thales apud Diogenem Laërtium: πρῶτος τοῖς ἀψύχοις μεταδιδόναι ψυχὰς λέγεται, τεκμαιρόμενος ἐκ τῆς λίθου τῆς μαγνήτιδος, καὶ τοῦ ἠλέκτρου. *Primus dicitur animas dediſſe inanimatis, coniectura capta ex magnete lapide, & electro.* Lapis triſtis in Attica fuit, vbi ſedit Ceres filium quæritans, *lib.4. Faſtor.* Ouidius. Apud Pauſaniam Megaris Anacletra petra, cui inſidens Ceres filium inclamauit. *Lib.2. Metamorphoſ.* Ouidius: Lapis index, in quem mutatus ruſticus, qui indicarat boues Apollini à Mercurio abactas. Apud Pauſaniam, lapis ſacer in Trœzeniis, quem poſuerunt illi, qui Oreſtem ἐκάθηραν ἀπὸ φόνου τῆς μητρός, à matris cæde. Megaris lapis ſonans, in quo Apollo citharam repoſuit, ad ictum pulſus cuiuſcumque fidicinat, ait Martianus Capella. Apud Pauſaniam: Lapis ἀργὸς albus eſt in Laconibus, cui inſidens Oreſtes furore liberatus eſt; ideò lapis hic dicitur Euſtathio Ζεὺς καππώτας. Auæni lapis apud inferos, quòd mortui areſcant, αὐαίνονται. Iouem lapidem Romæ iurabant. Bætyli culti à Iudæis, qui volare, & per ſe moueri dicti. Bætylum faſciis inuolutum Saturnus pro Ioue dicitur deuoraſſe. De lapide ſonanti Ouidius *lib.8. Metamorph.*

Regia turris erat vocalibus addita muris,
In quibus auratam proles Latonia fertur
Depoſuiſſe lyram, ſaxo ſonus eius inhæſit.

De lapide Adarce, Antipathe, Aſio, Pyrite, Æmatite, Schiſto, Gagate, Thracio, Arabico, Galactite,

Melitite, Morachtho, ſeu Galaxia, ſeu Leucog-
phide; Thyćte, Alabaſtrite, ſeu Onyche, lapide
daico, Memphite, Selenite, Oſtreite, Smyri, & al
vide Dioſcoridem *lib.5.cap.150.& ſequentibus.*

De Statuis æreis fuſis.

CAPVT XI.

APud Pauſaniam *in Arcadicis*, Ræcus Phi
filius, & Theodorus Teleclis Samij, pri
æreas ſtatuas fuderunt. Ante eos laminas rudi M
nerua coagmentabant pro ſtatuis. Is Theodor
ſmaragdum cælauit Polycratis Samij. Terra vn
proplaſma, ſeu fuſilis operis typus, exemplum, pr
totypon, archetypon, protypon efficitur, non e
argilla pinguis, & æquabilis, cuiuſmodi ea eſ
vnde fictilia fiunt, quia facilè funditur, & fatiſci
ſed terra eſt arenoſa, qua vtuntur ad furnos ex
ſtruendos, & fundendas campanas, atque adeò ca
tapultas, ſeu bombardas tormentarias. Si argill
vteris, admiſceto cineres purgatiſſimos, aut are-
nam tenuiſſimam. Terra hæc exſiccatur, conte-
ritur in puluerem, excernitur cribro, ſeu incer-
niculo farinario, *tamis*, tum admiſcetur tomentum
lanicium, ſeu leuconicum, *bourre*, & omnia im-
buuntur aqua, vt in vnum corpus tranſeant, vapu-
lántque virga ferrea, tum per quatuor menſes ma-
cerantur, & computreſcunt ſimul, vt rationem
vnguenti cuiuſdam mollis obtineant. Ita terra
poterit pati ardorem metalli, nec fatiſcere, aut
diſrumpi. Cùm ita formatum fuerit protypon è
terra,

rra, & finxeris figuram arbitratu tuo, leni igne oques, quæ contrahetur tranſuerſum fortè vnnem, aut plus, minúſve; ideo eam, vbi opus erit, formabis; & rugas, quæ coierunt, dilatabis, onec iuſtum modum aſſequatur, & iterum coues igne leni per gradus augente, & induſium ereum digiti craſſitudine intus adhibebis, vteſque ad eam rem inſtrumentis ligneis; & ferreis, c demes quod exuberabit. Sed omnia iſta, quæ aciunt ad praxim, ſcriptis committi non poſunt, quum ab vſu, & tractatione pendeant, maiſtróque, & manu, atque oculis egeant, ſine uibus artis huius præcepta expediri non poſunt. Videre licet equum Pariſiis in ponte nouo, ereum, cui Rex Galliæ Henricus IV. inſidet, lorentiæ miro artificio conflatum. Coloſſi illi queſtres non ex ſolo ære conflati ſunt, ſed aliuid ſtanni Cornubienſis admiſcetur, vt faciliùs es fuſum fluat; ídque tum vocatur *bronze*. Æs Cyrium, æs Corinthium, ſi aliquid auri, vel argenti dmiſcetur; æs ductile, æs regulare, ſi flaueſcit; richalcum indigetatur. Si cum centum libris æris niſceantur viginti pondo ſtanni purgatiſſimi, vocatur metallum, vt in campanis, & tormentis igniuomis fieri ſolet. Foſſa, vbi prototypon ponitur, adeò longa, & lata eſſe debet, vt abſit à protypo vndequaque pedem vnum in quadrum. Ita locus erit hinc inde laterculis igne coctis ſartus tectus, quibus omni ex parte muniri debet proplaſma, ſeu archetypon, ne humido corrumpatur. Æs autem cum ſtanno fuſum debet lento agmine, & leni ſenſim intromitti, ne opus nimio ardore pereat, aut liquor fluens aberret, exundétve. Sed

hæc omnia pendent à praxi. Quamprimùm igitur foſſa munita erit laterculis, & terra ſicca cribro pollinario tranſmiſſa, debet ignis admoueri fornaci, ne typus, ſeu protypon aliquid humidi ad ſe rapiat. Tubus, ſeu canalis, quo tranſmittitur æs fuſum, debet eſſe latior, laterculis crudis, ſed ſiccis munitus, deinde excoquatur carbonibus admotis, & tandem cineribus liberetur, ne metallo fuſo admiſceantur. Ima pars fornacis tegi debet laterculis bene coctis, ne ardore metalli fuſi colliqueſcant. Qui vitri fornaces ſtruunt, eiuſmodi laterculos ſcienter legunt, experientia docti. Fornax autem æri fundendo debet vno, aut altero die leni primùm igne, deinde per gradus augente excoqui, vt commodè ſiccetur, ne fluxum æris liquidum, & limpidum moretur. Iam verò effigies auri, & argenti fiunt è laminis aureis, & argenteis, quæ formantur, & vapulant ſupra typos æreos, qui primùm cauis gypſeis fuerint infuſi. Sed deinde ſcalpellis, & cælis reformantur, & accurantur. Hac in arte Phidias alios omnes ſuperauit. Conſule Vigenerum Doctorem meum.

De multandis, ſtagnandis & ferruminandis operibus metallicis.

CAPVT XII.

HAnc partem Iuriſconſulti non ſatis expediunt, quia fabricam & plaſticem ignorant. Verba Caſſij ſunt apud Paulum: Ferruminatio per eandem materiam facit confuſionem, plumbatura verò

verò non efficit. Aurum interdum clauo ferreo ferruminatur apud Petronium. Ferrumē eſt quoddam quaſi gluten, ſeu iunctura ſeu vinctio qua metalla conſolidantur, Græci voçant συναφὴν, Galli *ſoudure.* Plinius *lib.36.cap.23.* Ruinarum vrbis ea maximè cauſa quod furto calcis ſine ferrumine ſuo cæmenta componuntur. Ferrumen auri dicitur Chryſocolla. Gellius *lib.* 13. *cap.* 25. tanquam ferrumine immiſſo fucatior verſus. Plinius *lib.36.* Vitrum ſulphuri incoctum ferruminatur in lapides, id eſt, glutinatur in formam lapidis. *Lib.* 35. *cap.*15. Calcis vſum bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris. Pomponius, Si tuum ſcyphum alieno plumbo plumbaueris, alienóve argento ferruminaueris, non dubitatur ſcyphum tuum eſſe, & à te recte vindicari. Plinius *lib.* 10. *cap.* 33. de picis oua ſua è nido in nidum deportantibus, ſurculo ſuper bina oua impoſito, ac ferruminato alui glutino ſubdita ceruice, medio æque vtrinque librato, deportant alio. Ferrumen eſt gluten. *Lib.*11. *cap.* 37. De oſſibus canum quæ fracta non ferruminantur, quod deficiente euenit medulla. *Lib.*27. *cap.*4. De herba quadam qua recente ſi vratur, ferrum aut æs ferruminari. *Lib.*31. *cap.* 7. Carrhis Arabiæ oppido, muros domóſque maſſis ſalis faciunt aqua ferruminantes. *Lib.* 37. *cap.*2. Cryſtalla infeſtantur plurimis vitiis, ſcabro ferrumine, maculoſa nube. Petron. *in ſatyr.* Aurum ait clauis ferreis ferruminatum. vocatur κόλλησις συνάφεια, συναφὴ. Ferrumen autem à ferro dictum, quod maximè glutinoſum eſt intus, & viſcidum, ideo duæ ferri partes diuulſæ in ignem iniectæ, & incude percuſſæ facile coaleſcunt, & inter ſe iun-

 guntur.

guntur. Item crocus Martis, & ſquamæ ferri, cæmenta facilè, & firmiter ſolidant & vinciunt. Laminas ferri tenues in furno *αὐπτυπίας* per 15. dies in calcem redigito, feceris crocum Martis pollini tenuiſſimo ſimilem, ſed rubrum. Lateres, vitrum, carbones lapideos, arenam, calcem, cum ferri croco conterito in mortario, cæmentum inexſuperabile feceris. Bolus Armenius, & terra ſigillata fiunt in fodinis metallicis è vaporibus ferri, quibus nihil eſt efficacius ad res deuinciendas, & adglutinandas. Ita cum ſtannum & plumbum per ſe mollia ſint, ſi fundantur ſimul ob inſitum viſcidum obdureſcũt. Quia plumbum humidum, ſtannum ſiccum eſt. Plinius *lib.* 34. *cap.* 17. Stannum adulteratur addita æris tertia portione candidi in plumbum album. Fit & alio modo miſtis albi plumbi, nigríque paribus libris. Hoc nunc aliqui argentarium appellant. Plumbum album vocat ſtannum Cornubienſe, *κασσίτερον*, plumbum nigrum *μόλυβδον*. Aurifices æs, argentum, aurum variis modis ferruminant. Tu eos conſulito. Sed audiamus Plinium *lib.* 33. *cap.* 5. Chryſocollam, & auri artifices ſibi vindicant adglutinando auro. Et inde omnes appellatam ſimiliter vtentes dicunt. Temperatur autem ea Cypria ærugine, & pueri impubis vrina addito nitro. Chryſocolla vulgo dicitur Borax, Cypria ærugo vocatur, *verd de gris.* Aurum fermentatur, & adglutinatur Cypria ærugine, ſale Armoniaco; & Chryſocolla, vulgo dicitur *ſouder l'or à chaud.* Tria enim iſta ſimul teruntur, & imbuuntur in capedine teſtacea firmiſſimæ terræ, cuiuſmodi eſt in Gallia Bellouacenſis, deinde ex illo compoſito particulæ ſumuntur quibus

aurum

aurum ferruminetur carbonibus impoſitum. Plinius loco quem ſuprà poſui hæc addit, Teritur Cyprio ære in Cypriis mortariis. Ita ferruminatur aurum quod argentoſum vocant. Signum eſt ſi addita ſanterna niteſcit, è diuerſo æroſum contrahit ſe, hebetatúrque & difficulter ferruminatur. Aurum argentoſum vocat quod fuſum eſt cum argento, aurum æroſum quod fuſum eſt cum ære. Santernam vocat boracem, ſeu chryſocollam. Addit Plinius: Id glutinum fit auro & ſeptima parte argenti ad ſupradicta additis, vnáque contritis. Plumbatura autem dicitur quum ſtanno & plumbo candelabra, canterioli focarij ærei ferruminantur. Denique addit Plinius eodem loco: Auri glutinum tale eſt, quod dictum eſt, argilla ferro, cadmia æris maſſis, alumen laminis, reſina plumbo & marmori, ſed plumbum nigrum albo iungitur ipſúmque album ſibi, item ſtannum æramentis ſtanno argentum. Fallitur Plinius, quia non conuenit argillæ cum metallo, itaque argilla metallum ferruminari non poteſt. Per cadmiam intelligit calaminam, cognatum metallis foſſile, vulgo *mineral*, quod reperitur in fodinis æris in agro Mediolanenſi & in Germania. Calamina vtuntur vt cuprum in æs conuertant, quia ſtrato cupri imponitur ſtratum calaminæ, deinde ſtrata ita exaggerant, & in fornacibus ſimul liquant. Stanni, & plumbi artifices reſinam adhibent, vt vaſa ſtannea ferruminent. Reſina item adhibetur marmori ferruminando cum maſtice. Vulgo dicunt *maſtiquer*. De plumbo nigro & albo. Plinius *lib.* 34. *cap.* 16. Plumbi duo genera, nigrum atque candidum à Græcis appellatum κασσίτερον. Iungi inter ſe plum-

bum nigrum ſine albo non poteſt, nec hoc fieri ſine oleo, ac ne album quidem ſecum ſine nigro. Plumbi nigri origo duplex eſt, aut enim ſua prouenit vena, nec quicquam aliud ex ſe parit, aut cum argento naſcitur, miſtíſque venis conflatur. Eius qui primus fluit in fornacibus liquor ſtannum appellatur, qui ſecundus argentum. Quod remanſit in fornacibus galæna, quæ portio eſt tertia addita venæ. Hæc rurſus conflata dat plumbum nigrum, deductis partibus duabus. Hæc Plinius: omnino nulla eſt fodina argenti in qua plumbi aliquid non inueniatur, quo metalla omnia purgantur. Vt videre eſt in catillo obruſæ (vulgo *coupelle, cendrée*) quo ab auro & argento quicquid adulterini eſt euaneſcit, & exhauritur. Habent præterea aurifices aquam è nitro, & vitriolo fortem, quæ vulgo dicitur, *eau de depart,* qua ſi quid argenti cũ auro mixtum eſt in aquam ſoluitur, quicquid eſt auri deorſum ſpecie arenæ nigræ deſcendit. Hoc ignorauit Archimedes apud Vitruuium *lib.* 10. Qui aurum argento mixtum deprehendit in aqua, quod aurum grauius & ponderoſius in anguſtum coëat, & minus loci occupet, argentum leuius, plus loci. Conſule Vigineрum ad Philoſtratum. Diximus alibi ſtatuas, ſimulacra, ſigna facta eſſe è gypſo, lapide, cera, auro, argento, ebore, ligno. Calliſtratus ſcribit ſtatuam Memnonis è lapide vocali fictam, ſtatuam Æſculapij è ligno. Vulgo fiebant ſigna è cedro. Plinius *lib.* 13. *cap.* 5. Materia verò ipſi cedro æternitas, itaque & ſimulacra Deorum ex ea factitauerunt. Apud Pauſaniam ſimulacrum Æſculapij Epidauri erat ex auro & ebore. Porphyrius, Athanaſius, Euſebius,

ſebius, Plinius produnt, veterum imagines è vitro factas, & è cypariſſo, marmore, cedro, quercu, ſmilace, loto, buxo, radicibus oliuæ, apud Homerum, è thyo, vel thya arbore odorata, quæ perpetuò viret. Hodie qui fundunt æreas, aut argenteas imagines, exemplum fingunt è cera, deinde ex argilla fingunt protypum aliquod, in quo cerea imago locetur. Et quum teſtaceum illud protypum aptè cum imagine cerea conuenerit, ceram igne adhibito effluere cogunt, ita protypum luteum ſynceriſſimum intus ſine ſcrobe, aut tumore manet. Reperies ſculptores, qui in æs cælo quaſcumque figuras excudant, quæ deinde per Typographos in ſerico, aut bombicino exprimuntur. Vulgò id fit in gratiam iuuenum, qui cùm Doctorum laurea donantur, Theſes ſuas in ſerico expreſſas viris principibus offerunt: ſtemmata enim illorum in ære incidenda curant. Et ne oleum, quo picturæ illinuntur, in ſerico longiùs graſſetur, & maculas efficiat, melle, & ochra priùs laminas illinunt, & alia medicamenta adhibent, quæ oleo terminos præſcribunt, ne longiùs vagetur in pannum ſericum. Sed ad ſtatuas redeamus. Palladium Diodorus Siculus ſcribit fuiſſe ſtatuam ligneam tres cubitos altam, quæ de cælo lapſa ſit, peſſinuntem, & manu dextra geſſerit haſtam, læua colum cum fuſo. Plinius *lib. 35. cap. 15.* Agrippa fontes, lacus, & alia opera, quæ exſtruxerat, trecentis ornauit ſtatuis marmoreis, vel æreis. Hodie Romæ in monte Quirinali vulgò *Monte Cauallo*, viſuntur duo coloſſi marmorei, quibus expreſſus eſt Alexander Magnus inſidens Bucephalo. Eos Conſtantinus Magnus Alexandria

tranſtulit

tranſtulit Romam, & in thermis ſuis collocauit. Aſcribuntur Phidiæ, & Praxiteli. Sed Phidias floruerat ſub Pericle, centum & ampliùs annis ante natum Alexandrum. Rhodi fuit coloſſus æreus Solis, cum hac inſcriptione:

τὸν ἐν ῥόδῳ κολοσσὸν ἑπτάκις δέκα
χάρης ἐποίει πηχέων ὁ λίνδιος.

Rhodi centum alij coloſſi minores, & ſeptuaginta tria millia ſtatuarum, vt Plinius *lib.* 34. *cap.* 7. Zenodorus, qui decem annis Mercurium in Aruernis finxit, Romæ Neronis coloſſum centum viginti pedum fabricauit. Vt Suetonius: Benemeritis de Repub. ſtatuæ poſitæ. Virgilius 7. *Æneid.*

Veſtibulo adſtabant aliiq; ab origine Reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera paſſi.

Liuius *lib.* 8. Additus triumpho honos, vt ſtatuæ equeſtres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Locus ad ſtatuas honeſtiſſimus fuit in roſtris. Liuius *lib.* 4. Legatorum, qui Fidenis cæſi erant, ſtatuæ publicè in roſtris poſitæ. Ibidem fuit & ſtatua Camilli, & altera Cn. Octauij, qui Regem Antiochum circulo, quem è virga duxerat, incluſit, coëgitque, vt reſponſum daret, apud Plinium *lib.* 34. *cap.* 6. In qua legatione interfecto Senatus ſtatuam poni iuſſit quàm oculatiſſimo loco in roſtris. Ibidem ſtatua Herculis iuuenis habitu Græco, quem L. Lucullus Imperator de manubiis dedicauit. Fuit & ſtatua Syllæ ex ſolido auro, vt ait Pædianus, cum hac inſcriptione, Cornelio Sullæ fortunato Imperatori. Auguſto Cæſari columna poſita, in cuius vertice ſtatua aurea eius. Appianus *lib.* 5. *ciuil.* καὶ ἐπὶ κίονος ἐν ἀγορᾷ χρύσεος ἑστάναι μετὰ σχήματος ὅπερ ἔχων εἰσῆλθε, καὶ περικειμένων τῷ

κίονι

κίονι νεῶν ἐμβόλων. καὶ ἔστι μὲν ἡ εἰκὼν ἐπιγραφὴν ἔχουσα, ὅτι τὴν εἰρήνην ἐστασιασμένην ἐκ πολλοῦ συνέστησε κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν. In ſexta regione Romæ fuit ſtatua Quirini viginti pedum. Statua item plumbea Mercurij, ſtatua Fortunæ publicæ, duæ magnæ ſtatuæ Alexandri, & equi Bucephali in foro boario, anno vrbis 565. Romæ reperta ſtatua Herculis ex ære inaurato, quæ viſitur hodie in Palatio Conſeruatorum in Capitolio. Plinius *lib.* 18. *cap.* 3. Minutius Augurinus, qui Sp. Melium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad aſſem redegit, vndecimus plebei Tribunus, qua de cauſa ſtatua ei extra portam Trigeminam populi ſtipe collata ſtatuta eſt. Paulò aliter Liuius *lib.* 4. Statuam Romæ poſitam Horatio Cocliti, aliam Clœliæ docet Liuius. Statuam riſui poſitam à Lycurgo docet Plutarchus. Pompeius triumpho Mithridatico ſtatuam ſuam ex vnionibus, & margaritis conflatam prætulit. Anno vrbis 416. Menio, & L. Furio Coss. poſitæ duæ ſtatuæ equeſtres, vt Plinius *lib.* 34. *cap.* 6. Sæpe pro ſtatuis ponebantur columnæ. Ita columna Menio poſita, apud Plinium. Item columna Duillij, apud Florum *epitome lib.* 17. *Liuij.* Plinius *lib.* 34. *cap.* 5. Columna Iulij Cæſaris ex lapide Numidico, alta viginti pedes, cum hoc titulo, Patri patriæ. Ibidem fuit ſtatua equeſtris Cæſari poſita, cuius capiti addita ſtella, vt in veteri nummo videre eſt, item altera Auguſto. Romæ in ſeptima regione, vbi eſt hodiéque via lata, fuere duo equi ærei, quos Tiridates Rex Armeniæ Romam aduexit. Vide P. Victorem in regionibus vrbis Romæ: Statua Iouis Imperatoris, quam Liuius *lib.* 6. ex

Præneſte

Præneſte deuectam ait à Quintio, qui Præneſte vi ceperat. Quintius eam dedicauit in Capitolio, inter ſacellum Iouis & Mineruæ cum indice rerum à ſe geſtarum. Fuit alia Iouis ſtatua Siracuſis quam Verres ſuſtulit apud Cicer. *lib.6.Verr.* Iupiter erat οὔριος. Ibidem Cicero duo alia ſimulacra Iouis fuiſſe ait eiuſdem operis, alterum in Capitolio, quod Flaminius conſul è Macedonia detulit, alterum in oſtio Ponti Euxini, quod aberat decem milliaribus plus minus à Byzantio. Plinius *lib.*34. *cap.*7. Fecit & Sp. Caruilius Iouem qui eſt in Capitolio victis Samnitibus ſacrata lege pugnantibus, è pectoralibus eorum, ocreíſque & galeis. Amplitudo tanta eſt vt conſpiciatur à Latiario Ioue qui colebatur in monte Albano, vt ait Dionyſius Halyc. *lib.* 4. Apud P. Victorem in octaua regione fuit Iuuenis ſimulacrum à Pompeio Bythinico conſecratum. Plinius *lib.* 34. *cap.* 8. ait in eadem regione fuiſſe Mineruam Euphranoris in radicibus Capitolij à Q. Luctatio Catulo dicatam. Idem *lib.* 4. *cap.*13. citra Iſtrum Apolloniatarum inſula vna 80.mill. à Boſphoro Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem aduexit. *Lib.*34. *cap.*7. Moles excogitatas ſtatuarum videmus, quas coloſſos vocant turribus pares. Talis eſt in Capitolio Apollo, tranſlatus à M. Lucullo ex Apollonia Ponti vrbe 30. cubitorum, 150. talentis factus. Talis in campo Martio Iupiter à Claudio Cæſare dicatus, qui vocatur Pompeianus à vicinitate theatri, talis & Tarenti factus à Lyſippo 40. cubitorum. Vide Strabonem *lib.6.* Fuiſſe autem ſtatuariam familiarem Italiæ quoque & vetuſtam, indicant Hercules ab Euandro ſacratus, vt ferunt, in

foro

foro boario, qui triumphalis vocatur, atque per triumphos veſtitur habitu triumphali, præterea Ianus geminus à Numa Rege dicatus. Signa quoque Tuſcanica per terras diſperſa quæ in Hetruria factitata non eſt dubium. Volſinij propter duo millia ſtatuarum expugnati à Romanis, ait Plinius *ibidem.* Vide Liuium *lib.* 1. Procopius *lib.* 1. *belli Goth.* Iani Gemini effigiem quinque pedes altam fuiſſe ait. Pauſanias in Arcadicis imaginum materiam apud veteres fuiſſe ait, Ebenum, Cypreſſum, Cedrum, Quercum, Smilacem, Lotum. Simulacrum Cyllenij Mercurij fuit è Cedro. Hercules æneus Tarento delatus à Fabio Verrucoſo, alter Hercules æreus dedicatus à P. Sempronio: vterque eſt in Capitolio, apud Plinium *lib.* 34. *cap.* 7. In Palatio Conſeruatorum hodiéque viſitur Hercules ex ære adoleſcens inauratus, nudus, exquiſiti operis, qui dextera clauam, læua mala aurea Heſperidum mouere digitis videtur. Plinius *lib.* 36. *cap.* 5. Romæ Praxitelis opera ſunt, Flora, Triptolemus, Ceres in hortis Seruilianis, Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ ſimulacra in Capitolio. Liuius *lib.* 22. In æde Iouis Capitolini ait Victoriam auream fuiſſe ab Hierone Siciliæ Rege miſſam, pondo 320. Apud Feſtum, Nixij Dij appellantur tria ſigna in Capitolio ante cellam Mineruæ, genibus nixa, velut præſidentes parientium nixibus. Sunt qui dicant, capta Corintho aduecta huc. Plutarchus *in Camillo.* & Valerius Maximus *lib.* 1. *cap.* 8. ſimulacrum Iunonis capite nutauit, & loquutum eſt. Ad ædem Fortunæ fuit Minerua Phidiæ. Plinius *lib.* 34. *cap.* 8. fecit Phidias & aliam Mineruam, quam Romæ ad ædem Fortunæ Æmilius Paulus

dedi

dedicauit. Veneris Cloacinæ ſimulacrum in cloaca maxima repertum Tatius conſecrauit, apud Lactantium *lib. 1. cap. 20.*

De Ferramentis ſculptorijs.

CAPVT XIII.

IN primis vtuntur marculo, ſeu tudite, & malleo ferreo, qui nunquam ſex pondo excedit. Fit è ferro molli, non aqua tincto, aut incudibus percuſſo, ne ſit lubricum, & lapſans ſub manu artificis, quæ debet muniri chirotheca bubalina, ne callum contrahat. Deinde ſunt cuſpides è chalybe fornacibus excoctæ, incudibus percuſſæ, & in aqua gelida tinctæ, vt ſint firmiores. Tum cælum, ſeu ſcalpellum cum mucrone adamantino è fragmento adamantis, vt cælet, & ſculpat gemmas. Gallicè *Ciſeaux, Brettes d'vne dent, ou de deux, Rondelles, Bec d'aſne, Martellines, ou marteaux qui ont vne pointe d'vn coſté, & vne plane de l'autre, des Bouchardes en pointe de diamant, des Raſpes, Forets, Trepans, Vibrequins.* Cochleatæ terebræ, tenues terebellæ, trypanum. Conſule Viginerum. In ſtatuaria autem id maximè ſeruandum, vt primum ex argilla exemplar, & archetypum fiat iuſtæ magnitudinis, illúdque diligenter, & ſollicitè reformetur, deinde marmoreum opus ad exemplar illud ſtudioſè ſcalpatur. Ita dicitur Lyſippus duo exemplaria ex argilla feciſſe, alterum ex ingenio ſuo, quod domi latebat, alterum in officina proſtabat, quod ex iudicio populi quotidie reformabat;

demum vtrumque exemplar propoſuit, quorum alterum quod ex ingenio ſuo procuderat admirationi fuit, alterum quod ex iudicio populi reformabat ludibrio & riſui. Atqui, inquit ille, veſtrum hoc opus eſt quod damnatis. Quidam ſi ſtatuam hominis ſculpunt, ipſum quem exprimere conantur attentè circumſpiciunt, habéntque pro archetypo. Zeuzis cùm Venerem Crotone pingere vellet, quinque virgines omnium pulcherrimas in conſpectu habuit, vt è ſingulis quod erat ſpecioſiſſimum excerperet. Sit ergo plaſtes anatomiæ peritiſſimus, & humani corporis proportiones ad vnguem teneat, ne à vero aberrans extra oleas feratur. Sculptores malleo procudunt æs, aurum, argentum, cælo, ſeu ſcalpro cauant, excludunt, ſculpunt gemmas, metalla, ebur, vitrum, ligna, perforant calices, toreumata faciunt. Diatretarij ſunt, cauitores, cauatores, ſculptores, ſcalptores. Vet. lapis, cauatores de ſacra via, cauitarij, qui cauant, & perforant lapides. Vet. Gloſſ. καβιδάειος *cauitarius*. Palladius, λιθουργὸν ὃν λέγουσι καβιδάειον. *Cod. de excuſat. artific.* Pictores, ſtatuarij, marmorarij, lactarij, ſeu lackarij, cauicarij, vt eſt in M. S. quos Baſilicæ σαρδαρείους vocant à Sarda gemma, quæ apud Plinium facillimæ eſt ſcalpturæ. Ideo expetuntur à ſcalptoribus, ferróque includuntur nullam non duritiam ex facili cauantes. Anaglypha ſunt cælaturæ, ait Eucherius *lib. 3. Reg. cap.* 17. Cælata ſunt vaſa aurea vel argentea, ſignis eminentioribus extra intúſque expreſſa. Hæc & alio nomine ſculpta vocantur vulgo, *releué en boſſe.* Apud Conſtantinum Porphyrog. μινσούρια ἀνάγλυφα

 ſunt

ſunt miſſoria, diſci, fercula argentea exſculpta, vt extent & emineant foras. πίνακες ἀνάγλυφοι, lances cælatæ in tumorem. Vet. Gloſſ. Anaglypha vaſa ſuperiùs ſculpta, vt emineant. Anaglypharius ſculptor qui eminentias illas, & vmbones efficit.

FINIS.

INDEX RERVM
ET VERBORVM.

Iuxta numerum paginarum.

A

ADamas non niſi ex ſeipſo inciditur. 123
Amaſſette. 105
Arabeſques. 108
Ærarius. 4
Autumnus marmoreus in crypta Meridonica prope Pariſios. 128
Azur fin outre marin. 109

B

BAſſe taille. 123
Bec d'azur. 160
Blanc. 14
Blanc mineral. 14.22
Bleu. 14.22.
Bleu d'Armenie. 11
Boſſe. 122
Bouchardes en pointe de diamant. 160
Bourre. 148
Brettes d'vne dent, ou de deux. 160
Bronze. 149
Brouſſes. 105
Brun. 15

C

CÆlatura. 4
Calibæ. 48
Canabi. ibid.
Catagrapha. 39
Eorum inuentor. ibid.
Cendree. 154
Ceræ inurendæ ratio. 16
Ceris pingendi, ac picturam inurendi initia. 20
Ceſtrum. 16.46
Charbon. 103
Chimeræ, vulgò *groteſques.* 3
Cinnabre. 11
Cinnabus. 48
Ciſeaux. 160
Colores floridi, vel auſteri. 11
Colores vſti, cur. 12
Colores ſimplices, contrarij,

trarij, compoſiti. 14
Colores noſtri æui. 109
Compas. 105
Corualines. 123
Couleur verde. 14
Coupelle. 154
Crayon. 103
Crayon de mine de plomb de mer, marquant de gris. ibid.
Creuſet. 117
Creux. 123
Creux de la baſſe taille. 119

D

DEmi boſſe. 123
Diburades primus plaſtes apud Plinium. 124
Drapperies. 107

E

EAu de depart. 121
Eau forte. ibid.
Ebauchure. 107
Effigies è cera nigra fictæ à Michaële Angelo, in Bibliotheca Vaticana. 128
Email. 117
Emailleurs. 113
Emaillure. 114
Emery. 130
Encauſtum, ſeu ſmaltum. 21.113.120
Encauſto pingendi tria genera. 16
Encaute picturæ genus. 21
Encre d'Imprimerie. 22
Eſcarlate. 11
Eſcarlatin. 14.22
Eſquierre. 105
Eupompus, Arithmeticus, Geometer, pictor eximius. 2
Excuſor. 4

F

FAune. 15
Ferramēta ſculptoria. 160
Filtrure. 114
Fin iaune. 110
Forets. 160

G

GEmmæ. 136
Glacer la beſogne. 120
Godets, ou goudets. 105
Grattgnemens à frais. 107
Graueures. 123
γραφὴ, pictura. 7
Griffonner. 103
Groteſques. 108

I

IAune. 14.22
Iaune mineral. 12
Iaune paillé. 116
Icaſtice. 49

Imagi

Imagines. 50
Imagerie. 102
Incarnat. 116

L

LApides. 146
Lapilli. 136
Laque de Veniſe. 109
Lozanges. 125
Lichoſtrota quid, & quádo cœperint. 25
Lumen & vmbræ. 10
Luti opifex primus quis. 51

M

MAchinæ quid. 48
Marmoris ſculpendi ars ſtatuariâ & picturâ antiquior 133
Marmora vnde dicta. 131
Marmorum magna varietas. 128
Marmorarius quis. 4
Maſſiquot. 110
Maſtiquer. 153
Martellines. 160
Mine de plomb. 120
Mineral. 153
Moulette. 105
Muſiuum opus quod. 24
Mys argento cælando clarus. 40

N

N*Oir.* 11.22

O

OCribas. 48
Opera metallica maltanda, ſtagnanda, ferruminanda. 150
Ouurage de baſſe taille. 118
Ouurage en boſſe, ou demy boſſe. 119
Ouurage en boſſe, ou relief. 122
Ouurage creux. ibid.

P

P*Alette.* 105
Palette de cuiure. 118
Parrhaſius primus ſymmetriam picturę dedit. 2.40
Pauimenta vbi primò fieri cœperint. 25
Peindre en deſtrampe. 105
Peindre à frais. 106
Penicillus vnde fiat. 46
Pergula quid. 47
Alia ſtraminea, alia ędificiorum eſt. ibid.
Petits carreaux. 125
Phantaſtice. 49
Pictores eximij in Italia noſtra ætate ſex. 3
Pictores & ſtatuarij clari. 37
Pictura in genere. 4
Pictura ex Polluce. 49

Pictura qua vulgò vtimur. 103
Pictura vitri. 112
Picturæ rationes ab optica. 2
Eius vmbræ, receſſus, lux, radij. ibid.
Picturæ figmenta à Poëſi. ibid.
Eius regula, circinum, lineæ, proportiones ac ſymmetria à Geometria. ibid.
Picturæ laus. 7
Picturæ tria genera. 42
Picturæ initia. 8.100
Picturæ natiuæ. 44
Honeſtæ. 43
Turpes. ibid.
Pierigot. 120
Pinacotheca. 47
Pingere quid. 7
Planches de cuiure en taille douce. 22
Plaſtes primus Diburades apud Plinium. 124
Plaſtæ qui. 4
Plaſtice & pictura in genere. ibid. & 122
Plaſtices origo. 100
Platoniæ. 34
Platte peinture. 126
Plein relief. 119.122
Plomb calciné. 11
Plumart. 10
Polir à la main. 11
Pommelé. 1
Poncif. 10
Porte crayon. 10
Pourfil. 12
Pourtraire. 10
Premiere peau. 11

Q

Quadrigæ & bigæ Calamidis ſtatuarij laudantur. 4

R

RAccourciſſemens. 12
Raſpes. 16
Regle. 10
Rehauts. 10
Releué en boſſe. 16
Releuemens en vn plain. 12
Renfrondemens. ibid.
Roſette. 11

S

SAcellũ ſubterraneum gentis Mediceæ Florentiæ in æde S. Laurentij admirandum. 3
Salicor. 12
Saphre. 116.12
Sculptura. 12
Sculpturâ quæ comprehendantur.
Sel Alcali. 114.12

Sept

pulcrum Simandij Regis Ægypti milliare vnum in ambitu continens. 38
gnum pro ſimulacro. 4
gna ſculptorum. 46
mulacra. 4.50.94
mulacrorum cultus & ornatus. 78
naltum, ſeu encauſtum. 113.120
ude. 114.121
udure d'or. 11
uder l'or à chaud. 152
tatuæ. 68.85
tatuæ viris bene meritis dari ſolitæ. 95
tatuæ æreæ fuſæ. 148
tatuarum genera varia. 87.90
tatues de fonte. 102
tatuaria. 122
tatuaria vnde orta. 51
tatuarij clari. 37.68
ymmetriam picturæ primus dedit Parrhaſius. 3

T

Tabulæ pictorũ propriè. 46
Tableaux de platte peinture. 102
Tablinum, ſeu Tabularium quid. 47
Taille douce. 125
Tamis. 148
Thara primus luti opifex. 51
Tituli. 92
Tripoly. 119
Trepans. 160
Tranches. 105

V

Venus nuda in publico exponitur. 42
Vert. 22
Verd de gris. 120.152
Vermeillon. 11
Vermeillon d'Eſpagne. 109
Vernix. 106
Veſtes pictæ & textiles. 45
Vibrequins. 160
Vitrum vbi inuentum. 112

FINIS.

ERRATA.

Pag.	*Lin.*	
6.	23.	*lege*, Bene. lignum.
67.	7.	viſu quoſdam muſculos.
79.	29.	ſine ſimulacro.
86.	27.	Ariſtogitoni.
110.	7.	melinum.
113.	17.	δι᾽ ὑάλυ.

ARE 85-B
25059
Bound
with:
85-B
25057

GETTY CENTER LIBRARY